مووی 2

ژیانی چوار پێشەواکەی ئیسلام

ئیمامی

(شافعی) (ئەبو حەنیفە) (مالك) (ئەحمەد)

خوا لێیان رازی بێ

دانانی

ئارام عبداللە

چاپی سێیەم 2010

ژیانی
چوار پێشەواکەی ئیسلام

ئیمامی
شافعی ، ئەبو حەنیفە ، مالك ، ئەحمەد
خوا لێیان رازی بێ

دانانی
ئارام عەبدوڵڵا

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين ، و الصلاة و السلام على سيد المرسلين و إمام المتقين ، سيدنا محمد و على آله و صحبه أجمعين ...

أما بعد ...

خوێنەری ئازیز : هەموومان دەزانین کە چوار ئیمامە گەورەکەی سەرمەزهەبەکان رۆڵێکی گرنگ و بەرچاویان بینی لە بڵاوکردنەوەی ئەم ئایینە پیرۆزە ، بەڵام زۆربەی زۆرمان بەتەواوی ژیان و بەسەرهاتی ئەم رێزادارانە نازانین و ئاگادار رووداوەکانی سەردەمی ئەوان نین ، بۆیە بە پێویستم زانی ئەم چەند لاپەڕەیە بنووسم لەسەر ژیان و بەسەرهاتی ئەم چوار ئیمامە بەڕێزە ، بە ئیمامی شافعیم دەست پێکرد چونکە زۆربەی خەڵکی کوردستان لەسەر مەزهەبی ئەو بەڕێزەن .

لەخوای گەورە دەپاڕێمەوە ئەم کارەم قەبوول بکا و لە من و دایك و باوك و مامۆستا و خۆشەویستانم خۆش بێ ... آمین .

(١)

ئیمامی شافعی

ناوی ئیمام

ناوی موحەممەدی کوڕی ئیدریسی کوڕی عەبباسی کوڕی عوسمانی کوڕی شافعی کوڕی ئەلسائبی کوڕی عوبەیدی کوڕی عەبد یەزیدی کوڕی هاشمی کوڕی عەبدولموتتەلیبی کوڕی عەبد مەنافی کوڕی قوصەی قورەشی موتتەلیبی شافعی حیجازی مەککیە ، لە باپیرە گەورەکەی عەبد مەناف دەگاتەوە پێغەمبەر ﷺ ، کونیەکەشی : ئەبو عەبدیللایە .
نازناوی شافعی لە باپیرە گەورەکەی (شافع) بۆی هاتووە کە بە بچووکی پێغەمبەری ﷺ بینیوە و ئەلسائبی - باوکی شافع - لەدوای جەنگی بەدر موسڵمان بووە .
دایکی ئیمامیش لە تیرەی ئەزدە و ناوی : فاتیمەی کچی عەبدوللای کوڕی ئەلحەسەنی کوڕی ئەلحوسەینی کوڕی ئیمامی عەلی کوڕی ئەبی تالیبە خوا لە هەموویان ڕازی بێ .

لەدایک بوونی

لە مانگی ڕەجەبی ساڵی ١٥٠ی کۆچی لە شاری غەززە ئیمامی شافعی لەدایک بووە ، هێشتان تەمەنی زۆر بچووك بوو کە باوکی وەفاتی کرد ، کە گەیشتە تەمەنی دوو ساڵی دایکی ناردیەوە شاری مەککە تاوەکو لەوێ گەورە بێ ، کە لە شاری مەککە نیشتەجێ بوو و تەمەنی گەیشتە حەوت ساڵی قورئانی پیرۆزی لەبەر کرد و لە تەمەنی دە ساڵی هەموو موەتتەئی ئیمامی مالکی لەبەر کرد !!

لەسەرەتاکانی تەمەنی زۆر حەزی لە شیعر و ئەدەب بوو ، بەڵام روو تێکردنی بۆ زانستی ئاینی لەبەر چەند هۆیەك بوو کە ئەمانەن :

١- موصعەبی کوڕی عەبدوڵلای زوبەیری فەرموویەتی : ئیمامی شافعی لە سەرەتای ژیانی زۆر حەزی لە شیعر و رووداوەکانی عەرەب دەکرد ، رۆژێکیان لەگەڵ قوتابیەکی باوکم لەسەر وڵاغێك بوون ، لەناکاو ئیمامی شافعی دێرە شیعرێکی وت، قوتابیەکەی باوکم پێی وت : یەکێکی وەکو تۆ خۆی بەم جۆرە شتانە خەریك دەکات !! بۆچی خۆت لە (فقه) شارەزا ناکەی ؟!

٢ـ ئیمامی شافعی فەرموویەتی : لەسەرەتای ژیانم زۆر حەزم لە شیعر بوو ، رۆژێکیان لەسەر جێگایەکی بەرز دەرۆیشتم لە مینا ، لەناکاو گوێم لە دەنگێك بوو لەدواوەم ئەیوت : خۆت خەریك بکە بە (فقه) و شەرع !

کە ئاوڕم داوە کەسم نەبینی !!

٣- ئیمامی حومەیدی فەرموویەتی : ئیمامی شافعی فەرمووی : جارێکیان موسلیمی کوڕی خالیدی زەنجی منی بینی و لێی پرسیم : تۆ خەڵکی کوێی ؟

وتم : خەڵکی مەککەم .

فەرمووی : ئێستا لە کوێ دادەنیشی ؟

وتم : لە خەیف[1] .

فەرمووی : ئەی لە چ تیرەیەکی ؟

وتم : عەبد مەناف .

فەرمووی : بەخوا شتێکی چاکە ! بەراستی خوای گەورە شەرەف و گەورەیی پێ بەخشی ... بۆچی ئەو تێگەیشتنەت بۆ (فقه) و شەرع تەرخان ناکەی ... ئەی بۆ تۆ باشتر نیە ؟!!

---

[1] شوێنێکە لە شاری مەککە .

لەبەر ئەم هۆیانە ئیمامی شافعی روی کـردە زانـستی ئـایین و لـە خزمـەت ئیمـامی موسلیمی کوڕی خالید دەستی کرد بە داواکردنی زانـست .
بەلاّم لەبەر دەست کورتی وهەژاری زۆر بە زەحمەت ئەیتوانی داوای زانست بکات ،
بەلاّم هەر خۆی فەرموویەتی : هەر کەسێ داوای زانـست بکات بەهەژاری و خزمەت کردنی زانایان زۆر چاك فێر دەبێ .
بەم حاڵە ئیمامی شافعی لەلای ئیمامی موسلیمی زەنجی دەستی بە خوێندن کـرد ، تـا لە تەمەنی پانزە ساڵی موسلیم رێی پێدا فەتوا بدا و پێی فـەرموو : ئـەی موحەمـەد : فەتوا بدە ، بەراستی تۆ شایەنی فەتوا دانی !!!
ئینجا چووە لای ئیمامی مالك لە شاری مەدینەی پیرۆز ، بەلاّم پـێش ئـەوەی بـەرێ بکەوێ بۆ مەدینە چووە لای والی[2] شاری مەککە و داوای لێ کرد نامەیـەك بنووسـێ بۆ ئیمامی مالك ونامەیك بۆ والی شاری مەدینە تاوەکو یارمەتی بدات بچێتە خزمەت ئیمامی مالك .
لەبـەر ئـەوەی والی مەککـە ئیمـامی شـافعی زۆر خـۆش دەویـست داواکاریەکـەی جێبەجێ کرد ، ئیمام بەدڵ خۆشیەوە بەرێکەوت بۆ شاری مەدینە .
کە گەیشتە ئەو شـارە هـەردوو نامەکـەی دا دەسـت والی شـاری مەدینـە ، کاتێـك والیەکە نامەکەی خوێندەوە ، سەیری ئیمامی شافعی کـرد وتـی : کـوڕی شـیرینم : سوێند بەخوا ئەگەر والی مەککە داوای لێ کردبوومایە لە مەدینە بـۆ نـاو مەککـە بـە پێیان برۆم ، زۆر لام ئاسانتر بوو لەوەی بچم بۆ لای ئیمامی مالك .
ئیمام فەرموی : دەتوانی بیهێنی بۆ ئێرە !!!
والیەکە وتی : نەخێر !! لەوانەیە رێگەمان پێ بدات چـاومان پـێ بکـەوێ لـە مـاڵی خۆی ... بەهەر حاڵ با بچین بۆ ماڵی .

---

[2] والە : پارێزگار .

هەردووکیان چوون بۆ لای ئیمامی مالك ، کە گەیشتنە ماڵەکەی یەکێك لە پیاوانی والی لەدەرگای دا ، دوای کەمێك خزمەتکارێکی رەش پێست هاتە دەرەوە .
والی پێی وت : بەگەورەت بڵێ والی لەبەر دەرگای تۆیە !!!
خزمەتکارەکە چووە ژوورەوە ، دوای کەمێك هاتە دەرەوە و وتی : گەورەم دەڵێ : ئەگەر پرسیارت هەیە بینووسە تا وەڵامت بدەمەوە ، ئەگەر بۆ گوێ گرتنی فەرموودە هاتی ، بەخۆت دەزانی کەی فەرموودە دەگێڕمەوە !!!!
والی وتی : برۆ پێی بڵێ : نامەیکت بۆ هاتووە لە والی شاری مەککە .
لەم کاتە خزمەتکارەکە چووە ژوورەوە و کورسییەکی هێنا دەرەوە و داینا ، دوای کەمێك ئیمامی مالك هاتە دەرەوە ، پیاوێکی درێژی خاوەن هەیبەت و سامێکی زۆر بوو ، هەر کە دانیشت والی شاری مەدینە نامەکەی دا دەستی ، کە ئیمامی مالك نامەکەی خوێندەوە گەڕاندیەوە دەستی والی و وتی : سبحان الله !!! وای لێ هاتووە زانستی پێغەمبەری خوا ﷺ بە (واسطة) وەربگیرێ !!!
کە والی ئەمەی بیست ، جورئەتی نەکرد وەڵامی بداتەوە !!! لەم کاتە ئیمامی شافعی هاتە پێشەوە و فەرمووی : خوای گەورە چاکت بکا ، من کابرایەکم لە تیرەی عەبد مەنافم و ئاوا و ئاوام بەسەر هاتووە ......
کە ئیمامی مالك گوێی لەمە بوو ، قسەکانی ئیمامی شافعی زۆر پێ خۆش بوو ، لێی پرسی : ناوت چیە ؟
ئیمام فەرمووی : موحەممەد .
ئیمامی مالك فەرمووی : ئەی موحەممەد : لە خوای گەورە بترسێ و خۆت لە گوناه بپارێزە ، چونکە تۆ دەبی بە خاوەن پلە و پایەیەکی بەرز ، منیش ئەبینم خوای گەورە نوورێکی لەدڵ دانای ، نەکەی بە گوناهەکان بیکوژێنیەوە !!
ئیمامی شافعی وتی : گوێ بیست و گوێڕایەڵم .
ئیمامی مالك فەرمووی : بەیانی وەرە لام تاکو موەتتەئەکەم بخوێنی .

بۆ بەیانی ئیمامی شافعی چووە خزمەت ئیمامی مالك ، ئیمامی مالك ویستی موەتتەئەکەی بخوێنێ بەڵام ئیمامی شافعی پێی وت : من ئەم کتێبەم لەبەرە !!

ئیمامی مالك فەرمووی : بۆم بخوێنەوە !!

ئیمامی شافعی دەستی کرد بە خوێندنەوەی موەتتەئەکەی ئیمام ، ناوە ناوە ئەوەستا نەوەك ئیمامی مالك بێزار بووبێ ، بەڵام ئیمام دەیفەرموو : بخوێنە ... بەڕاستی خوێندنەوەکەت زۆر خۆشە !!!

بەم جۆرە ئیمامی شافعی بوو بە قوتابی پێشەوای مەدینە .

ئیمامی شافعی فەرموویەتی : ئیمامی مالك مامۆستا و فێرکەری منە ، ئەوم کردە بەڵگە لەنێوان من و خوای گەورە .

دوای ئەوەی ماوەیەکی زۆر لە لای ئیمامی مالك مارە ، ئیزنی لێ خواست بچێت بۆ شاری بەغدا ، ئیمامیش ڕێی پێدا و ولاغێکی بۆ کری تا سەفەرەکەی ئەنجام بدات .

کە ئیمام گەیشتە شاری بەغدا زۆر گفتوگۆی لەگەڵ زانایانی عێراق کرد بە تایبەتی لەگەڵ ئیمامی موحەممەدی کوڕی حەسەنی شەیبانی قوتابی ئیمامی ئەبو حەنیفە ، کە موحەممەد زانی ئیمام زۆر شارەزایە ، بردیەوە ماڵێ خۆی و ڕێی پێدا کتێبەکانی بۆ خۆی بنووسێ .

دوای ماوەیەکی زۆر مانەوە لەم شارە پڕ عیلم و زانستە ئیمامی شافعی بڕیاری دا بگەڕێتەوە شاری مەدینەی پیرۆز ، کە گەڕاوە لەم شارە ، بینی ئیمامی مالك لە مزگەوت دانیشتووە لە نێو قوتابیەکانی ، کە ئیمامی مالك قوتابیە زیرەکەکەی خۆی بینی ، لە جێگای خۆی هەڵساوە و لەباوەشی خۆی نا !!

ئەمجارە ئیمام لەلای مامۆستاکەی مارە تا ئیمامی مالك وەفاتی کرد لە ساڵی ١٧٩ی کۆچی .

ئیمام فەرموویەتی : من پەری کتێبم زۆر بەهێمنی هەڵدەداوە کاتێك لە خزمەت ئیمامی مالك دەبووم لەبەر هەیبەت و گەورەیی مامۆستاکەم !!!
دوای ئەمە ئیمامی شافعی جارێکی تر چووە شاری بەغدا لە ساڵی ١٩٨ی کۆچی ، ئینجا دوای ساڵێك چووە میسر و هەر لەوێ ماوە تا وەفاتی کرد .

ئایا هیچ فەرموودە هاتووە دەربارەی ئیمامی شافعی ؟

ئیمامی ئیبن حەجەری عەسقەلانی فەرموویەتی : دوو فەرموودە هاتووە دەربارەی ئیمامی شافعی :
١ــ حەزرەتی ئیبن مەسعود خوا لێی رازی بێ فەرموویەتی : پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی : (لاَ تَسُبُّوا قُرَيشاً ، فَإنَّ عَالِمَهَا يَمْلأُ الأَرْضَ عِلْمَاً)[3] .
ئەم فەرموودەیە ئیمامی ئەبو داوودی تەیالیسی لە موسنەدەکەی خۆی و ئیمامی ئەبو نوعەیم لە حیلیەکەی و ئیمامی بەیهەقی تەخریجیان کردووە ، لە ئیسنادەکەی ئەلنەزری کوڕی مەعبەد هەیە ، ئیمامی ئیبن حیبان بە باوەڕپێکراوی داناوە ، ئیمامی ئەبو حاتەم فەرموویەتی : فەرموودەکانی دەنووسرێن ، ئیمامی نەسائیش بە بێ هێزی داناوە .
ئەم فەرموودەیە لە ریوایەتی حەزرەتی ئەبو هورەیرەش هاتووە بە ئیسنادێکی بێ هێز ، لە ریوایەتی ئیمامی عەلیش هاتووە کە ئیمامی ئابوری تەخریجی کردووە ، لە ریوایەتی حەزرەتی ئیبن عەبباسیش هاتووە کە ئیمامی ئەبو نوعەیم تەخریجی کردووە

---

[3] واتە قسەی ناشیرین بە قورەیش مەڵێن ، چونکە زانایەکی وایان لێ پەیدا دەبێ زانستەکەی هەموو زەوی دەگرێتەوە .

به ئیسنادێك پیاوەكانی هەموو پیاوی فەرموودەی صەحیحن تەنیا ئیسماعیلی كوڕی موسلیم نەبێ كە هەندێ قسەی دەربارەی كراوە .
ئیمامی بەیهەقی فەرموویەتی : ئەگەر ڕێگاكانی ئەم فەرموودەیە پچنە پاڵ یەك بەهێز دەبێ و دەزانرێ بەسڵی هەیە .
٢- پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی : (إنَّ اللهَ يَبْعَثُ لِهَذه الأمَّةِ عَلَى رأسِ كُلِّ مائةِ سَنَةٍ مَنْ يُجَدِّدُ لَهَا دِيْنَهَا)[4] .
ئەم فەرموودەیە ئیمامی ئەبو داوود وئەلحەسەنی كوڕی سوفیان لە موسنەدەكەی خۆی و ئیمامی حاكم و ئیبن عەدی لە پێشەكی كاملەكەی خۆی تەخریجیان كردووە .
ئەم فەرموودەیە بەهێزە ، ئیمامی ئەحمەد فەرموویەتی : لەسەدەی یەكەم خەلیفە عومەری كوڕی عەبدولعەزیز بوو ، لەسەدەی دووەمیش ئیمامی شافعی بوو .
موحەممەدی كوڕی عەلی فەرموویەتی : گوێم لە زاناكانی خۆمان بوو دەیانفەرموو لەسەدەی یەكەم خەلیفە عومەری كوڕی عەبدولعەزیزی بوو ئایینی نوێ كردووە ، لەسەدەی دووەمیش ئیمامی شافعی بوو .

---

[4] واتە بێ گومان خوای گەورە لە سەرەتای هەر سەدەیەك زانایەكی وا بۆ ئومەتم دەنێرێ ئایینەكەیان بۆ نوێ بكاتەوە .

میحنەتی ئیمام

کە ئیمام ناوبانگی دەرکرد بە زانست و تەقوا لە یەمەن ، زۆر کەس ئیرەیی پێ برد و چەند بوختانێکیان پێ کرد بەوەی دژایەتی خەلیفە دەکات ، بۆیە خەلیفە هارونی رەشید فەرمانی دا ئیمام دەستگیر بکرێ .
دوای ماوەیەك ئیمام دەستگیر کرا و براوردا بۆ لای خەلیفە ، کە هاتە لای فەرمووی : السلام علیکم یا أمیر المؤمنین و برکاته ...
خەلیفە وتی : و علیك السلام و رحمة الله و برکاته ... سوننەت بەجێ دەگەیەنی کە سەلام کردنە ... بەلام واجبێك جێدەهێڵی کە گوێڕایەڵی منە !!!
ئیمام فەرمووی : ئەی ئەمیری ئیمانداران : تۆ منت ئەمین کرد کاتێك وەڵامی سەلامی منت داوە .
خەلیفە وتی : ئەی بۆچی دژمان دەوەستی ؟!!
ئیمام فەرمووی : من قسەم پێ ناکرێ لەگەڵ ئەو هەموو کۆت و زنجیرەی کە منیان پێ بەستوە ، ئەگەر فەرمان بدەی لەسەرم لابەن زۆر چاکە .
خەلیفەش فەرمانی دا کۆتەکەی بکەنەوە ، ئیمام فەرمووی : ﴿ يَا ايها اللذِيْنَ آمَنُوا إنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنبأٍ فَتَبَيَّنُوا ﴾ ، من ئەو کەسە نیم دژایەتی خەلیفەی موسڵمانان بکەم ، ئەمە بوختانێکە پێم کراوە ، تۆ خەلیفەی موسڵمانانی وئامۆزای پێغەمبەری خوای ﷺ .
خەلیفە کە ئەم قسانەی بیست زۆر دڵی خۆش بوو و وتی : خەم مەخۆ و مەترسە !! زانستەکەت چۆنە دەربارەی کتێبی خوای گەورە ؟
ئیمام فەرمووی : لە کامە کتێب پرسیارم لێ دەکەی ؟ خوای گەورە زۆر کتێبی هێناوەتە خوارەوە ؟!

خەلیفە وتی : ئافەرین !! من پرسیارت لێ دەکەم دەربارەی قورئانی پیرۆز کە بۆ ئامۆزام هاتۆتە خوارەوە[5] .

ئیمام فەرمووی : زانستەکانی قورئان زۆرن لە کامەیان دەپرسی ؟

ئینجا زانستەکانی قورئانی یەك یەکی بۆ شی کردەوە ، خەلیفەش سەرسام بوو بەم زانستەی ئیمام هەیەتی .

دوای ئەمە خەلیفە جۆرەها پرسیاری ئاراستەی ئیمام کرد ، ئەویش وەڵامی تێروتەسەلی دەداوە .

لەدوایی خەلیفە وتی : ئامۆژگاریم بکە ئەی شافعی ؟

ئیمام ئامۆژگاریەکی ئاوای خەلیفە کرد کە وای لێ بکات بگری !!

هارونی رەشید ویستی پاداشتی بداتەوە ، بەڵام ئیمام فەرمووی : نەخێر ئەمیری ئیمانداران : من کرێ لەسەر ئامۆژگاریم وەرناگرم !!

پاشان روخسەتی لە خەلیفە خواست بڕوا ، هارونیش رێی پێ بدا .

---

[5] مەبەستی پێغەمبەری خوایە ﷺ ، چونکە هارونی رەشید لە نەوەی ئیمامی عەبباسی مامی پێغەمبەرە ﷺ .

مامۆستاکانی ئیمام

ئیمامی شافعی زۆر مامۆستای هەبوو ، ئەمانە ناوی هەندێکیانن :

- ئیسماعیلی کوری قوستەنتین : ئیمام قورئانی پیرۆزی لە لا خوێند .
- ئیمامی سوفیانی کوڕی عویەینە .
- ئیمامی موسلیمی کوڕی خالیدی زەنجی .
- ئیمامی مالك .
- ئیبراهیمی کوڕی سەعیدی ئەنصاری .
- عەبدوللای کوڕی نافع .
- هیشامی کوڕی یوسف .
- وەکیعی کوڕی جەڕاح .
- ئیسماعیلی کوڕی عولەییە .
- موحەممەدی کوڕی عەلی .
- سولەیمانی کوڕی عەمر .
- ئەیووبی رەمەلی .
- عەبادی کوڕی عەوام .
- وەلی خوای گەورە فوزەیلی کوڕی عیاز .
- یەحیای کور سەعیدی قەتتانی قەموودناس .
- یوسفی کوڕی ئەسوەد .

چەندین مامۆستای تر .

قوتابیەکانی ئیمام

زۆر قوتابی لە ژێر دەستی ئیمامی شافعی بوون بە زانای گەورە ، لەوانە :

- ئیمامی ئەحمەد : کە یەکێکە لەسەر مەزهەبەکان .
- ئیمامی حومەیدی : کە مامۆستای ئیمامی بوخاریە .
- ئیمامی ئەبو عوبەید : کە ئیمامێکی گەورەی زمانی عەرەبیە .
- ئیمامی بوەیتی .
- ئیمامی ئەبو سەور .
- ئیمامی رەبیعی موورادی .
- ئیمامی زەعفەرانی .
- ئیمامی موزەنی .
- ئیمامی حەرمەلەی کوڕی یەحیا .
- ئیمامی کەرابیسی .
- ئیمامی رەبیعی جیزی .
- ئیبن عەبدولحەکەم .
- ئیمامی ئەصمەعی : کە یەکێکە لە ئیمامەکانی زمانی عەرەبی .
- ئەحمەدی کوڕی حەجاجی مەروەزی : کە مامۆستای ئیمامی بوخاریە .
- ئیسماعیلی رازی .
- ئەلحاریسی کوڕی سەریجی قەففال .
- خالیدی کوڕی ئیزاری ئەیلی .
- سوفیانی کوڕی سەعیدی حەبباب .
- ئەبو ئەیوبی بەغدادی .

- ئیمامی ئەبو حاتەمی سیجەستانی فەرمودناس .
- عەبدولڕەحمانی کوڕی مەهدی فەرموودەناس .
- ئیمامی ئیبن هیشام خاوەنی سیرە بەناوبانگەکە .
- قوتەیبەی کوڕی سەعیدی بەلەخی .
- نەصری مەککی .
- ئەبو شەبیبی میسری .

ژن هێنانی

لەدوای وەفات کردنی ئیمامی مالك ، ئیمامی شافعی حەمیدەی کچی نافعی نەوەی ئیمامی عوسمانی کوڕی عەففانی کرد بە هاوسەری و خوای گەورە چوار منالی پێ بەخشین :

١ـ موحەممەد ئەبو عوسمان : بوو بو قازی جەزیرە و لەگەڵ ئیمامی ئەحمەد کۆبۆوە ، لەسالی ٢٤٢ی کۆچی وەفاتی کرد .

٢ـ موحەممەد : بە بچووکی مرد .

٣ـ فاتیمە .

٤ـ زەینەب .

شێوەی ئیمامی شافعی

ئیمام مرۆڤێکی درێژی لاوازی شان بچووك بوو ، روومەتی پڕ و رەنگی ئەسمەر بوو ، چەند خاڵێك لەسەر لووتی هەبوو و ، برۆیەکانی تێکەڵاو بوون ، ردێنەکەشی پێنج پەنجە درێژ بوو ، بەردەوام جل وبەرگی خاوێن و بەنرخی ئەکردەبەر و بەردەوام خوففی لەپێ بوو ، هەروەها هەموو رۆژێك سەردانی هەژارانی دەکرد .

خاوەن زمانێکی پاراو و دەنگێکی گەورە و خۆش بوو ، ئیمامی ئەحمەد فەرموویەتی : ئەگەر قسەی بکردایە دەنگەکەی وەکو زەنگ وابوو لە خۆشی .

لەسەر ئەنگوستیلەکەی نوسراو بوو (كفى بالله ثقة لمحمد بن إدريس) ، واتە : خوای گەورە بەسە پشت و پەنای موحەممەدی کوڕی ئیدرسی بێ .

زیرەکی ئیمام

- ئیمامی شافعی فەرموویەتی : کاتێك کتێبم دەخوێندەوە دەستی خۆم لەسەر لاپەڕەکەی تر دائەنا تاوەکو ئەوەی ترم نەخوێندەوە لە ترسی ئەوەی هەردووکیان بەیەکەوە لەبەر بکەم !!
- ئیمام لە هەموو زانستێك زیرەك بوو بە جۆرێك کە لە دوای ئەنجام دانی نوێژی بەیانی قوتابیەکانی وانەی قورئان ئەهاتن بۆ خوێندن تا خۆرهەڵاتن ، ئینجا قوتابیەکانی فەرموودە ئەهاتن بۆ گوێ گرتن لە فەرموودەکان ، دوای لەوان قوتابیەکانی نەحو و زمانی عەرەبی ئەهاتن و تاکو نیوەڕۆ دەیانخوێند .
- رۆژێکیان ئیمام لە ناو قوتابیەکانی دانیشتبوو ، پیاوێك هاتە خزمەتی و وتی :

سَلِ العالِمَ المَكّيَّ هَلْ فِي تَزاوُرٍ
وَ ضَمِّ لِمُشْتَاقِ الفُؤادِ جُناحُ[6]

ئیمام وەڵامی داوە و فەرمووی :

مَعَاذَ اللهِ اَنْ يُذْهِبَ التُقَى
تَلاَصُقُ اَكْبَادٍ بِهِنَّ جِرَاحُ[7]

قوتابیەکانی ئیمام هیچ لەم قسانە نەگەیشتن و لێیان پرسی ئەم کابرایە چی وت ؟

ئیمام فەرمووی : ئەو پیاوە پرسیاری لەوە دەکرد ئایا ماچ کردنی ژنی خۆی لە مانگی ڕەمەزان ڕۆژوو بەتاڵ دەکات یان نا ؟

منیش وتم : نەخێر .

قوتابیەکان یەکێکیان ناردە دوای پیاوەکە تا لێی بپرسێ لە مەبەستەکەی لەو دێرە شیعرە ، ئەویش وتی : مەبەستم ماچ کردنی ژن بوو ئایا ڕۆژوو بەتاڵ دەکا یان نا ؟

قوتابیەکان زۆر سەرسام بوون بەزیرەکی و تێگەیشتنی مامۆستایان .

- ئیمام فەرموویەتی : قورئانی پیرۆزم خوێندەوە و هەموو تێگەیشتم و زانیم مانای چیە تەنیا دوو وشە نەبێ نەمزانی مانایان چیە : یەکێکیان ئەم ئایەتەیە : ﴿ و قَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا ﴾ .
- ئیمامی حومەیدی فەرموویەتی : هەندێ جار ئیمامی شافعی پرسیاری وا قورس و گرانی لێ دەکردین و دەیفەرموو : هەر کەسێ وەڵامی داوە دینارێکی پێ دەبەخشم !!

پرسیارەکە ئەوەندە قووڵ بوو نەماندەزانی وەڵامەکەی چیە ؟!!

[6] واتە : پرسیار لە زانای خەڵکی شاری مەککە بکە : ئایا سەردانی خۆشەویست ولەباوەشنانی حەرامە ؟

[7] واتە : پەنا بەخوا پێکەوەنووسانی دوو جەرگی بریندار تەقوای مرۆڤ نەهێڵێ و کەمی بکاتەوە .!!

کتێبەکانی ئیمام

مامۆستا عەبدولڕەحمانی دوجەیلی دەڵێ : ئیمامی شافعی زیاتر لـە ١٥٠ کتێبـی داناوە .

ئەمانەش ناوی هەندێ لە کتێبەکانیەتی :

١ـ الأم .

٢ـ الرسالة .

٣ـ اختلاف الحديث .

٤ـ الإملاء الصغير .

٥ـ الأمالي الكبرى .

٦ـ مختصر الربيع .

٧ـ مختصر المزني .

٨ـ مختصر البويطي .

٩ـ كتاب الجزية .

١٠ـ مجمع الكافي .

١١ـ عيون المسائل .

١٢ـ البحر المحيط .

١٣ـ الجامع الكبير .

١٤ـ الإختصار .

١٥ـ المسند .

١٦ـ السنن .

١٧ـ الحجة .

١٨- الفقه الأكبر .

١٩- احكام القرآن .

٢٠- كتاب الجزية .

٢١- كتاب علي و عبدالله .

٢٢- إبطال الإستحسان .

٢٣- بيان الفرض .

٢٤- اختلاف العراقيين .

٢٥- جماع العلم .

٢٦- صفة الأمر و النهي .

٢٧- فضائل قريش .

٢٨- أدب اقاضي .

٢٩- المنثورات .

٣٠- التلقيح في علم القيافة .

٣١- التمهيد في أصول التوحيد .

٣٢- كتاب السبق و االرمي .

٣٣- تعظيم قدر الصلاة .

٣٤- كتاب إثبات النبوة .

٣٥- الكتاب الجديد .

٣٦- منافع القرآن .

٣٧- دیوانی شیعرەکەی[٨] .

---

[8] ئەم کتێبانە ئیمامی نەوەوی لە (المجموع) و مامۆستا ئیسماعیل یوسف لە پێشەکی دیوانی ئیمامی شافعی و ئیبن هیدایەتوللا لە (طبقات الشافعیة) و مامۆستا عادل نوەیهز لە لێکۆڵینەوەکەی بەسەردا و حاجی خەلیفە لە .

زنجیرەی زانستی ئیمامی شافعی

ئیمامی شافعی لەلای ئیمامی موسلیمی کوڕی خالیدی زەنجی خوێندووە ، ئەویش لە لای عیکریمە و موجاهیدی خوێندووە ، ئەوانیش لەلای حەزرەتی ئیبن عەبباسیان خوێندووە خوا لێی رازی بێ ئەویش صەحابەیکی بەرزی پێغەمبەرە ﷺ .

ئەحوال و کەڕاماتی ئیمامی

* جارێکیان ئیمامی شافعی پێغەمبەری بینی ﷺ لەخەودا ، پێغەمبەر ﷺ لێی پرسی : تۆ کوڕی‌کێی ؟

ئیمام وتی : من لە نەوەی تۆمە ئەی پێغەمبەری خوا .

پێغەمبەر ﷺ فەرمووی : لێم نزیك بەوە .

ئیمامی شافعی لە جەنابی نزیك بۆوە و پێغەمبەر ﷺ هەندێ لە تفی پیرۆزی بەسەر زمان و لێوی ئیمامی شافعی داهێنا و پێی فەرموو : بڕۆ خوای گەورە پیرۆزت بکات .

* کاتێك ئیمام لە مەککە بوو و هێشتا مناڵ بوو ، ئەوەندە قوڕئانی بە دەنگێکی خۆش ئەخوێندەوە زانایانی شاری مەککە ئەیانفەرموو : با بچینە لای ئەم منداڵە قوڕئانمان بۆ بخوێنێ تاکو کەمێك بگرین !!

(کشف الظنون) ئیمامی ئیبن حەجەر لە (توالي التأسيس) و ئەبولفیدائی قازی لە لێکۆڵینەوەکەی بەسەریدا باسیان کردوون .

کە دەهاتنە لای و قورئانی بۆ دەخوێندن ، هەموویان دەستیان بە گریان دەکرد و لە هۆش خۆیان دەچوون !

- ئیمام لە شەو و رۆژێکدا خەتمێکی قورئانی دەخوێند ، بەلام لە مانگی رەمەزان ٦٠ جار خەتمی دەکرد .
- ئیمام شەوانی کرد بوو بە سێ بەش :

لە بەشی یەکەم کتێبی دائەنا .

لە بەشی دووەم شەونوێژی دەکرد .

لە بەشی سێیەم ئەخەوت !!

- ئیمامی شافعی بە رەبیعی موورادی فەرموو : لەدوای من ، تۆ کتێبەکانم ریوایەت دەکەی و بەخەڵك رادەگەیەنی .

ئەم قسەیەی ئیمام وەکو خۆی دەرچوو ، رەبیعی موورادی دوای وەفات کرنی ئیمام نزیکەی ٦٦ ساڵ کتێبەکانی ئیمامی دەگێڕاوە و خەڵك ئەینووسیەوە ، تاوەکو وای لێ هات پێش دەرگای پڕ دەبوو لە خەڵك بۆ گوێ گرتن لە کتێبەکانی ئیمام .

- جارێکیان ئیمام پرسیاری لێ کرا دەربارەی فەرموودەیەك ، ئەویش وەلامی داوە ، یەکێك لە دانیشتوان وتی : ئەی تۆ چی دەڵێی ؟!

لەم کاتە ئیمام دەستی بلەرزین کرد و فەرمووی : چ ئاسمانێك لە ژێر خۆی دامدەنێ و چ زەویەك لەسەر خۆی رام دەگرێ ئەگەر من فەرموودەیەك بگێڕمەوە و بە پێچەوانەی هەڵس وکەوت بکەم .

- ئیمامی موزەنی فەرموویەتی : هیچ کەسێ وەکو ئیمامی شافعی نەبوو لە بەخشیندا ، جاریکیان خزمەتکارێك هاتە لای و پێی وت : گەورەم ئەو پارەیەی بە دیاری بۆ جەنابت ناردووە .

پارەکەش لەناو کیسەیەك بوو ، ئیمام پارەکەی وەرگرت و لەناو شوێنێکی جل وبەرگی خۆی دانا ، ماوەیەکی کەم پێچوو پیاوێك هاتە خزمەتی و فەرمووی :
قوربان : هەر ئێستا ژنەکەم منالّی بووە و هیچم نیە بۆی سەرف بکەم .
ئیمامیش یەکسەر ئەو پارەیەی ناو کیسەکەی پیێ بەخشی و هیچی بۆ خۆی نەگێڕاوە !!

- ئیمامی شافعی بە بوەیتی فەرموو : تۆ لەناو کۆت و زنجیری ئاسن دەمری !!
لەدوای وەفات کردنی ئیمام ئەم قسەیەی هاتە جیێ ، ئەوەبوو ئیمامی بوەیتیان دەستگیر کرد و بەندیان کرد تاوەکو لەناو کۆت و زنجیرەکەی وەفاتی کرد رەحمەتی خوای لیێ بیێ .
- جارێکیان ئیمامی شافعی لەگەلّ موحەممەدی کوڕی حەسەنی مامۆستای تەماشای پیاوێکیان کرد ، موحەممەد وتی : ئەزانی ئەم پیاوە چ کارە ؟

ئیمام فەرمووی : یان دارتاشە یان بەرگدرووە .
لەم کاتە یەکێك گوێی لەو گفتوگۆیەی نێوان ئیمام و مامۆستاکەی بوو ، بەپەلە چووە لای پیاوەکە و لێی پرسی : جەنابت چ کارەی ؟
پیاوەکە وتی : پێشتر دارتاش بووم ، بەلاّم ئێستا بەرگدروووم !!!

- ئیمام فەرموویەتی : لەو کاتەی منالّ بووم ، خەونم بە پیاوێك بینی پێش نوێژی بۆ خەلّك دەکا ، منیش لێی نزیك بوومەوە و پێم وت : فێرم کە !!

پیاوەکە تەرازوێکی لەناو گیرفانی دەرهێنا و دایە دەستم و پێی وتم : ئەمە بۆ تۆیە !!
ئەم خەونەم بۆ یەکێك لەزاناکان گێڕاوە ، کە گوێی لیێ بوو فەرمووی : تۆ گەورە دەبی و لەسەر ریێ و سوننەتی پێغەمبەر ﷺ دەڕۆی .

- هەروەها فەرموویەتی : لەخەونمدا بینیم مرۆڤێك هاتە لام و کتێبەکانی منی لە هەوا پەرت و بلاّو کردەوە .

که ئەم خەونەم بۆ زانایەك گێڕاوە فەرمووی : ئەگەر ئەم خەونەت ڕاست بێ ئەوا هیچ شارێك لە شارەکانی ئیسلام نامێنێ زانستی تۆی لێ نەبێ !!

- ئیمامی ئەبو سەور فەرموویەتی : کە ناوبانگی ئیمامی شافعیم بیست ، چووم بۆ لای و پرسیاریکم لێکرد بەلاّم مەبەستم گاڵتە کردن بوو ، بەلاّم ئیمام وەلاّمی نەدامەوە ، دوای ماوەیەك گە گەورەیی ئیمام لەدڵم جەسپا و بووم بە یەکێ لە قوتابیانی ، پێی فەرمووم : وەلاّمی پرسیارەکەت ناواو ئاوایە ، بەلاّم ئەو کاتە وەلاّمم نەدایەوە چونکە دەمزانی مەبەستت گاڵتە کردن بوو !!!
- جارێکیان پیاوێك کە خەڵکی صەنعا بوو هاتە خزمەت ئیمام ، هەر کە ئیمام چاوی پێکەوت فەرمووی : تۆ خەڵکی صەنعای ؟

پیاوەکە وتی : بەڵێ .

ئیمام فەرمووی : ئەی کارت ئاسنگەریە ؟

وتی : بەڵێ !!

- ئیمامی ڕەبیعی کوڕی سولەیمان فەرموویەتی : ئیمامی شافعیم لە خەوندا بینی و لێم پرسی : چیت بەسەر هات دوای مردنت ؟

فەرمووی : خوای گەورە منی لەسەر کورسیێکی زێڕ دانا و دوڕ ومەرجانی بەسەردا باراندم !

- پیاوێك هاتە خزمەت ئیمامی مالك و پێی وت : من بولبولێکم بەو کابرایە فرۆشتووە و پێم وتوە : ئەمە هەرگیز بێ دەنگ نابێ و هەر دەنگی خۆشی لێوە دێ ، تەلاّقم کەوێ لەگەر وانەبێ !!

دوای ڕۆژێك بولبولەکەی بۆ هێنامەوە و وتی : ئەمە دەم نادەم بێ دەنگ دەبێ ... ئایا تەلاّقم کەوتووە ؟!!

ئیمامی مالك فەرمووی : بەڵێ !!

ئیمامی شافعی کە ئامادە بوو فەرمووی : قوربان : لەلای من تەلاقی نەکەوتووە !!!

ئیمامی مالك فەرمووی : چۆن ؟ بەلگەت چیە ؟

ئیمام فەرمووی : لەبەر فەرموودەی فاتیمەی کچی قەیس کە دوو کەس خوازبێنیان کرد کە یەکێکیان حەزرەتی ئەبو جەهم بوو ، پێغەمبەر ﷺ دەربارەی ئەبو جەهم فەرمووی : (لاَ يَضَعُ عَصَاهُ عَنْ عَاتِقِهِ) ، واتە : ئەبو جەهم هەرگیز داری سەفەر لەسەر شانی ناهێنێتە خوارەوە ، واتە : بەدوام لەسەفەردایە ، زانراویشە حەزرەتی ئەبو جەهم دەخەوت و دەماوە و دادەنیشت ، کەواتە مەبەستی ئەم پیاوە ئەوە بوو کە زۆربەی کاتەکان دەخوێنێ و دەنگی خۆشی لێوە دێ ، وانیە ؟

پیاوەکە وتی : بەلێ من مەبەستم وابوو !!

ئیمامی مالك فەرمووی : راست دەکەی ... تەلاقی نەکەوتووە !!!

- ئیمام فەرموویەتی : ئیمامی عەلیم لەخەوندا بینی ، ئیمام هاتە لام و سەلامی لێ کردم و تەوقەی لەگەڵ کردم و ئەنگوستیلەکەی خۆی لە پەنجەی پیرۆزی هێنا دەرەوە و لە پەنجەی منی دانا .

کە بەیانی هات و لەخەو هەلسامەوە ، چوومە لای مامم کە لەخەون شارەزا بوو، کە خەونەکەم بۆ گێڕاوە وتی : تەوقە کردنی لەگەلت دوورکەوتنەوەیە لە سزا و ، دانانی ئەنگوستیلەکەی لە پەنجەت مانای ئەوەیە کە ناوی تۆ وەکو ناوی ئیمامی عەلی لە هەموو شوێنێك بلأودەبێتەوە !

یونسی کوڕی عەبدولئەعلا فەرموویەتی : هیچ کەسێکم نەبینوە ئارامی هەبێ لەسەر نەخۆشی وەکو ئیمامی شافعی ، کاتێك دادەنیشت بۆ فێرکردنی زانست شتێکیان لەژێر دادەنا تا خوێنەکەی بکەوێتە ناوەوە[9] !!!

- کاتێك ئیمام ناوبانگی دەرکرد بە زانست و تەقوا لە میسر ، هەندێ حەسوود چوونە لای والی میسر و وایان لێ کرد ئیمام لە میسر نەهێڵێ ، لەبەر ئەوە بەدوای ئیمامی نارد و پێی وت : نابێ لەمڕۆ زیاتر لەم وڵاتە بمێنی .

ئیمام فەرمووی : بۆچی ؟

وتی : چونکە تۆ هۆی پەیدا بوونی ئاژاوەی منیش ناهێڵم ئەم شتە من رووبدا !!

ئیمام فەرمووی : دەتوانی سێ ڕۆژ مۆڵەتم پێ بدەی تا خۆم ئامادە بکەم .

وتی : باشە ، وا سێ ڕۆژ مۆڵەتم پێدای تا خۆت ئامادە بکەی .

بەڵام ڕۆژی سێیەم دانەهات تا والی لەناو دارەبازەیەك دانرا بوو و خەڵك بۆ گۆڕستان دەیانبرد تا بینێژن !!!

- ئیمامی رەبیعی موڕادی فەرموویەتی : ئەلمەئمون بەدوای ئیمامی نارد تا بێت بە قازی ، کە نێرداوەکە هاتە خزمەت ئیمام و ئەمەی پێ وت ، ئیمام فەرمووی : خوایە : ئەگەر ئەم شتە خێری تیایە بۆ ئایین و دونیام ئەوا بۆم ئاسان بکە و ، ئەگەر نا ئەم رووحە بۆ خۆت ببەوە .

ڕۆژی سێیەم دانەهات ئیمام وەفاتی کرد رەحمەتی خوای لێ بێ .

---

[9] ئەمە لە کۆتایی ژیانی ئیمام بوو کاتێك نەخۆشیەکەی زۆر توند بوو رەحمەتی خوای لێ بێ .

فەرموودەی زانایان دەربارەی ئیمامی شافعی

- ئیمامی ئیسحاقی کوڕی راهەوێ فەرموویەتی : ئیمامی ئەحمەد پێی فەرمووم : وەرە پیاوێکت نیشان بدەم تاوەکو ئێستا یەکێکی وەکو ئەوت نەبینیوە .

ئینجا منی بردە لای ئیمامی شافعی .

- ئیمامی ئەحمەد فەرموویەتی : هەر کەسێ دەست بکاتە پێنووس و شتێك بنووسێ لە ئایینی خوای گەورە ، ئیمامی شافعی فەزڵێکی بەسەردا هەیە !!
- ئیمامی ئەبوو داوود فەرموویەتی : نەمزانیوە ئیمامی شافعی فەرموودەیەکی بەهەڵەی گێڕابێتەوە !
- ئیمامی زەهەبی فەرموویەتی : ئیمامی شافعی فەرموودەناس و شارەزایی لە بەهێزی و بێ هێزی فەرموودەکان هەبوو ، هیچ فەرموودەیەکی وەرنەدەگرت مەگەر تەواو نەبووایە .
- ئیمامی نەوەوی فەرموویەتی : بزانە : ئیمامی شافعی بەشی لە هەموو کردەوە باشەکان هەبوو لەگەڵ رەوشت بەرزی و زانستی زۆر ...
- ئیمامی حومەیدی فەرموویەتی : ئیمامی شافعی بەیەك مانگ ٦٠ جار قورئانی خەتم دەکرد !
- ئیمامی ئیبنولعیماد فەرموویەتی : ئیمامی شافعی لە هەموو کەسێك زیاتر شارەزایی لە ئەدەب و (فقه) و خوێندنەوەی قورئانی پیرۆز هەبوو .
- ئیمامی ئیبن حەجەر فەرموویەتی : ئیمامی شافعی بنچینەی فیقهی ئیسلامی داناوە و هەموو کەسێك دانی ناوە بە زانست و شارەزاییەکەی .
- ئیمامی داوودی زاهیری فەرموویەتی : ئیمامی شافعی سیفەتی وای لێ کۆبۆتەوە لە کەم کەس بەدی دەکرێ : لە بنەماڵەیەکی گەورە

هەلکەوتووەو ، شارەزاییەکی تەواوی هەبوو لە فەرموودە و ئەیزانی کامەی بەهێزە و کامەی پێ هێزە و کامەی ناسیخە و کامەی مەنسووخە و ، شارەزایی هەبوو لە قورئان و سونەت و مێژووی خەلیفەکانی ئیسلام و ، شێوازێکی زۆر جوانی هەبوو لە نووسین .

- ئیمامی مالك فەرموویەتی : تاوەکو ئێستا قورەیشییەکم نەدیوە وەکو شافعی زیرەك بێ !
- ئیمامی ئەبو نوعەیم فەرموویەتی : ئیمامی شافعی ئیمامێکی کامڵ و زانایەکی گەورە و خاوەن کردەوەی چاك و روشتی پاك بوو .
- ئیمامی حومەیدی فەرموویەتی : پیاوێکی ئاقڵترم نەدیوە لە ئیمامی شافعی !!
- ئیمامی ئیبن خوزەیمە فەرموویەتی : ئیمامی ئەحمەد تەنیا قوتابیەکی ئیمامی شافعی بوو !
- حەزرەتی جونەیدی بەغدادی فەرموویەتی : ئیمامی شافعی موریدێکی حەق بوو ، خوای گەورە حەقی لەسەر زمانی روون کردەوە !
- ئیمامی موسلیم فەرموویەتی : ئیمامی شافعی یەکێکە لە پیاوە تێگەیشتووەکان .
- ئیمامی تیرمزی فەرموویەتی : یەکێك لە زانایانی ئیسلام ئیمامی شافعیە .
- ئیمامی غەزالی فەرموویەتی : ئیمامی شافعی ئیمامێکی خواپەرستی دونیانەویستی زانای تێگەیشتوو بوو ، هەموو کردەوەکانی تەنیا بۆ خوای گەورە بوو .

هەندێ لە فەرموودەکانی ئیمامی شافعی

ئیمام فەرموویەتی :

- حەزم لێیە ئەم خەڵکە زانستەکەم فێر بن بەبێ ئەوەی یەك پیت بۆ لای من بدرێ !
- گفتوگۆم لەگەڵ هیچ کەسێ نەکردووە مەگەر حەزم لێ نەبووبێ هەق و راستی لەسەر زمانی ئەو دەرکەوێ .
- گفتوگۆم لەگەڵ هیچ کەسێك نەکردووە بەمەبەستی بردنەوە بەسەریدا .
- داواکردنی زانست لە نوێژی سوننەت باشترە .
- هەر کەسێ دونیای بوێ با خۆی بگەیەنێتە زانست و ، هەر کەسێ قیامەتی دەوێ با زانست داوا بکات .
- لە ژیانم درۆم نەکردووە !!
- تاوەکو ئێستا نەبەراست نەبەدرۆ سوێندم بەخوا نەخواردووە .
- هەر کەسێك بەتەقوا خاوەن عیززەت نەبێ ، هەرگیز عیززەتی نابێ .
- هەر کەسێك شەهەوەتەکەی بەسەریدا زاڵ بێ ، دەبێتە بەندەی ئەم شەهوەتە .
- هەر کەسێ قەناعەتی هەبێ ، زەلیل و ریسوا نابێ .
- باشترین زەخیرە لەخواترسانە .
- هەر کەسێ حەزی لێیە دڵی رووناك بێ با واز لە قسە بێنێ لە شتێك پەیوەندی بەو نیە و خۆی لە گوناهەکان بپارێزێ و کردەوەکانی کەس پێ نەزانێ جگە لە خوای گەورە .
- ئەگەر یەکێك قەدری قیامەت نەزانێ چۆن خۆی لە دونیا دەپارێزێ ؟
- عەقڵ سنوورێکی هەیە ناتوانێ لێی تێپەرێ ، هەروەکو چۆن بینین سنووری هەیە و ناتوانێ بیبەزێنێ .

- پیاوەتی چوار بنەمای هەیە : رەوشت پاکی ، بەخشین ، خۆ بەکەم زانین و ، سوپاس کردن .
- هەر کەسێ قورئان بخوێنێ لە چاوی خەڵك گەورە دەبێ .
- هەر کەسێك فەرموودە بنووسێ بەڵگەی بەهێز دەبێ .
- ئەو کەسەی قسەی خەڵك بۆ تۆ دەهێنێ ، قسەی تۆش بۆ خەڵك دەبات .
- ئەو کەسە ئاقڵە کە ئەقڵەکەی لە هەموو شتێکی ناشیرین دووری دەخاتەوە .
- هیچ خۆشیەك نیە بگاتە خۆشی شاد بوون بە هاورێ و دۆستان .
- داواکاری زانست پێویستی بە سێ خەسڵەت هەیە : دەست پاکی ، تەمەن درێژی و ، زیرەکی .
- ئەگەر بزانم خواردنەوەی ئاوی سارد لە پیاوەتیم کەم دەکاتەوە ، نایخۆمەوە !!
- زانست زانایان لەیەك نزیك دەکاتەوە هەروەکو چۆن خزم لەیەك نزیك دەکاتەوە .
- سێ کردەوە هەن زۆر بە گرانی ئەنجام دەدرێن : بەخشین لەکاتی دەست کورتی ، لەخواترسان لە کاتی تەنیایی و ، وتنی قسەی هەق لەلای ئەو کەسەی خەڵك لێی دەترسێ .
- ستەمکارترین کەس ئەو کەسەیە کە خۆی بەکەم نیشان دەدات بەرامبەر ئەو کەسەی رێزی ناگرێت .
- هەر کەسێ حەزی لێیە کۆتایی ژیانی خێر بێ ، با گومانی بە خەڵك باش بکات .
- لەوەی نهێنی خۆی بپارێزێ ، ئیش و کاری لە ژێر دەستی خۆی دەبێ .
- بۆ هەر شارێك چووبم خۆم بە رێبوار داناوە ، تەنیا لە بەغدا نەبێ خۆم بە نیشتەجێ دانا .

وەفات کردنی ئیمام

لە شەوی جومعەی بیست و نۆی رەجەبی سالی ۲۰٤ی کۆچی لە دوای نوێژی عیشا ، هەندێ لە قوتابیانی ئیمام هاتنە لای تاوەکو بزانن نەخۆشیەکەی سووك بووە یان نا ، پێیان وت : ئێستا حالت چۆنە ؟

فەرمووی : برایەکانم : وا لەدونیا دەردەچم و بەرێ دەکەوم و برایەکانم جێ دەهێڵم وپەرداغی مردن دەخۆمەوە و دەچمە لای کردەوە خراپەکانم ، نازانم روحەکم بۆ بەهەشت بەرێ دەکەوێ یان بۆ ئاگر رادەکێشرێت !!

ئینجا فەرمووی : ماڵ ئاوا برایەکانم ... ئێستا کاتی لەیەك جیابوونەوەیە ...

ئینجا رووی کردە قیبلە و فەرمووی : أشهد أن لا إله إلاّ الله و اشهد أن محمداً رسول الله ...

ئینجا رووحی پاکی دەرچوو بۆ لای رەحمەتی خوای گەورە ...

رەبیعی مورادی فەرموویەتی : لەخەوتمدا بینیم حەزرەتی ئادەم علیه السلام وەفاتی کردووە ، پرسیارم کرد لەمە ، پێیان وتم : ئەمە مانای ئەوەیە زاناترین کەس لەم دونیا دەمرێ ...

ئینجا ئیمامی شافعیان لە قەرافە ناشت لەدوای نوێژی عەسری رۆژی هەینی ، ئێستاش قەبرەکەی لە وڵاتی میسرە ...

کە وەفاتی کرد تەمەنی ٥٤ ساڵ بوو ...

هەزاران رەحمەتت لێ بێ ئیمامی بەرێز ...

ئەی پێشەوای خاوەن تەقوا ...

ئەی ئەو زانایەی دونیات پڕکرد لە زانست و خواپەرستی ...

(٢)

ئیمامی
ئەبو حەنیفە

ناوی ئیمام

ناوی : نوعمانی کوڕی سابیتی کوڕی زۆتای کوڕی ماهی تەیمی کوفیە خوا لێی رازی بێ .

لە دایك بوونی

ئیمام لە شاری کوفە لە عیراق لە ساڵی ٨٠ی کۆچی لە دایك بووە و هەر لەو شارە گەورە بووە .

داواکردنی زانست

ئیمام دەفەرمووێ : لە سەرەتای ژیانم کوتاڵم دەکڕی و دەفرۆشت ، تا ڕۆژێکیان بەلای ئیمامی شەعبیدا تێپەڕیم ، کە منی بینی پێی فەرمووم : ئەوە بۆ کوێ دەچی ؟
وتم : بۆ بازار .
فەرمووی : وا مەکە ! من زیرەکی و لێهاتوویت لێ دەبینم ، بڕۆ بۆ لای زاناکان و زانست وەرگرە .
ئەم قسەیە زۆر کاری تێکردم و بڕیارم دا ئەم قسەیەی جێبەجێ بکەم ، لە کۆتایی خوای گەورە سوودی پێ گەیاندم بە گوێڕایەڵی کردنم بۆ ئەم زانا گەورەیە .
دوای ئەمە و لە سەرەتای دەست پێکردنم بۆ داوا کردنی زانست ، خۆم خەریك کرد بە (علم الکلام) ، تا ڕۆژێکیان ئافرەتێك هاتە لام و پرسیارێکی لێکرم لە مسەلەیەکی تەلاق ، منیش نەمزانی چۆن وەڵامی بدەمەوە ، پێم وت : بڕۆ پرسیار

لە حەمماد بکە ، ئینجا وەڵامەکەم بۆ بێنەوە ، ئافرەتەکە چوو بۆ لای ئیمامی حەمماد و دوای کەمێك گەڕاوە و وەڵامی مەسەلەکەی پێ ڕاگەیاندم ، لەم کاتە لە دڵی خۆم وتم : واچاکە واز لەو زانستە بێنم و بچم لەلای حەمماد بخوێنم ، ئینجا دەستم کرد بە دانیشتن لە ئەڵقەی ئیمامی حەمماد ، بینیم ئیمام زۆر مەسەلەی بە قوتابیەکانی ئەفەرموو ، منیش هەمووم لەبەر دەکرد ، بەیانی کە لێی دەپرسینەوە ، من هەموو مەسەلەکانم بە جوانی و ڕێکی ئەهێنایەوە ، کە ئیمام زانی من زیرەکم فەرمووی : کەس بەرامبەرم دانەنیشێ تەنیا ئەبو حەنیفە نەبێ ، دوای ماوەیەك نەفسم پێی وتم : بۆچی ئەڵقەیەکی زانست بۆ خۆت دروست ناکەی ؟! خۆ تۆش وەکو حەمماد زیرەکی !!!

بۆیە بڕیارم دا واز لە مەجلیسی ئیمامی حەمماد بێنم وبۆ خۆم ئەڵقەیەکەی سەربەخۆ دابمەزرێنم !! بەڵام کە ئیمامم بینی شەرمم کرد و لە ئەڵقەکەی دانیشتم ، کە ئیمام ویستی دەست بە دەرسەکەی بکا ، یەکێك هاتە لای و پێی وت : قوربان: ئەمشەو لە بەسرە فلانە خزمت وەفاتی کردووە ، لەم کاتە ئیمام پێی فەرموو : ئەبو حەنیفە : وەرە لە جێگەم دانیشە و دەرس بڵێوە تا دەگەڕێمەوە !

ئیمامی حەمماد نزیکەی دوو مانگ نەگەڕاوە ، لەم کاتە من دەرسم دەوتەوە و نزیکەی شەست فەتوام دا ، هەر فەتوایەکم بدابووایە ئەمنووسیەوە ، کە ئیمام گەڕاوە لە سەفەرەکەی ، ئەم فەتوایانەم نیشان دا ، لە ٤٠ فەتوا یەکڕا بوو لەگەڵم بوو و لە ٢٠ فەتوا لەگەڵم نەبوو ، لە دڵی خۆم دا وتم ، شەرت بێ لە خزمەتت بم تا ماوم ، نزیکەی ١٨ ساڵ لەگەڵی مامەوە تا وەفاتی کرد ڕەحمەتی خوی لێ بێ ، لەم کاتەوە تا ئێستا لە دوای هەر نوێژێك دوعای بۆ دەکەم .

مامۆستاكانی ئیمام

ئیمامی هەیتەمی دەفەرموێ : ئیمام لە زۆر مامۆستا و زانای بەڕێز عیلم و زانستی وەرگرتووە ، كە نزیكەی ٤٠٠٠ مامۆستا بوون ، ئەمانەش ناوی هەندێكیان :

- ئیمامی حەممادی كوڕی ئەبی سولەیمان : ئیمام زۆربەی زانستی لەم بەڕێزە وەرگرتووە .
- عەتائی كوڕی ئەبی ڕەباح .
- ئەبو ئیسحاقی سەبیعی فەرموودەناس .
- موحاریبی كوڕی دیسار .
- لەهەیسەمی كوڕی حەبیبی صەوواف .
- موحەممەدی كوڕی مونكەدیر .
- نافع : كە خزمەتكاری حەزرەتی عەبدوللای كوڕی ئیمامی عومەرە خوا لە هەردووكیان رازی بێ .
- هیشامی كوڕی عوروە .
- سیماكی كوڕی حەرب .
- ئیمامی شەعبی .
- ئەلحەكەمی كوڕی عوتەیبە .
- قەتادەی كوڕی دەعامە ، ئەبو خەتتابی سەدوسی بەسری .
- ئیمامی ئەبو جەعفەری باقر ، موحەممەدی كوڕی عەلی كوڕی ئەلحوسەینی كوڕی ئیمامی عەلی كوڕی لەبی تالیبە خوا لە هەموویان رازی بێ .
- ئیمامی زوهری .

- ئیمامی عیکریمە خزمەتکاری حەزرەتی ئیبن عەبباس خوا لێی رازی بێ .
- یەحیای کوڕی سەعیدی ئەنصاری فەرموودەناس .
- سەلەمەی کوڕی کوهەیلی حەزرەمی .
- قەیسی کوڕی موسلیم .
- یەزیدی فەقیر .
- عەلقەمەی کوڕی مەرسەد .
- عەتیيەی عەوفی .
- عەبدولعەزیزی کوڕی روفەیع .
- عەبدولکەریمی ئەبو ئومەیە .
- عەبدولرەحمانی کوڕی هورموزی ئەعرەج .
- عەدی کوڕی سابیت .

زۆر زانای تریش .

میحنەتی ئیمام

ئیبن هەبیرە کە والی عیراق بوو داوای لە ئیمام کرد ببێتە سەرپەرشتیاری بەیتولمالی موسڵمانان ، بەڵام ئیمام داواکاریەکەی رەت کردەوە .

ئیبن هەبیرە کە رەتکردنەوەی ئیمامی بیست دوو هەفتە بەندی کرد و چواردە قامچی لێدا !!

دوای ئەم رووداوە ئیمام زیاتر ناوبانگی دەکرد بە زانست و تەقوا ، خەلیفە ئەبو جەعفەری مەنسور لە شاری کوفە هێنایە شاری بەغدا و ویستی بیکاتە قازی بەغدا، بەڵام ئیمام رازی نەبوو !!!

خەلیفە وتی : سوێند بەخوا دەبێ ئەم کارە بکەی .
ئیمام فەرموی : سوێند بەخوا نایکەم !!
خەلیفە دووبارەی کردەوە و وتی : سوێند بەخوا دەبێ ببی بە قازی بەغدا .
ئیمام فەرمووی: سوێند بەخوا ئەم کارە ناکەم .
ئەلرەبیعی کوڕی یونس وتی : چۆن ئەمە دەڵێی ئیمام !! ئەی گوێت لێ نیە خەلیفە سوێند دەخوا !!
ئیمام فەرمووی : خەلیفە زیاتر لەمن دەتوانێ کەففارەتی سوێندەکەی بدات !!
لەم کاتە خەلیفە فەرمانەی دا ئیمام بەند بکرێ ، یەکسەر ئیمام خرایە بەندیخانە .
دوای ماوەیەك خەلیفە بانگی کردەوە و وتی : ئێستا چی دەڵێی ؟ نابی بە قازی بەغدا ؟
ئیمام فەرموی : نەخێر !! ئەی ئەمیری ئیمانداران : لە خوای گەورە بترسێ !! ئەگەر لەناو رووباری فورات نوقمم بکەی بەم کارە رازی نابم ، من بۆ ئەم کارە دەست نادەم !!
خەلیفە توورە بوو وهاواری کرد : درۆ دەکەی !!! تۆ چاکترین کەسی بۆ قازیەتی !!
لەم کاتە ئیمام فەرمووی : ئەی خەلیفەی موسڵمانان : وا بە خۆت بڕیارت دا ، ئەگەر من مرۆڤێکی درۆزن بم ، چۆن درۆزنێك دەکەی بە قازی ، ئەگەر راستگۆش بم ئەوا پێم وتی من بۆ ئەم کارە دەست نادەم !!
خەلیفە بەم وەڵامەی ئیمام زۆر پەست بوو ، دوای کەمێك وتی : بیبەنەوە بەندیخانە !!!
ئیمامیان جارێکی تر بردەوە بەندیخانە .

ئایا ئیمام صەحابەی بینینوە یان نا ؟

لەسەردەمی ئیمام چوار صەحابەی پێغەمبەر ﷺ لە ژیاندا بوون ئەوانیش : حەزرەتی ئەنەسی کوڕی مالك و عەبدوڵلای کوڕی ئەبی ئەوفا لە شاری کوفە ، هەروەها حەزرەتی سەهلی کوڕی سەعدی ساعدی لە مەدینە و ، حەزرەتی ئەبولتوفەیل لە شاری مەککە خوا لێیان رازی بێ .

دەربارەی بینینی ئیمام بۆ ئەم صەحابانە سێ راو بۆچوون هەیە :

١ـ هەندێ زانا دەفەرموون : هیچ لەم صەحابانەی نەبینیوە .

٢ـ هەندێکی تر دەفەرموون : بەڵکو هەموویانی بینیوە .

٣ـ هەندێ زاناش دەفەرموون : تەنیا حەزرەتی ئەنەسی کوڕی مالکی بینیوە .

بۆچوونی سێیەمیش لە هەموویان راسترە ، چونکە ئیمام خۆی دەفەرمووێ : حەزرەتی ئەنەسم بینی لە مزگەوت نوێژی دەکرد .

بەڵام دەبێ ئەوەش بزانین کە ئیمام زانست و فەرموودەی لەم بەڕێزە وەرنەگرتوە ، تەنیا بینیویەتی هیچی تر نا[10] .

---

[10] ئینجا بینیم ئیمامی هەیتەمی لە کتێبی (الخیرات الحسان) فەرموویەتی : من وای بۆ دەچم ئیمام جگە لە حەزرەتی ئەنەس صەحابەی تریشی بینیبێ ، و الله أعلم .

کتێبەکانی ئیمام

ئیمامی ئەبو حونیفە چەند کتێبێکی داناوە ، لەوانە :

١ـ المُسْنَد : کە تایبەتە بە فەرموودە[11] .

٢ـ الفقه الأكبر : کە تایبەتە بە عەقیدە .

٣ـ الرد على القدرية .

٤ـ العالم و المتعلم[12] .

زیرەکی ئیمام

- پیاوێك هەبوو لە سەردەمی ئیمام لە شاری کوفە دەیوت : عوسمانی کوڕی عەففان پیاوێکی جولەکە بوو !!!!

ئیمام هاتە لای و فەرمووی : من هاتوومە کچی جەنابت بۆ پیاوێکی وا بخوازم کە دەوڵەمەندە و هەموو قورئانی لەبەرە و مرۆڤێکی زۆر بەخشەرە و شەونوێژ دەکا و بەردەوام دەگری لە ترسی خوا .

پیاوەکە وتی : ئەگەر تەنیا یەك سیفەتی تیا بێ لەم سیفەتانە بەسە .

ئیمام فەرمووی : بەڵام خەسڵەتێکی تیایە .

پیاوەکە وتی : چیە ؟

ئیمام فەرمووی : ئەو پیاوە جولەکەیە !!!

---

[11] ئەم کتێبە لە کتێبخانەی گشتی شاری مونلیخ (؟) بنیرە بە ژمارەی ١١٣٤/ کتێبی ئاینی .

[12] ئەم کتێبانە د. محمد یوسف لە کتێبەکەی (أبو حنيفة / ٤٠) باسی کردوون .

پیاوەکە وتی : ئەوە چی دەڵێی ئیمام ؟! چۆن کچی خۆم لە پیاوێکی جوولەکە مارە دەکەم !!!

ئیمام وتی : مانای وایە تۆ رازی نی ؟

پیاوەکە وتی : من هەرگیز رازی نابم بەمە !!!

ئیمام فەرموی : بەڵام پێغەمبەر ﷺ دوو کچی خۆی لە پیاوێکی جوولەکە مارە کرد[13] !!

لەم کاتە پیاوەکە وتی : استغفر الله ! من تۆبە دەکەم و دەگەڕێمەوە لەو بوختانەی بە حەزرەتی عوسمانم کرد بوو خوا لێی رازی بێ .

- جاریکیان زەححاکی شاری کە یەکێك بوو لە سەرانی خەواریج هاتە لای ئیمام و پێی وت : ئەبو حەنیفە : تۆبە بکە !!!

ئیمام وتی : لەچی ؟

زەححاك وتی : لەو بیروباوەڕەت کە دەڵێ : عەلی راست کرد بەوەی رازی بوو بە ناوبژیوانی ئەبو موسای ئەشعەری و عەمری کوڕی عاص !!!

ئیمام فەرمووی : حەزت لێیە گفتوگۆیەك بکەین لەسەر ئەم مەسەلەیە ؟

زەححاك وتی : بەڵێ .

ئیمام فەرمووی : بەڵام دەبێ یەکێك بێتە ناوبژیوان تاکو بڕیار بدا کێ سەرکەوتوە .

زەححاك وتی : زۆر چاکە ، بۆ خۆت یەکێك دابنێ .

ئیمام فەرمووی : با ئەو پیاوە بێتە ناوبژیوان لە نێوانمان .

ئیمام ئاماژەی بۆ هاوڕێیەکی زەححاك کرد .

زەححاك وتی : رازیمە .

---

[13] مەبەستی ئیمام ئەوە بوو کە پێغەمبەر ﷺ دوو کچی لە حەزرەتی عوسمان مارە کرد کە پیاوەکە بە جوولەکە ناوزەدی دەکرد !

لەم کاتە ئیمام فەرمووی : ئەی ئێستا چی بەخۆت دەڵێی ؟ بۆچی تۆ راست دەکەی کاتێ ئەم پیاوەت کرد بە ناوبژیوان ؟ بەلاّم ئیمامی عەلی راست ناکات کاتێ رازی بوو بە ناوبژیوانی حەزرەتی ئەبو موسای ئەشعەری و عەمری کوڕی عاص ؟!!

لەو کاتە زەححاك هیچی پێ نەما وشەیەکی لەدەم دەرنەچوو و دۆڕاندنی .

- پیاوێك ویستی زیرەکی ئیمام تاقی بکاتەوە ، لێی پرسی : چی دەڵێی دەربارەی مرۆڤێك بەتەمای بەهەشت نەبێ و لە ئاگری دۆزەخ نەترسێ و لە خوای گەورەش نەترسێ و شاهێدی بدا لەسەر شتێك کە نەیدیبێ و رقی لە حەق بێتەوە و فیتنەی خۆش بوێ و باوەڕ بو جوولەکە و دیانەکان بکات و مرداریش بخوا و نوێژ بێ سوجدە وروکوع بکا و خۆی لە رەحمەت دوور بخاتەوە ؟!!

ئیمام لە قوتابیەکانی پرسی : چی دەڵێن دەربارەی ئەو مرۆڤەی ئەم سیفەتانەی تیایە ؟

وتیان : خراپترین مرۆڤە .

ئیمام فەرمووی : بەڵکو ئەمە یەکێکە لە ئەولیاکان !! چونکە بەتەمای خوای بەهەشتە نەك بەهەشت و لە خوای گەورە دەترسێ نەك لە دۆزەخ و لە خوای گەورە ناترسێ زولمی لێ بکا و ماسی مردار دەخوا و نوێژی مردوو دەکات بێ سوجدە و روکوع و شاهێدی دەدا خوای گەورە شایەنی پەرستنە و حەزرەتی موحەممەد پێغەمبەری خوایە و رقی لەحەقە کە مردنە تا زیاتر خوای گەورە بپەرستێ و حەزی لە فیتنەیە کە ماڵ و منداڵە و خۆی لەرەحمەت دوور دەخاتەوە کە بارانە و باوەڕ بەدیانەکان دەکا کە دەڵێن جوولەکە لەسەر هەق نین و باوەڕ بە جوولەکەکان دەکا کە دەڵێن دیانەکان لەسەر حەق نین !!!

لەم کاتە پیاوەکە سەری ئیمامی ماچ کرد و وتی : شاهێدی دەدەم تۆ لەسەر هەقی .

• جارێکیان گەنجێك هاتە خزمەت ئیمام و پێی وت : قوربان : من چووم بۆ خوازبێنی کچێك بەلاّم کەس و کارەکەی داوای پارەیەکی زۆریان کردووە، رات چیە ؟ بیهێنم یان نا ؟

ئیمام دوای نوێژی ئیستیخارە پێی وت : بەڵێ بیهێنە .

گەنجەکە دوای چەند رۆژێك هاتەوە خزمەتی و پێی وت : من کچەکەم مارە کرد ن بەلاّم کەس و کاری رازی نابن بیگوازمەوە تا مارەییەکەی بە تەواوی نەدەم ، چی بکەم ئێستا ؟!!

ئیمام فەرمووی : من ئەم پارەیەت پێ ئەدەم بەقەرز ، دوای گواستنەوە وەرەوە لام .

گەنجەکە فەرمانەکەی جێ بەجێ کرد ئینجا گەڕاوە لای ئیمام و تی : قوربان : هەموو فەرمانەکانتم جێبەجێ کرد .

ئیمام فەرمووی : ئێستا وا نیشان بدە کە تۆ ژنەکەت لەگەڵ خۆت دەبەی بۆ دەرەوەی شار ، با بزانین چی دەبێ ؟

گەنجەکەش وای کرد ، کە کەس و کاری ژنەکە ئەمەیان زانی زۆریان پێ ناخۆش بوو چونکە کچەکەی خۆیان زۆر خۆشدەویست ، بۆیە هاتنە لای ئیمام و بەسەرهاتەکەیان بۆ گێڕاوە و وتیان : قوربان نەهێڵی ئەم پیاوە کچەکەمان لێ دووربخاتەوە .

ئیمام وتی : ئەم پیاوە دەتوانێ ژنەکەی بۆ هەموو شوێنێك لەگەڵ خۆی بیا و ناتوانم رێی لێ بگرم .

کەس وکارەکە وتیان : ئەی چی بکەین ئێستا ؟!

ئیمام فەرمووی : ئەگەر ماوەیەکەی بدەنەوە من هەوڵ دەدەم لەم بڕیارەی پاشگەزی بکەمەوە .
وتیان : ئێمە رازین !
کە گەنجەکە ئەمەی زانی وتی : من رازی نابم تا زیاترم پێ نەبەخشن !!
لەم کاتە ئیمام تووڕە بوو و فەرمووی : ئەم کارە نەکەی ، دەزانی ئەگەر ئەم نافرەتە وتی : من قەرزدارم ... تۆ ناتوانیت لەگەڵ خۆتی ببەی بۆ هیچ شوێنێك !!
گەنجەکە کە ئەمەی بیست زوور پەشیمان بۆوە و وتی : توخوا ئەم قسەیە مەکە !
من رازیم بە هەموو قسەکانت !!

- پیاوێك هاتە خزمەت ئیمام و پێی وت : بڕێك پارەم لە شوێنێك دانابوو ، بەلام لەیادم چووە کامە شوێنە !! چی بکەم تا بێتەوە یادم ؟!!!

فەرمووی : بگەڕێوە ماڵەوە و دوای عیشا تا بەیانی نوێژ بکە ، بەویستی خوا دێتەوە یادت .
پیاوەکە پێشنیارەکەی ئیمامی جێبەجێ کرد ، دوای ماوەیەکەی کەم لە نوێژ کردن شوێنەکەی هاتەوە یاد و پارەکەی دۆزیەوە ، دوای ئەمە خەوت ! بۆ بەیانی چووە لای ئیمام و بەسەرهاتەکەی بۆ گێڕاوە .
ئیمام فەرمووی : دەمزانی شەیتان ناهێڵێ زۆر نوێژ بکەی ، چیت لێ دەهات ئەگەر ئەم شەوەت تەواو بکردبایە بە شەونوێژ و سوپاسی خوای گەورەت بکردایە !!!

- شەوێکیان کۆمەڵە دزێك چوون بۆ ماڵی یەکێك و هەرچی شتی بەنرخ بوو دزیان و وایان لە خاوەن ماڵەکە کرد بڵێ : ئەگەر بەکەسم وت ئێوە دزیتان لەمن کردووە ئەوا هەرسێ تەلاقم بکەوێ !!!

بەیانی پیاوەکە بینی دزەکان وا ماڵەکەی لـە بـازار دەفرۆشـنەوە و نەشـیدەتوانی قسە بکات لەبەر تەلاق کەوتنەکەی ، زوو چووە لای ئیمـام و مەسـەلەکەی بـۆ گێڕاوە .
ئیمام فەرمووی : هەڵسە هەموو پیاوانی گەڕەکەکی خۆتم بۆ کۆبکەرەوە .
پیاوەکە فەرمانەکەی ئیمامی جێبەجێ کرد ، کـە هـەموویان کۆبوونـەوە ئیمـام فەرمووی : یەك یەك وەرنە پێش .
ئینجا بە پیاوەکەی وت : هەر کەسێ هاتە پێش و دزەکە نـەبوو تـۆ بڵـێ : ئەمـە دزەکە نیە ، ئەگـەر دزەکـەش بـوو تـۆ بـێ جوولـە بوەسـتە و وشـەت لـە دەم دەرنەچێ !!
پیاوەکە وتی : بەسەرچاو .
ئینجا پیاوەکان یەك یەك دەهاتنە پێش تا نۆرەی دزەکان هات ، کە گەیـشتنە لای ئیمام پیاوەکـە بـێ جوولـە وەسـتا ، خەڵکەکـە زانیـان ئەمانـە دزەکـانن و زوو دەسـتگیریان کـردن و کـەل و پەلەکـەی پیاوەکـە بـۆی گـەڕاوە و تەلاقەکـەی نەکەوت !!!

- پیاوێك هاتە خزمەت ئیمام و وتی : ئەمشەو شتێکی زۆر بەنرخم لێ دزراوە ، چی بکەم تا بیگەڕێنمەوە ؟!

ئیمام فەرمووی : جارێ بێ دەنگ بە تا نوێژی بەیانیم لەگەڵ دەکەی .
کە نوێژیان تەواو کرد ، ئیمام روو کردە خەڵکەکـە و فـەرمووی : ئـەو کەسـە شەرم ناکات بەشەو شت لە ماڵی بـرای دەدزێ و بـەیانی نوێـژ لەگـەڵ خـەڵك دەکات کەچی هێشتان تۆزی شتە دزراوەکە لەسەر سەری ماوە !!
لەو کاتە پیاوێك دەستی بەسەر سەری خۆی داهێنا .
ئیمام فەرمووی : ئێستا زانیم کە تۆ شتەکەت دزیوە !!!

قوتابیەکانی ئیمام

ئیمامی هەیتەمی دەفەرمووێ : ئیمام زۆر قوتابی لە ژێر دەستی بوون بە زانای گەورە ، ژمارەیان نزیکەی ۸۰۰ کەس بوو ، ئەمانەش ناوی هەندێك لەو قوتابیانەیە :

۱- ئیمامی موحەممەدی کوڕی حەسەنی شەیبانی .

۱- ئیمامی ئەبو یوسف[14] .

۳- ئیمامی ئیبنولموبارەك .

٤- ئیمامی وەکیعی کوڕی جەڕاح .

٥- ئیمامی ئەعمەش .

٦- ئیمامی فوزەیلی کوڕی عیاز .

۷- یەحیای کوڕی مەعینی فەرموودەناس .

۸- ئیمام زوفەری کوڕی هوزەیلی عەنبەری .

۹- ئیمامی عیسای کوڕی یونسی کوفی .

۱۰- ئیمامی ئەبو مەسعودی ئەزدی موسڵی .

۱۱- ئەبو عاصیمی نەبیلی فەرموودەناس : کە مامۆستای ئیمامی بوخاریە .

۱۲- عەبدولڕەززاقی فەرموودەناس .

۱۳- فەزلی کوڕی دوکەین : کە مامۆستای ئیمامی ئەحمەد و بوخاریە .

۱٤- ئیمامی ئەبو ئیسحاقی فەزاری .

۱٥- ئەبو خالیدی واسیتی فەرموودەناس : کە مامۆستای ئیمامی بوخاریە .

۱٦- ئیمامی ئەبو حەمزەی سوککەری .

---

[14] ئەم دوو بەڕێزە نزیکترین قوتابی بوون لە ئیمام .

١٧ـ ئەبو عەبدیللای ئەنصاری : کە مامۆستای ئیمامی ئەحمەد و بوخاریە .

١٨ـ ئیمامی حەمزەی کوڕی حەبیبی زەییات : کە خاوەنی خوێندنەوەیەکی سەربەخۆی قورئانی پیرۆزە .

١٩ـ ئیمامی ئەبو سولەیمانی تائی .

٢٠ـ ئەبو یەحەیای حیممانی .

٢١ـ هوشەیمی کوڕی بەشیری فەرموودەناس .

٢٢ـ عەببادی کوڕی عەووام .

٢٣ـ یەحیای کوڕی نەصر .

٢٤ـ عەمری کوڕی موحەممەدی عەنقەزی .

٢٥ـ هەوزەی کوڕی خەلیفە .

٢٦ـ ئەبو عەبدیلرەحمانی موقری .

٢٧ـ عەبدولڕەززاقی فەرموودەناس .

٢٨ـ ئەسەدی کوڕی عەمر .

٢٩ـ ئەلحەسەنی کوڕی زیاد .

ئیش و کاری ئیمام

ئیمامی ئەبو حەنیفە دوکانێکی بچکۆلانەی هەبوو تیایدا کوتاڵی دەکڕی و دەفرۆشت و لەسەر داهاتی ئەم کارەی بەڕێوە دەچوو .

ئایا هیچ فەرمووده دەربارەی ئیمامی ئەبو حەنیفە هاتووە ؟

ئیمامی سیوتی دەفەرموێ : فەرموودەی : (لَوْ كَانَ العِلْمُ عِنْدَ الثُّرَيَّا لَتَنَاوَلَهُ رِجَالٌ مِنْ اَبْنَاءِ فَارِسَ)[15] بەڵگەیەکی صەحیحە دەتوانین پشتی پێ ببەستین وبیکەین بە ئاماژەیەك بۆ عیلم و زانستی ئیمام .

شێوەی ئیمام

ئیمام پیاوێکی نەکورت و نەدرێژ بوو ، ڕەنگی پێستیشی کەمێك ئەسمەر بوو ، لەهەموو کەسێك قسەی پاراوتر و دەم و چاو جوانتر بوو ، بەردەوام جل وبەرگی خاوێن و پوختی لەبەر دەکرد و بۆنی خۆشی لەخۆی دەدا و لەگەڵ برادەرانی باشترین کەس بووە ، ئیبن خەللیکان فەرمویەتی : ئەبو حەنیفە پیاوێکی دەم و چاو جوان و مەجلیس خۆش بوو ، برایەتی زۆر کەسی دەکرد زۆر بە چاکی ،

---

[15] اخرجه البخاري و مسلم و ابو نعيم و الشيرازي و الطبراني و ابو يعلى و البزار .
مانای فەرموودەکەش ئەوەیە : ئەگەر زانست لە ئەستێرە بڵندەکانی ئاسمان بووایە ، پیاوی وا لە فارسەکان پەیدا دەبن دەتوانن بگەنە ئەم زانستە .

مرۆڤێکی نەکورت و نەدرێژ و ڕەنگی کەمێك ئەسمەر بوو ، لەهەموو کەسێك قسەی خۆشتر بوو ، زانایەك بوو کاری بە زانستەکەی خۆی دەکرد لەگەڵ دونیانەویستی ، زۆر ملکەچی فەرمانەکانی خوای گەورە بوو و بەردەوام لە دوعا و پاڕانەوە بوو .

ئەحوال و کەراماتی ئیمام

- کاتێك خەلیفە ئەبو جەعفەری مەنسوور فەرمانی دا ئیمام هیچی تر فەتوا نەدات ، شەوێکیان کچەکەی ئیمام پرسیاری لێ کرد وتی : باوکە گیان : ئەو خوێنەی لە نێوان ددانەکانی مرۆڤ دێتە خوارەوە دەست نوێژ دەشکێنێ یان نا ؟

ئیمام فەرمووی : کچی خۆم : بڕۆ بۆ لای حەمماد و ئەم پرسیارەی لێ بکە ، چونکە خەلیفە منی قەدەغە کردووە لە فەتوا دان ، منیش ئەو کەسە نیم کە بە نهێنی فەرمانەکانی خەلیفەی موسڵمانان بشکێنم !!

- ئیمام لە ژێر سێبەری داری ئەو کەسە دانەدەنیشت کە خاوەنەکەی قەرزداری بووایە و دەیفەرموو : هەر قەرزێك سوودێکی لەگەڵ خۆی هێنا بۆ قەرزدەرەکە دەبێتە ریبا !!!
- ئیمام حەوت هەزار جار قورئانی ختم کردووە تەنیات لەو شوێنەی کە تیایدا وەفاتی کردووە !!
- کاتێك قازی شورەیح وەفاتی کرد ڕەحمەتی خوای لێ بێ چوار کەسیان داوا کرد بۆ ئەوەی ببن بە قازی : ئیمامی ئەبو حەنیفە و سوفیانی سەوری و صیلە

و شەریك ، ئیمام فەرمووی : لەسەر ئەم مەسەلەیە من بەند دەکرێم و سوفیان هەڵدێ و صیلە خۆی لێ رزگار دەکات بەڵام شەریك پێوە دەبێ !

ئەم قسەیەی ئیمام بە تەواوی هاتە جێ : بەخۆی بەندکرا و سوفیانی سەوریش هەڵات و صیلەش خۆی لێ دەرباز کرد بەڵام شەریك بەناچاری کرا بە قازی !

- ئیمام لە سەرەتاکانی ژیانی خەونی بینیی کە قەبری پیرۆزی پێغەمبەر ﷺ هەڵئەداتەوە ، ئەم خەونەی بۆ ئیمامی ئیبن سیرین گێڕاوە .

ئیمامی ئیبن سیرین فەرمووی : خاوەنی ئەم خەونە زانستێکی وا پەیدا دەکات کە کەس لەوەو پێش پەیدای نەکردووە .

- ئیمام ناوی لێنرابوو کۆڵەگە ، ئەوەندەی بوەستێ لەشەونوێژ و ، هەندێ زانا دەفەرموون : ئیمام ٤٥ ساڵ هەر پێنج نوێژی بەیەك دەست نوێژ دەکرد .
- ساڵێکیان مەڕی خەڵکی کووفە و مەڕی رەوەندەکان تێکەڵاو بوو ، ئیمام لە هەندێکیانی پرسی : مەڕ چەند ساڵ دەژی ؟

وتیان : حەوت ساڵ .

لەبەر ئەوە ئیمام حەوت ساڵ گۆشتی مەڕی نەخوارد نەوەك حەرام بوو بێ !!

- ئەبولعەبباسی تووسی زۆر رقی لە ئیمام بوو ، جارێکیان لە لای خەلیفە ئەبو جەعفەری مەنسوور دانیشتبوو ، لەم کاتە ئیمام هاتە ژوورەوە ، ئەبولعەبباس بە نزیکەکانی وتی : ئیمڕۆ ئەبو حەنیفە بەکوشتن دەدەم !!

رووی کردە ئیمام و لێی پرسی : ئەبو حەنیفە : ئەمیری ئیمانداران هەندێ جار لە ملی هەندێ کەس دەدا بەبێ ئەوەی بزانێ چی کردووە ؟ ئەمە هەقە یان نا ؟

ئیمام وتی : ئەبولعەبباس : باوەڕت چۆنە ؟ ئەمیری ئیمانداران بەهەق یان بە ناهەق خەڵك دەکوژێ ؟

وتی : بەحەق .

ئیمام وتی: کەواتە حەق بینە و لێی مەپرسە !!

ئەبولعەبباس کە گوێی لەمە بوو بێ دەنگ بوو و هیچ قسەی نەکرد !!
ئیمام بە نزیکەکانی خۆی فەرموو : پێش ئەوەی بمبەستێتەوە پەلبەستم کرد .

- یەزیدی کوڕی کومەیت فەرموویەتی : ئیمام مرۆڤێکی لەخواترس بوو ، جارێکیان نوێژی عیشای کرد لەدوای عەلی کوڕی حوسەینی موئەززین ، ئەم پێشنوێژە سورەتی ﴿ إذَا زُلْزِلَتِ ﴾ خوێندەوە ، کاتێك نوێژ تەواو بوو هەموو خەڵك چوونە دەرەوە ، سەیرم کرد ئیمام دانیشتووە و بیر دەکاتەوە ، لەدڵی خۆم وتم : با هەڵسم نەوەك دڵی ئیمام بە من خەریك بێ ، هەڵسام و چرایەکەم نەکوژاندەوە هەرچەند زەیتی کەم تیا مابوو ، بەیانی بۆ نوێژ هاتمەوە بینیم ئیمام وا وەستاوە و ردێنی خۆی گرتووە و دەڵێ : ئەی ئەو پەروەردگارەی پاداشت وسزای کەمترین شت نەدەیتەوە ، نوعمانی بەندەت رزگار بکە لە ئاگری دۆزەخ و لەرەحمەتی خۆتی بێ بەش مەکە !

منیش تەماشای چرایەکەم کرد بینیم زۆر بەچاکی دادەگیرسێ ، دوای ئەمە ئیمام رووی کردە من و فەرمووی : ئەو شتە بشارەوە وبەکەس مەڵێ ، ئینجا دوو رەکعەت سونەتی کرد و لەدوای ئەمە نوێژی بەیانی بە دەست نوێژی عیشای لەگەڵمان بە جەماعەت کرد !!

- عەبدوڵلای کوڕی رەجا فەرموویەتی : ئیمام دراوسێیەکی هەبوو ، بەرۆژ ئیشی دەکرد و بە شەوان مەی دەخواردەوە تا مەست دەبوو ، ئینجا بەدەنگێکی بەرز هاواری دەکرد و دەیووت :

اَضَاعُوْنِي و أيَّ فَتىً اَضَاعُوا
لِيَومِ كَرِيْهَةٍ و سَدَادِ ثَغرِ[16]

---

[16] واتە : قەومەکەی من وازیان لێ هێنام و لە من بەری بوون ، کەچی من لە شەڕو کاتی ناخۆشی باشترین یاوەر بووم !!

هەر ئەیگوارددەوە و بەردەوام ئەم دێرە شیعرەی دووبارە دەکردەوە تا دەخەوت ، ئیمامیش گوێی لەمە دەبوو لە شەونوێژەکەی ، تا شەوێکیان ئیمام دەنگی دراوسێیەکەی نەبیست وەکو جاران هاوار بکات ، بۆ بەیانی لە هۆی بێ دەنگ بوونی پرسی ؟

بە ئیمامیان وت : پاسەوانەکانی شەو دەستگیریان کردووە و ئێستاش بەند کراوە .

ئیمام چوو بۆ لای گەورەی شارەکە و ئیزنی چوونە ژوورەوەی وەرگرت ، ئەمیری شار کە ناوی ئیمامی بیست فەرمانی دا وتی : با بێتە ژوورەوە بە سواری و مەهێڵن لە ولاغەکەی بێتە خوارەوە تاوەکو بەسەر فەرشمان دەکەوێ !!

کە ئیمام هاتە ژوورەوە ئەمیرەکە بەخێرهاتنی کرد وتی : چ خزمەتێك هەیە بۆ ئیمام جێبەجێ بکەین ؟

ئیمام فەرمووی : دراوسێیەکم هەیە گیراوە ، حەز دەکەم فەرمان بدەن لە بەندیخانە ئازاد بکرێ .

ئەمیرەکە وتی : بەسەرچاو قوربان ! لەبەر خاتری جەنابت ئەوەی لەو شەوە تا ئێستا گیراوە ئازای دەکەین .

کاتێك ئیمام چووە دەرەوە لەگەڵ دراوسێکەی ، پێی وت : ئایا وازمان لێ هێناوی و لێت بەرین ئێستا ؟!!

پیاوەکە وتی : نەخێر ئەی چاکترین دراوسێ وازتان لەمن نەهێناوە و لێم بەری نین !!

ئینجا پیاوەکە تۆبەی کرد و وازی لە کردەوە خراپەکانی هێنا .

- ئیمامی ئەبو یوسف فەرموویەتی : جارێکیان لەگەڵ ئیمام بە رێگایەکدا دەرۆیشتین ، لەناکاو پیاوێك وتی : ئەمە ئیمامی ئەبو حەنیفەیە کە هەموو شەوان تا بەیانی شەونوێژ ئەکا و ناخەوێ !

کە ئیمام گوێی لەمە بوو فەرمووی : نابێ خەڵك مەدحی من بکەن بە شتێك کە تیام نەبێ .

لەو کاتەوە تا وەفاتی کرد هەموو شەوێك لەسەر خۆی واجب کرد تا بەیانی شەونوێژ بکا و نەخەوێ !!!

- وەکیعی کوڕی جەڕاح فەرموویەتی : ئیمام لەسەر خۆی واجب کرد بوو ئەگەر سوێند بخوات درهەمێك بکاتە خێر ، هەرکاتێ سوێندی بخواردایە درهەمێکی دەکردە خێر ، دوای ماوەیەك لەسەر خۆی واجب کرد هەر کاتێ سوێند بخوات دینارێك بکاتە خێر ، دوای ئەمە هەر سوێندێکی بخواردایە دینارێکی دەکردە خێر ، هەروەها چەند پارەی بۆ ماڵ و منداڵی سەرف بکردایە ئەوەندەشی بۆ هەژار و کەم دەرامەتان سەرف دەکەرت ، ئەگەر جل و بەرگێکی نوێی لەبەر بکردایە ، هەمان جلیشی بە زانایەك دەبەخشی ، ئەگەر خواردنێکی لەپێش دانرا بووایە ، لیوەی بۆ هەژاران دەنارد .
- موحەممەدی کوڕی شوجاع فەرموویەتی : گوێم لە حەییان بوو دەیفەرموو : جارێکیان ئافرەتێك هاتە لای ئیمام و پێی وت : ئەم کراسەم لێ دەکڕی ؟

ئیمام فەرمووی : بە چەند ئەیفرۆشی ؟

ئافرەتەکە وتی : ١٠٠ درهەم .

ئیمام فەرمووی : ئەم کراسە نرخەکەی زیاترە .

ئافرەتەکە وتی : بە ٢٠٠ درهەم .

ئیمام فەرمووی : ئەم کراسە نرخەکەی زیاترە .

ئافرەتەکە وتی : بە ٣٠٠ درهەم .

ئیمام فەرمووی : ئەم کراسە نرخەکەی زیاترە .

ئافرەتەکە وتی : بە ٤٠٠ درهەم .

ئیمام فەرمووی : ئەم کراسە نرخەکەی زیاترە ، بەلاّم من بە ٤٠٠ درهەمم دەویّ .

- خالیدی بەلەوی فەرموویەتی : جارێکیان کابرایەك هاتە لای ئیمام و وتی : من دوو کراسم دەوێت بۆ دایك و هاوسەرم ، بۆم پەیدا بکە و کڕین و فرۆشتنێکی جوانم لەگەلّ بکە .

ئیمام فەرمووی : چۆن بیّ و چ رەنگێك بیّ ؟

پیاوەکەش کراسەکانی بۆ وەسف کرد .

ئیمام فەرمووی : دوو هەفتەی تر وەرەوە لام بۆت پەیدا دەکەم .

پیاوەکە وتی : زۆر چاکە .

لە دوای تێپەڕ بوونی دوو هەفتە ، پیاوەکە هاتە لای ئیمام ، ئیمامیش دوو کراسەکەی پیّ دا لەگەلّ دینارێك و پێی وت : دلّنیا بە من زەرەرم نەکردووە ، من ئەو دوو کراسەم بۆ هەلّگرتی و خوای گەورە قازانجی پی بەخشیم ، جا سوپاسی خوای گەورە بکە .

منیش پێم وت : ئیمام : ئەم پیاوەت دەناسی ؟

فەرمووی : نەخێر ، بەلاّم گوێت لیّ نەبوو پێی وتم : بە جوانی کڕین و فرۆشتنم لەگەلّ بکە ، لەبەر ئەوە ئاوام لەگەلّ کرد !!!

- عەلی کوڕە حەفصی بەززار فەرموویەتی : حەفصی کوڕی عەبدولڕەحمان شەریکی ئیمام بوو ، جارێکیان هەندیّ کراسی کڕی ، بە حەفصی وت : یەکێك لەم کراسانە عەیبدارە ، جا مەیفرۆشە تا عەیبەکە بۆ کڕیارەکە دیار دەکەی .

دوای ماوەیەك پیاوێك هات و کراسەکانی بەیەکەوە کڕی بەلاّم حەفص لەبیری چوو عەیبەکە بۆ کڕیارەکە دیاری بکات ! کە ئیمام لەمەی زانی هەموو پارەکەی کردە خێر !!!

- جارێکیان پیاوێك هاته لای ئیمام و پێی وت : من پێویستیم بە کراسێك هەیە .

ئیمام وتی : رەنگی چۆن بێ ؟

پیاوەکەش بۆی روون کردەوە .

ئیمام فەرمووی : ماوەیەك سەبر بگرە تا دەکەوێتە لام و بۆت هەڵیدەگرم !

دوای هەفتەیەك پیاوەکە گەڕاوە لای ئیمام ، ئیمام پێی فەرموو : فەرموو ئەوە ئەو کراسەیە کە داوات کرد بوو .

پیاوەکە سەیری کراسەکەی کرد و زۆر پێی چاك بوو ، وتی : نرخەکەی چەندە ؟

ئیمام فەرمووی : یەك درهەم !

پیاوەکە وتی : چیە ؟! گاڵتەم پێ دەکەی ؟!!

ئیمام فەرمووی : نەخێر ! بەڵام مەسەلەکە ئەوەیە کە پیاوێك هاتە لام و دوو کراسی پێ فرۆشتم بە بیست دینار و درهەمێك ، کراسێکم بە بیست دینار فرۆشت و ئەو کراسەش بە درهەمێك دەفرۆشم چونکە تۆ هاورێمی و من قازانج لە برادەرم وەرناگرم !!

- ئیمامی ئەبو یوسف فەرموویەتی : ئیمامی ئەبو حەنیفە پێی وتم : لە ئاینی خوا پرسیارم لێ مەکە لەو کاتەی لە رۆیشتنام و لەو کاتەی بەپێوە وەستاوم و لەو کاتەی پاڵم داوەتەوە ، چونکە پیاو بە تەواوی ئەقڵی لای خۆی نیە لەو کاتانە !!

- ئیمام کاتێك پێی گەیشتبا یەکێك غەیبەتی کردووە ، کەسێکی بۆ دەنارد پێی بڵێ : خوا لێت خۆش بێ برام ، تۆم دا دەست خوایەکی وا کە ئەزانێ ئەم شتەی تۆ باست کردووە لەمن دا نیە !!

- یوسفی سەمتی فەرموویەتی: خەلیفە ئەبو جەعفەری مەنصورر سەد هەزار درهەمی بە ئیمام بەخشی کاتێك هاتە شاری بەغدا ، ئیمام فەرمووی : ئەی

گەورەی ئیمانداران من تازە هاتوومە شاری بەغدا ، ئەم سەد هەزارەم بۆ هەڵگرە لە بەیتولمال تا ئەو کاتێ دەگەڕێمەوە .

خەلیفە وتی : زۆر چاکە .

بەڵام کە ئیمام وەفاتی چەندین پارە و ئەمانەتی لە ماڵی چووە دەرەوە و گەڕاوە لای خاوەنەکانیان ، کە خەلیفەی ئەمەی زانی وتی : ئەبو حەنیفە فێڵی لێ کردین، بەمنی وت : با ئەم سی هەزار دینارە لە بەیتولمال بێ تا دەردەچم ، کەچی وا دبینم ئەم هەموو ماڵ و سامانە لە ماڵێ بە ئەمانەت دانراوە !!

- ئەحمەدی کوڕی موحەممەد فەرموویەتی : گوێم لە باوکم بوو دەیفەرموو : لە خەونمدا موحەممەدی کوڕی حەسەنم بینی ، لێم پرسی : چیت بەسەرهات ؟
  فەرمووی : خوای گەورە لێم خۆش بوو .

وتم : بە هۆی چی ؟

فەرمووی : بە منی فەرموو : ئەم زانستەمان پێنەبەخشی مەگەر لێت خۆش نەبووباین .

وتم : ئەی ئەبو یوسف ؟

فەرمووی : بە پلەیەك لە من بەرزترە .

وتم : ئەی ئیمامی ئەبو حەنیفە ؟

فەرمووی: لە پلە بەرزەکانی بەهەشتە !

- ئیمامی ئیبنولموبارەك فەرموویەتی : جارێکیان لە مزگەوت دانیشتبووین : لەناکاوێك مارێك کەوتە خوارەوە ، لە ترسان هەموومان دەرچووین لە مزگەوت تەنیا ئیمامی ئەبو حەنیفە نەبێ ، چی نەکرد تەنیا ئەوەندە نەبێ مارەکەی لادا و گەڕاوە شوێنی خۆی ودالیشت !!
- پیاوێك بە جێگایەك تێپەڕی کە ئافرەتێکی شێتی لێ بوو ، ئافرەتەکە هەر کە پیاوەکەی بینی پێی وت : ئەی کوڕی دایك و باوکە زیناکەرەکە !!!

لەهەمان کات ئیمامی ئیبن ئەبی لەیلا ئامادەبوو ، بە پیاوەکەی فەرموو : برۆ لەم ئافرەتە بێنە ناو مزگەوت تا حەددی بوختانی لێ دەربکەین !
کە ئافرەتەکەی هێنا ، ئیمامی ئیبن ئەبی لەیلا دوو حەددی لێ دەکرد ، یەکێکیان هی باوکی و ئەوی تر هی دایکی !
کە ئەم هەواڵە گەیشتە ئیمامی ئەبو حەنیفە فەرمووی : ئیبن ئەبی لەیلا لە شەش لایەن هەڵەی کرد : یەکەمیان : لە مزگەوت حەددی لێ دەکرد ، کەچی مزگەوت شوێنی ئەمە نیە .
دووەمیان : ئافرەتەکە بە پێوە بوو کاتێك حەددەکەی لێ دەرکرا ، کەچی دەبێ ئافرەت بە دانیشتوویی حەددی لێ دەرکرێ .
سێیەمیان : دوو حەددی لێ دەکرد ، کەچی ئەگەر یەکێك بوختانی بە کۆمەڵێك کرد تەنیا یەك حەددی لێ دەردەکرێ .
چوارەمیان : دوو حەددی بەیەکەوە کۆکردەوە ، ئەمەش نابێ .
پێنجەمیان : ئافرەتەکە شێت بوو ، شێتیش حەددی لەسەر نیە .
شەشەمیان : حەددەکە مافی پیاوەکە نەبوو بەڵکو هی دایك و باوکی بوو ، ئەگەر ئەوان داوایان بکردایە ، ئەو کات حەددەکە دەردەکرا .

- میسعەری کوڕی کیدام فەرموویەتی : چووم بۆ لای ئیمامی ئەبو حەنیفە تاکو بزانم چۆن خواپەرستی ئەکا .

بینیم لە دوای نوێژی بەیانی دەستی بە دەرس وتنەوە کرد تا نوێژی نیوەڕۆ ، دوای ئەنجام دانی نوێژ جارێکی تر دانشتەوە بۆ دەرس وتنەوە تا نوێژی عەسر ، دوای ئەنجامدانی نوێژەکە دانیشت بۆ دەرسەکەی تا نوێژی مەغریب ، دوای ئەنجام دانی نوێژەکە دانیشت بۆ فێرکردنی زانست تا نوێژی عیشا .
لە دڵی خۆم وتم : لەم پیاوە چۆن خواپەرستی پێ دەکرێ ! با لەم شەوە چاودێری بکەم تا بزانم چی ئەکا ؟

کە نوێژی عیشای کـرد و خەڵکەکـە چـوونە دەرەوە ، هەڵسـا ودەسـتی کـرد بەشەو نوێژ ، تا نوێژی بەیانی !!!

بۆ سێ ڕۆژ چاودێریم کرد ، لـە دڵی خۆم وتم : شەرت بـێ لـە خزمـەتت بم تـا دەمرم !

ئبن ئەبی موعاز فەرمووی : تا مردن لـەگەڵ ئیمام ماوە و لـێی جیا نەبەوە !!!

- یەحیای کوڕی نەصر فەرموویەتی : هەندێ جار ئیمامی ئەبو حەنیفە ٦٠ جار قورئانی ختم دەکرد تەنیا لـە مانگی ڕەمەزان !
- ئەلقاسمی کوڕی مەعین فەرموویەتی : جارێکیان ئیمام هەڵسا بۆ شەو نوێـژ ، گوێم لێ بوو چەندین جار ئەم ئایەتەی دووبارە دەکردەوە : ﴿ فَمَنَّ اللهُ عَلَيْنَـا وَوَقَانَا عَذَابَ السَّمُوْمِ ﴾ ، هەرچەند جار ئـەم ئایەتـەی دووبـارە دەکـردەوە دەگریا و فرمێـسکی لـە چاو ئەهاتە خوارەوە .
- ئیمـامی شـافعی فەرموویـەتی : ئەگـەر ئـیش و کـارێکم هەبووایـە و بـۆم نەکرابووایە ، ئەچوومە لای قەبری ئیمـامی ئـەبو حەنیفـە و لـەوێ دووعـام دەکرد ، زۆری پێ نەدەچوو کارەکەم جێبەجێ دەکرا .
- ئیمام ٥٥ جار حەجی کردووە و نزیکەی ١٠٠ جار خوای گەورەی بینیـوە لـە خەونداa[١٧] .
- جارێکیان ئیمام پێی لـەسەر پێی منالێك نا ، کە منالەکە ئازاری پێگەیشت بە ئیامامی وت : دیارە تۆ لـە تۆڵەسـەندنەوەی ڕۆژی قیامەت ناترسی ؟

[17] هەندێ برای خۆشەویـست ڕەخنەیان لـەم قـسەیە هەبوو ، پێیان وتم : چۆن دەبێ مرۆڤ خوای گەورە لـە خـەون ببینێ ؟

منیش دەڵێم : ئیمامی نەوەوی لـە (شرح صحيح مسلم ١٥/٢٥) فەرموویـەتی : زاناکـان یەکـدەنگن لـەسـەر ئەوەی دەشێ مرۆڤ خوای گەورە لـە خەون ببینێت .

که ئیمام گوێی لەم قسەیە بوو ڕەنگی زەرد هەڵگەڕاو دەستی بە لەرزین کرد و کەوتە خوارەوە و لە هۆش خۆی چوو !!

- عەبدولڕەززاقی فەرموودەناس فەرموویەتی : من شوێنەواری گریانی ئیمامی ئەبو حەنیفەم بینیوە لەسەر ڕومەتی دەرکەوتبوو !!
- جارێکیان ئیمام لەگەڵ شەقیق بە ڕێگادا دەڕۆیشتن ، بینینان پیاوێك دەیەوێ خۆی لێیان بشارێتەوە ، ئیمام بانگی کرد و پێی فەرموو : بۆچی خۆت لێمان دەشاریەوە ؟

پیاوەکە وتی : من دە هەزار درهەم قەرزداری تۆمە و ماوەیکی زۆرە نەمتوانیوە بیدەمەوە ، هەر جارێك تۆ دەبینم شەرم دەکەم وخۆم دەشارمەوە !

ئیمام فەرمووی : سبحان الله ! لەبەر ئەم قەرزە تۆ وات بەسەر هات ، گەردەنت ئازا بێ لە دانەوەی ، گەردەنیشم ئازا بکە لەبەر ئەو ئازارەی پێت گەیشتووە بە هۆی ئەم قەرزەم !!!

- کاتێك ئیبن هەبیرە ئیمامی خستە بەندیخانە و بەقامچی لێیدا ، پێغەمبەر ﷺ هاتە خەونی و پێی فەرموو : لە خوای گەورە ناترسێ پیاوێکی ئوممەتی من ئازار دەدەی بەبێ ئەوەی هیچ تاوانێکی کردبێ !

لەبەر ئەوە ئیبن هەبیرە ئیمامی لە بەندیخانە دەرهێنا و داوای لێبوردنی لێ کرد !!

- ئەزهەری کوڕی کەیسان فەرموویەتی : پێغەمبەرم بینی ﷺ لەخەوندا لەگەڵ ئیمامی ئەبو بەکر و عومەر خوا لێیان ڕازی بێ ، لەعەمردووکیانم پرسی : دەتوانم پرسیار لە پێغەمبەر ﷺ بکەم ؟

فەرموویان : بەڵێ ، بەلام بە دەنگێکی نزم .

منیش چوومە پێش و لە پێغەمبەرم پرسی ﷺ : زانستی ئیمامی ئەبو حەنیفە چۆنە لەی پێغەمبەری خوا ؟

فەرمووی : وەکو زانستی حەزرەتی (الخضر)ە .

- که ئیمامی شافعی هاته شاری بەغدا و سەردانی قەبری ئیمامی ئەبو حەنیفـەی کرد ، نوێژی بەیانی لە مزگەوتەکەی ئەنجام دا بەڵام دەستەکانی لـە تـەکبیر کردن بەرز نەکردەوە و دوعای قنووتی نەخوێند .

لێیان پرسی : ئەی ئیمام : بۆچی دەستی خۆت بەرز نەکردەوە لە تـەکبیر کـردن و قنووتت نەخوێند ؟ ئەی ئەمە لای تۆ سوننەت نیە ؟

فەرمووی : بەڵێ لەلای من سوننەتە ، بەڵام لەبەر ڕێز و حورمەتی ئەم بەڕێزە من لە خزمەتی ئەم سوننەتە ئەنجام نادەم چونکە لای ئەبو حەنیفە سوننەت نیە !

- جارێکیان ئیمام خەونی بە پێغەمبەر ﷺ بینی وا لە مەحشەر وەستاوە لە سەر حەوزی خۆی و لەلای ڕاستی حـەزرەتی ئیـبراهیم علیـه الـسلام ڕوومـەتی پیرۆزی لەسەر سینگی پیرۆزی پێغەمبەر ﷺ داناوە ، خۆشی بینی وا لـەپێش حەوزەکەیە و هەندێ لە دراوسێانی لە نزیکی وەستاون و داوای لێ دەکـەن ئاویـان پـێ ببەخـشێ بـە پـەرداغێك کـە لـەپێش ئیمـام دانرابـوو ، ئیمـام فەرمووی : تا پێغەمبەر ﷺ ڕێم پێ نەدا پێتان نابەخشم .

پێغەمبەریش ﷺ ڕێی پێدا ئاویان پـێ ببەخـشێ ، ئـەویش ئـاوی کەوسـەری پـێ بەخشین تا تێراو بوون ، ئینجا قوتابیەکانی ئیمامیش تێراو بـوون ، ئاوەکـەش لـە شیر سپیتر و لەبەفر ساردتر و لە هەنگوین شیرینتر بوو .

- جارێکیان پیاوێك هەڵـساوە لە ئەڵقەی ئیمامی موقاتل و لێی پرسی : ئەمشەو لە خەوغدا بینـیم مرۆڤێکـی جـل و بـەرگ سـپی لـە ئاسمـان هاتـە خـوارەوە خوارەوە و لەسەر درێژترین منارەی شاری بەغدا وەستاو وتی : ئایـا خـەڵك چی ون کردووە ؟

مانای ئەو خەونە چیە ؟

ئیمامی موقاتل فەرمووی : ئەگەر ئەم خەونەت ڕاست بـێ لـەوا زانـاترین کـەس لەسەر ڕووی زەوی وەفات دەکات !

زۆری پێ نەچوو هەواڵی وەفات کردنی ئیمامی ئەبو حەنیفە گەیشتە ئیمامی موقاتل !!

- ئەلفەزلی کوڕی خالد فەرموویەتی : پێغەمبەرم ﷺ بینی لەخەونـدا ، لێم پرسی : زانستی ئیمامی ئەبو حەنیفە چۆنە ئەی پێغەمبەری خوا ؟

فەرمووی : زانستێکە هەموو خەڵك پێویستی پێەتی .

- مەسعودی کوڕی عەبدولڕەحمانی بەصری فەرموویەتی : لە پێش نوێژی بەیانی لە مەککەی پیرۆز و لەبەردەم کەعبەی موشەڕەف خەوتم و پێغەمبەرم ﷺ بینی لەخەونداٰ ، لێم پرسی : ئەی پێغەمبەری خوا : رات چیە بەرامبەر ئیمامی ئەبو حەنیفە ؟

فەرمووی : زانستەکەی وەرگرەو کاری پێ بکە ، بەراستی پیاوێکی چاکە .

- جارێکیان پیاوێك هاتە لای ئیمام و زۆر قسەی رەق و ناشیرینی پێ وت ، ئیمام دەستی بە گریان کرد و فەرمووی : خوای گەورە دەزانی من بە پێچەوانەی قسەکانی تۆمە !!

پیاوەکە دەمێك وەستا و هاتەوە سەر خۆی و دڵی نەرم بوو ، ئینجا بە ئیمامی وت داوات لێ دەکەم بە خاتری خوای گەورە ، من هەڵەم کرد ، گەردەنم ئازا بکە !

ئیمام زیاتر گریا وفەرمووی : گەردەنت ئازا بێ !!

نموونەیك لە شیعری ئیمام

ئیمام فەرموویەتی :

إنْ يَحْسُدُوني فَإنّي غَيْرُ لاَئِمِهِمْ
قَبْلِي مِنَ النَّاسِ أهْلَ الفَضْلِ قَدْ حَسَدُوا
فَدَامَ لِي و لَهُمْ مَا بِي و ما بِهِمْ
و مَاتَ أكْثَرُنَا غَيْضاً بِمَا يَجِدُ

واتە : ئەگەر ئەمانە ئیرەییم پیّ ببەن من لۆمەیان ناکەم ، چونکە پێش من خەڵك ئیرەییان بە پیاوی گەورە بردووە ، ئەم شتەش ئەوا بەردەوام بوو و زۆربەیان بەم ئیرەیی و رق و کینەیە مردن .

زنجیرەی زانستی ئیمامی ئەبو حەنیفە

ئیمامی ئەبو حەنیفە لە لای ئیمامی عیکرمە و عەتائی کوڕی ئەبی رەباحی خوێندووە ، ئەوانیش لەلای حەزرەتی ئیبن عەبباسیان خوێندووە ، ئەویش زانستی لە پێغەمبەر ﷺ وەرگرتووە .

هەروەها ئیمام لەلای نافعی خوێندووە ، ئەویش لەلای حەزرەتی ئیبن عومەری خوێندووە خوا لێی رازی بێ ، ئەویش زانستی لە پێغەمبەر ﷺ وەرگرتووە

هەروەها لەلای ئیمامی یەحیای کوڕی سەعیدی ئەنصاری خوێندووە ئەویش لەلای حەزرەتی ئەنەسی کوڕی مالکی خوێندووە خوا لێی رازی بێ ، ئەویش زانستی لە پێغەمبەر ﷺ وەرگرتووە .

هەروەها ئیمام لەلای سەلەمەی کوڕی کوهەیلی حەزرەمی خوێندووە ئەویش لە لای حەزرەتی ئەبو جوحەیفەی خوێندووە خوا لێی رازی بێ ، ئەویش زانستی لە پێغەمبەر ﷺ وەرگرتووە .

چەند حەدیسێك كە ئیمامی ئەبو حەنیفە لە موسنەدەكەی خۆی ڕیوایەتی كردووە

١ـ ئیمامی ئەبو حەنیفە دەگێڕێتەوە لە یەحیا ئەویش لە موحەممەدی کوڕی ئیبراهیمی لەیسی ئەویش دەگێڕێتەوە لە عەلقەمەی کوڕی وەققاصی لەیسی ئەویش دەگێڕێتەوە لە ئیمامی عومەری کوڕی خەتتاب فەرموویەتی : پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی : (**إنَّمَا الأعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ ، و إنَّمَا لِكُلِّ امْرِيءٍ مَا نَوَى ، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إلَى اللهِ و رَسُوْلِه فَهِجْرَتُهُ إلَى اللهِ و رَسُوْلِه ، و مَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أو امْرَأةٍ يَنْكِحُهَا ، فَهِجْرَتُهُ إلَى مَا هَاجَرَ إلَيْه**)[18] .

---

18 حديث صحيح

أخرجه أحمد / رقم : ١٦٨ و البخاري / رقم : ٥٤ و مسلم / رقم : ١٩٠٧ و أبو داود / رقم : ٢٢٠١ و الترمذي / رقم : ١٦٤٧ و النسائي في السنن الكبرى / رقم :٧٨ و في المجتبى / رقم : ٧٥ و ابن ماجه / رقم : ٤٢٢٧ و ابن خزيمة / رقم : ١٤٢ و ابن حبان في صحيحه / رقم : ٣٨٩ و في الثقات / رقم : ٧٨٠٤ و البيهقي في السنن الصغرى / رقم : ١ و في السنن الكبرى / رقم ١٨١ و في شعب الإيمان / رقم : ٦٨٣٧ و في الزهد الكبير ١٣٢/٢ و الدارقطني / رقم : ١ و الحميدي / رقم : ٢٨ و أبو عوانة /رقم : ٧٤٣٨ و ابن الجارود في المنتقى / رقم ٦٤ أبو داود الطيالسي / رقم : ٣٧ و ابن المبارك في الزهد ٦٢/١ و الطحاوي في شرح معاني الآثار ٩٦/٣ و الطبراني في المعجم الأوسط / رقم : ٤٠ و البزار / رقم : ٢٥٧ و القضاعي في مسند الشهاب / رقم : ١ و ابن منده في الإيمان / رقم : ١٧ و أبو أحمد الحاكم في شعار أصحاب الحديث / رقم : ٢٠ و هناد بن السري في الزهد / رقم : ٨٧١ و الديلمي في مسند الفردوس / رقم : ٤٠١ و الخطيب البغدادي في تأريخ بغداد / رقم : ١٩٧٠ و البغوي في شرح السنة / رقم : ١ و ابن شاذان في مشيخته الصغرى / رقم : ٧ و الذهبي في التذكرة ٧٧٤/٢ .

واته : بێ گومان کردەوەی مرۆڤ بەنیەت و نیازی ناو دڵ نەبێ دانامەزرێ و ، هەر کەسێ بەگوێرەی نیەتەکەی پاداشتی ئەدرێتەوە و مامەڵەی لەگەڵ دەکرێ ، جا هەر کەسێ کۆچ کردنەکەی بۆ رەزامەندی خوا و پێغەمبەرەکەی بێ ﷺ ئەوا پاداشتەکەی لای خوا و پێغەمبەرەکەیەتی و ، هەر کەسێ کۆچ بکات بۆ وەدەست هێنانی دونیا یان بۆ مارە کردنی ئافرەتێك ئەوا پاداشتەکەی لای ئەو دووانەیە[19] .

٢ـ هەروەها دەگێڕێتەوە لە سەعید ئەویش دەگێڕێتەوە لە ئیبراهیم ئەویش دەگێڕێتەوە لە حەزرەتی ئەنەس خوا لێی رازی بێ فەرموویەتی : پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی : (مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّداً فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ) .

واتە هەر کەسێ بە ئەنقەست درۆ بە زمانی من بکا با شوێنی خۆی لە دۆزەخ دابین بکات !!

٣ـ هەروەها دەگێڕێتەوە لە ئەبو ئیسحاق ، ئەویش دەگێڕێتەوە لە ئیمامی عەلی فەرموویەتی : پێغەمبەر ﷺ نەفرەتی لەو کەسە کردووە کە ریبا دەخوا و ئەو کەسەی دەرخواردی دەدات .

ئەوەش بزانە کە ئیمامی ئەبو موحەممەدی عەبدوللای حاریسی کە بە (أستاذ) ناسراوە و لە ساڵی ٣٤٠ی کۆچی وەفاتی کردووە ئەم موسنەدەی کۆکردۆتەوە .

فەرموودەی زانایان دەربارەی ئیمامی ئەبو حەنیفە

- ئیمامی ئەبو عەبدیللای مەقدیسی فەرموویەتی : ئیمامی ئەبو حەنیفە یەکێکە لە زانا گەورەکان و پێشەوای زانستە لە عیراق .

[19] بۆ زیاتر روونکردنەوەی ئەم فەرموودەیە بگەڕێوە بۆ کتێبەکمان (روونکردنەوەی فەرموودەکانی پێغەمبەر ﷺ ١/ ٢٩) بە شێوەیەکی فراوانتر روونمان کردۆتەوە .

- ئیمامی موناوی فەرموویەتی : ئیمامی بالاّ دەست و پێشەوای زانایانی عیراق، ناوبانگی دەکردووە بە تێگەیشتن و ڕۆیشتن لەسەر چاکترین ڕێگا ، ناوی لێ نرا بوو کۆڵەگە ئەوەندە بەشەو بوەستێ بۆ شەو نوێژ و خواپەرستی ، ئیمام بەردەوام بیری دەکردەوە و زۆر کەم قسەی دەکرد .
- ئیمامی ئەبو یوسف فەرموویەتی : ئیمام زۆر تووڕە دەبوو کاتێک حەرام ئەنجام دەدرا و ، زۆر ئەترسا لەوەی شتێك بڵێ لە ئایینی خوا بەبێ زانست ، بەردەوام لە بیرکردنەوەدا بوو لەگەڵ ئەوەی زانستێکی زۆری هەبوو ، هەروەها زۆر کەم قسەی دەکرد و زۆر پارە و سامانی دەبەخشی لە پێناو خوای گەورە و ناوی کەسی نەدەهێنا بەچاکە نەبێ .
- ئەلنەزری کوڕی سەهل فەرموویەتی : خەڵك هەموو بێ ئاگا بوون لە (فقه) تا ئەبو حەنیفە بەئاگای هێنان .
- ئیمامی شافعی فەرموویەتی : ئەگەر ئیمامی ئەبو حەنیفە نەبووایە خەڵك نەیدەزانی (فقه) چیە ؟
- ئیمامی ئیبنولموبارەك فەرموویەتی : هەرگیز گوێم لە ئیمامی ئەبو حەنیفە نەبووە غەیبەتی کەس بکات ، ئەگەر کەسێکیش کاری پێ بووایە ، بەهەموو تواناى خۆی بۆی ئەنجام دەدا ...
- ئیمامی مالك فەرموویەتی : ئەبو حەنیفە ئەوەندە زیرەك و لێهاتوو بوو ، ئەگەر کۆڵەگەیەك لە بەرد دروست کرابووایە وبیویستبایە لە پێش چاوت بیکا بە زێڕ ... لەیتوانی !!
- ئیمامی یەحیای کوڕی مەعین فەرموویەتی : چاکترین تێگەیشتن بۆ ئایینی خوا تێگەیشتنی ئەبو حەنیفەیە .

- جەعفەری کوڕی رەبیع فەرموویەتی : پێنج ساڵ لە خزمەت ئەبو حەنیفە دانیشتم ، بینیم لە هەموو کەسێك کەمتر قسە دەکات و ، ئەگەر پرسیاری لێ کرابووایە ، وەکو باران زانستی بۆ دەرژاندی .
- ئیمامی ئیبنولموبارەك فەرموویەتی : بە ئیمامی سوفیانی سەوریم وت : ئەی باوکی عەبدوڵلا : ئیمامی ئەبو حەنیفە زۆر لە غەیبەت دوور دەکەوێتەوە ، تاوەکو ئێستا نەمدیوە غەیبەتی کەس بکات .

ئیمامی سەوری فەرمووی : ئەبو حەنیفە زۆر لەوە ئاقڵترە کردەوە چاکەکانی خۆی بە فیڕۆ بدات .

- ئەسەدی کوڕی عەمر فەرموویەتی : ئەوەی زانراوە لە ئیمامی ئەبو حەنیفە کە ٤٠ ساڵی تەواو بەدەست نوێژی عیشا نوێژی بەیانی کردووە و ، هەموو قورئانی لە یەك رەکعەتدا خوێندووە لە شەونوێژ ، ٧٠٠٠ جار قورئانی خەتم کرد تەنیا لەو شوێنەی کە تیایدا وەفاتی کرد !
- ئیمامی سوفیانی کوڕی عویەینە فەرموویەتی : تاوەکو ئێستا مرۆڤێکی وەکو ئیمامی ئەبو حەنیفەم نەدیوە .
- ئەبو یەحیای حیممانی فەرموویەتی : تا ئێستا مرۆڤێکی چاکی وەکو ئەبو حەنیفەم نەبینیوە .
- ئیمامی ئەبو بەکری کوڕی عەییاش فەرموویەتی : ئەبو حەنیفە چاکترین خەڵکی سەردەمی خۆی بوو .
- قازی شەریك فەرموویەتی : ئەبو حەنیفە مرۆڤێکی بێ دەنگ و بەردەوام لە بیرکردنەوەدا بوو ، پیاوێکی تێگەیشتوو بوو .
- ئەلحەسەنی کوڕی صالح فەرموویەتی : هیچ کەسێك وەکو ئیمامی ئەبو حەنیفە نەبوو لە تەقوا و لەخواترسان .

- ئبن فوزەیل فەرموویەتی : ئەبو حەنیفە ناسراو بوو بە فەزڵ و گەورەیی و کەم قسە کردن .
- قەیسی کوڕی رەبیع فەرموویەتی : ئەبو حەنیفە مرۆڤێکی لەخواترس بوو ، بەردەوام چاکەی لەگەڵ براکانی دەکرد .
- موحەممەدی کوڕی جابر فەرموویەتی : ئەبو حەنیفە قسەی کەم دەکرد و کەم پێدەکەنی و زۆر بیری دەکردەوە ، کاتێك ئەتبینی دەتووت تازە بەڵای بەسەردا هاتووە .
- ئیمامی ئەبو نوعەیم فەرموویەتی : سوێند بەخوا ئیمام پیاوێکی زۆر ئەمین بوو .
- ئیمامی وەکیعی کوڕی جەڕاح فەرموویەتی : کەس وەکو ئەبو حەنیفە نیە لە تێگەیشتن ، هەروەها زۆر ئەمین بوو و بەردەوام ترسی خوای لەدڵ بوو ، هەروەها خاوەن هەیبەتێکی زۆر گەورە بوو ، خوا لێی رازی بێ ، یەکێك بوو لە پیاو چاکان .
- ئەلمەسعودی فەرموویەتی : تاوەکو ئێستا نەمبینیوە کەس لە ئیمام ئەمینتر بێ ، کاتێ وەفاتی کرد نزیکەی ٥٠٠٠٠ دیناری ئەمانەتی لا بوو ، دینارێکی لێ ون نەبوو .
- میسعەری کوڕی کیدام فەرموویەتی : سوێند بەخوا ئیمامی ئەبو حەنیفە پیاوێکی تێگەیشتوو بوو .
- مالکی کوڕی میغوەل فەرموویەتی : ئیمامی ئەو حەنیفە زۆر تێگەیشتوو بوو لە (فقه) و ، لە (قیاس)یش کەس وەکو ئەو نەبوو .
- ئیمامی ئەبو نوعەیم فەرموویەتی : کاتێك ئیمام وەفاتی کرد ، گوێم لە عەلی کوڕی صالح بوو فەرمووی : ئەمڕۆ موفتی عیراق رۆیشت ... ئەمڕۆ تێگەیشتووترین خەڵکی کوفە رۆیشت ...

- ئـەبو عەبـدولڕەحمانی مـوقری فەرموویـەتی : ئـەبو حەنیفـە زانایـەکی تێگەیشتووە .
- ئیمامی سەعیدی کوڕی ئەبی عەروبە فەرموویەتی : ئەبو حەنیفە زانای عیراق بوو .
- ئەحمەدی کوڕی حەربی نەیسابووری فەرموویەتی : چـۆن خەلیفـە گـەورەترە لە خەڵکی سادە ، ئاوا ئەبو حەنیفە لە زانای تر گەورەتر بوو .
- ئیمامی ئەبو یوسف فەرموویەتی : ئەگەر مەسەلەیەك تووشـی ئیمـام ببوایـە ، ئەیفەرموو : هیچ فەرموودەیەکی پێغەمبەر ﷺ یـان وتەیـەکی صـەحابەکانتان لەبەرە لەم مەسـەلەیە ؟

ئەگەر هەبووایە و پێمان بووتبایە ، یەکسـەر کاری پێ دەکـرد ، ئەگـەر نەبووایـە ئیجتیهادی دەکرد .

- عەلی کوڕی عاصم فەرموویەتی : ئەگەر ئەقڵی ئەبو حەنیفە لە لایەك دابنـرێ و ئەقڵی نیوەی خەڵکی سەر ڕووی زەوی لە لایەکی تـر دابنـرێ ، هێـشتان ئەقڵی ئەبو حەنیفە زیاترە !!
- حوجری کوڕی عەبدولجەببار فەرموویەتی : تاوەکو ئێـستا خـەڵك یـەکێکی نەدیوە وەکو ئەبو حەنیفە لە مەجلیس خۆشی و چاکە کردن لەگەڵ هـاوڕێی خۆی .
- سەهلی کوڕی موزاحم فەرموویەتی : ئەبو حەنیفە زۆر چاکەکار بوو لەگـەڵ هاوڕێیانی .
- یەحیای کوڕی سەعید فەرموویەتی : هەر کە ئیمـامی ئـەبو حەنیفـەم لـەبینی دەمزانی پیاوێکی لەخواترسە .

- جارێکیان ئیمام چووە لای خەلیفە ئەبو جەعفەری مەنسوور ، هەر کە عیسای کوڕی موسا چاوی بە ئیمام کەوت وتی : ئەمە زانای هەموو دونیایە .
- کاتێك ئیمامی ئەعمەش ویستی بچێ بۆ حەج کردن ، فەرمووی : با بچین بۆ لای ئیمامی ئەبو حەنیفە تا کردەوەکانی حەجمان بۆ بنووسێ .
- حەممادی کوڕی زەید فەرموویەتی : ویستم حەج بکەم ، چووم بۆ لای حەزرەتی ئەیوبی سوختیانی تا خواحافیزی لێ بکەم ، حەزرەتی ئەیوب پێی فەرمووم : پێم گەیشتووە کە زانای شاری کوفە ئەبو حەنیفە دەیەوێ حەج بکات ، ئەگەر بینینت سەلامی منی پێ بگەیەنە .
- یەحیای کوڕی زەکەریا فەرموویەتی : هەر کەسێ لەگەڵ ئیمامی ئەبو حەنیفە دانیشتبێ و گوێی لە قسەکانی بووبێ ئەزانی قەدری ئەم بەڕێزە چەندە ؟
- موحەممەدی کوڕی عیسای تەبباع فەرموویەتی : گوێم لە رەوحی کوڕی عوبادە بوو فەرمووی : من لەلای ئیمامی ئیبن جورەیج دانیشتبووم لە ساڵی ۱۵۰ی کۆچی ، لەم کاتە هەواڵی مردنی ئیمامی ئەبو حەنیفەی پێ گەیشت، ئیمامی ئیبن جورەیج فەرمووی : إنا لله و إنا إليه راجعون ، چ زانستێك ئەمڕۆ رۆیی ؟!
- ئیمامی خەتیبی بەغدادی فەرموویەتی : پێشەوای زانایانی عیراق ئەبو حەنیفەیە .
- ئەبو عوسمانی تورسی فەرموویەتی : گوێم لە ئیمامی ئیبنولوبارەك بوو دەیفەرموو : جارێکیان سەفەرێکم کرد بۆ شام و چوومە خزمەت ئیمامی ئەوزاعی لە شاری بەیروت ، کە منی بینی پێی فەرمووم : عەبدوڵلا : ئەو بیدعەچیە کێیە کە لە شای کوفە پەیدا بووە و ناوی ئەبو حەنیفەیە ؟!!

منیش بێ دەنگ بووم ، کە گەڕامەوە ماڵەوە هەڵسام چەند مەسەلەیەکی ئیمامی ئەبو حەنیفەم هێنا و بە ئیمامی ئەوزاعیم نیشاندا ، کە خوێندیەوە فەرمووی :
عەبدوڵلا : ئەم وەڵامانە هی کێن ؟
وتم : هی زانایەکە لە عێراق .
فەرمووی : ئەم پیاوە زانایەکی بەرزە ، بڕۆ لای و زانستی لێ وەربگرە .
لەم کاتە وتم : ئەمە ئەو ئەبو حەنیفەیەیە کە تۆ زەمت دەکرد .

- مەعمەر فەرموویەتی : هیچ کەسێ وەکو ئەبو حەنیفە نیە لە تێگەیشتن .
- ئەبو جەعفەری رازی فەرموویەتی : تاوەکو ئێستا کەسی وەکو ئەبو حەنیفەم نەدیوە لە زانستی (فقە) و لەخواترسی .
- ئیمامی فوزەیلی کوڕی عیاز فەرموویەتی : ئەبو حەنیفە پیاوێکی تێگەیشتووی لەخواترسی بەخشێنەر بوو ، زۆر چاکەی لەگەڵ هاوڕێکانی دەکرد و ، زۆر سەبری ئەگرت لەسەر فێرکردنی زانست و ، بەردەوام بێ دەنگ دەبوو و کاتێ مەسەلەیەکی حەڵاڵ و حەرام دەهاتە پێشی قسەی زۆر جوانی دەربارەی دەکرد .
- ئەبو بەکری کوڕی عەیاش فەرموویەتی : جارێکیان عەبدوڵلای کوڕی ئیدریس دانیشتبوو لە جێگایەك ، ئیمامی ئەبو حەنیفە هاتە لای ، بینیم عەبدوڵلا هەڵساوە و لەباوەشی خۆی نا ، منیش زۆر توورە بووم !!

دوای ماوەیەك ئەبو حەنیفە هەڵسا و رۆیشت ، منیش چوومە لای عەبدوڵلا و پێم وت : ئەوە چیت کرد ؟! بۆچی بۆ ئەم پیاوە هەڵسای ؟!!
فەرمووی : ئەمە پیاوێکە خاوەن زانستێکی زۆرە ، ئەگەر بۆ زانستەکەی هەڵنەستم بۆ تەمەنکەی هەڵدەستم ، ئەگەر بۆ تەمەنەکەشی هەڵنەستم بۆ تێگەیشتنەکەی هەڵدەستم !
منیش بێ دەنگ بووم و زانیم لەسەر هەقە .

- ئبن داوود فەرموویەتی : ئەگەر دەتەوێ وردترین مەسەلە لە دینی خوا بزانی، خۆت بگەیەنە فیقهی ئیمامی ئەبو حەنیفە .
- شەددادی کوڕی حەکیم فەرموویەتی : تاوەکو ئێستا مرۆڤێکی زاناترم لە ئەبو حەنیفە نەدیوە .
- مەککی کوڕی ئیبراهیم فەرموویەتی : ئەبو حەنیفە زاناترین کەس بوو لە سەردەمی خۆی .
- یەحیای کوڕی سەعیدی قەتتانی فەرموودەناس فەرموویەتی : بۆچوونی ئیمامی ئەبو حەنیفە چاکترین بۆچوونە .
- ئیمامی یەزیدی کوڕی زورەیع فەرموویەتی : فەتواکانی ئەبو حەنیفە لە هەموو شوێنێك بڵاوبۆتەوە .
- ئیبراهیمی کوڕی عیکرمەی مەخزوومی فەرموویەتی : نەمزانیوە کەس لە ئیمامی ئەبو حەنیفە شارەزاتر و لەخواترستر بێ .
- حەسەنی کوڕی موحەممەدی لەیسی فەرموویەتی : جارێکیان هاتمە شاری کووفە ، پرسیارم لە خەڵکەکەی کرد : کێ لەهەموو کەسێك لەخواترسترە لەم شارە ؟

وتیان : ئیمامی ئەبو حەنیفە !!

- یەحیای کوڕی ئەیووبی زاهد فەرموویەتی : خەو نەدەچووە چاوی ئیمامی ئەبو حەنیفە لەبەر خواپەرستی .
- ئەبو عاصمی نەبیلی فەرموودەناس فەرموویەتی : ئیمام ناوی لێ نرابوو کۆڵەگە لەوەندە بوەستێ لە شەونوێژدا .
- حەفصی کوڕی عەبدولڕەحمان فەرموویەتی : ئیمام بۆ ماوەی سی ساڵ هەموو قورئانی لەیەك ڕەکعەتی شەونوێژ خەتم دەکرد .

- ئەبوجوەیریە فەرموویەتی : لەگەڵ ئیمامی حەممادی کوڕی ئەبی سولەیمان و موحاریبی کوڕی دیسار و عەلقەمەی کوڕی مەرسەد و عەونی کوڕی عەبدوڵلا گەڕاوم ، کەسم نەدیوە شەوی خۆی زیندوو بکاتەوە بە خواپەرستی وەکو ئیمامی ئەبو حەنیفە ، چەند مانگێك لەگەڵی بووم ، نەمدیت تەنیشتی خۆی لەزەوی بدا و بخەوێ !!
- قەیسی کوڕی رەبیع فەرموویەتی : ئەبو حەنیفە مرۆڤێکی لەخواترسی تێگەیشتوو بوو ، زۆر خێر و چاکەی دەکرد بەتایبەتی لەگەڵ هاوڕێکانی ، بەراستی پیاوێك بوو لە ئاقڵ و ژیرەکان ، بازرگانی دەکرد و هەموو قازانجی تا کۆتایی ساڵ هەڵدەگرت ، ئینجا ئەیبەخشی بە فەرموودەناسان و پیاو چاکان و لەخواترسان و ئەیفەرموو : ئەمە رزقی خوای گەورەیە پێتان بەخشراوە بەهۆی منەوە ، جا تەنیا سوپاشی خوای گەورە بکەن .
- ئەلحەسەنی کوڕی زیاد فەرموویەتی : جارێکیان ئیمام لە مەجلیسێك دانیشتبوو ، بینی یەکێك لە هاوڕێکانی جلێکی خراپی لەبەرە ، کە خەڵکەکە هەڵسان لە مەجلیسەکە ئیمام فەرمووی : فلانی کوڕی فلان دانیشە هەندێ کارم پێتە ، کە بەتەنیایی مانەوە ، ئیمام بە هاوڕێکەی فەرموو : ئەم بەرە هەڵدەوە و چی لە ژێر بوو بۆ تۆیە و حاڵی خۆتی پێ چاك بکە ، کە پیاوەکە بەرەکەی هەڵداوە بینی ۱۰۰۰ درهەمی لە ژێرە ، وتی : قوربان : من حاڵم زۆر باشە و پێویستیم بە پارە نیە !!

ئیمام فەرمووی : ئەی فەرموودەی پێغەمبەرت ﷺ پێ نەگەیشتووە کە دەفەرمووێ : (إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ أَنْ يرى أَثَرُ نِعْمَتِهِ عَلَى عَبْدِهِ)[20] ، پێوستە لەسەرت حاڵت چاك بکەی تا هاوڕێت غەمبار نەبێ !!

[20] واتە : خوا گەورە دەیەوێ شوێنەواری نیعمەتی لەسەر بەندەی خۆی دیار کەوێ .

- ئەبولفیدا فەرموویەتی : ئەبو حەنیفە زانایەکی دونیانەویستی لەخواترس بوو .
- خاریجەی کوڕی موصعەب فەرموویەتی : گەیشتمە خزمەت ١٠٠٠ زانا ، سێ لەوانە زۆر ئاقڵ و تێگەیشتوو بوون : یەکێك لەو سیانە ئەبو حنەیفە بوو .
- یەزیدی کوڕی هارون فەرموویەتی : کەسم نەدیوە وەکو ئەبو حەنیفە لە ئەقڵ گەورەیی و تێگەیشتن و لەخواترسی .
- ئەلحەسەنی کوڕی عومارە فەرموویەتی : سوێند بەخوا کەسمان نەدیوە وەکو ئەبو حەنیفە قسە و راو بۆچوونی زۆر چاکی هەبێ .
- ئەبو وەهبی عابید فەرموویەتی : ئەو کەسەی ئەبو حەنیفە بە پیاوێکی چاك نەژمێرێ ... کەم ئەقڵە !
- ئیمامی ئیبنولعیماد فەرموویەتی : ئەبو حەنیفە یەکێك بوو لە زیرەکەکان و ، تێگەیشتن و خواپەرستی کۆکردبۆوە لەگەڵ بەخشین و کردەوەی چاك .
- ئیمامی زەهەبی فەرموویەتی : ئەبو حەنیفە زانایەکی گەورەی خواپەرستی لەخواترس بوو ، بەهیچ شتێکی کاربەدستانی وەرنەدەگرت ، بەڵکو بۆ خۆی کاری دەکرد .

هەندێ لە فەرموودەکانی ئیمامی ئەبو حەنیفە

ئیمام فەرموویەتی :

- هەر شتێ لە پێغەمبەرەوە ﷺ هاتبێ لەسەر سەرو لەسەر چاوان دایدەنێین و، هەر شتێ لە صەحابەکان هاتبێ خوا لێیان رازی بێ بەگوێرەی توانامان و کاممان پێ پەسەندتر بوو هەڵیدەبژێرین وکاری پێ دەکەین ، جگە لە پێغەمبەر ﷺ و هاوەڵانی هەر رایەك لەهەر زانایەك هاتبێ ، ئەوا ئێمەش وەکو ئەوان پیاوین و ئیجتیهاد دەکەین و لەسەرمان نیە لاسایی ئەوان بکەینەوە .
- تاوانباری وەکو ئێمە نابێ داوای بەهەشت بکا ، دەبێ داوای لێ خۆش بوون بکات !
- پەنجا ساڵ لەگەڵ خەڵك دانیشتم ، کەسم نەدی لە گوناهێکم خۆش بێ .
- هیچ شتێك کەمتر نیە لەو دونیایە : لە شەرع زانێکی لەخواترس .
- هیچ زانستێك باشتر وبەسوودتر نیە لە (فقه) .
- لەدوای هەموو نوێژەکان دوعا بۆ ئەو کەسە دەکەم کە زانستی فێر کردووم، هەرچەند ئەو زانستە کەمیش بووبێت .
- هەر کەسێ وابزانێ هیچی تر پێویستی بە داواکردنی زانست نیە ، با لەسەر نەزانی خۆی بگری .
- ئەو قسانەی ئێمە دەیکەین راو بۆچوونمانە ، ئەگەر یەکێکی تر رایەکی چاکتری هەبوو ، با خەڵك دوای ئەو بکەوێ باشترە .
- کاتێك ئیمام دەچوو بۆ لای قەبری پیرۆزی پێغەمبەر ﷺ ئەیفەرموو :

يَا أَكْرَمَ الخَلْقِ يَا كَنْزَ الوَرَى

جُدْ لِي بِجُودِكَ و ارْضِنِي بِرِضَاكَ

أَنَا طَامِعٌ بِالجُوْدِ مِنكَ لَمْ يَكُنْ

لأبِي حَنِيْفَـةَ فِي الأنَـامِ سِـوَاكَ

واتە : ئەی پێغەمبەری خوا : ئەی باشترین دروست کراوی خوا : ڕەزامەندی خۆتم پێ ببەخشە ، چونکە من زۆر داوای بەخشین لەتۆ دەکەم ، تەنیا تۆی پشت و پەنای ئەبو حەنیفە .

وەفات کردنی ئیمام

ئیمام لە دوانزەی مانگی ڕەجەبی ساڵی ١٥٠ی کۆچی لە شاری بەغدا وەفاتی کرد لە تەمەنی ٧٠ ساڵی .

ئەلحەسەنی کوڕی عومارە و ئەبو ڕەجالی هەرەوی شۆردیان ، لە کاتی شۆردنی ئەلحەسەن ئەیفەرموو : ڕەحمەتی خوات لێ بێ : دە ساڵە بەرۆژووی و ٤٠ ساڵە شەونوێژ دەکەی !

کە وەفاتی کرد ئیمامی شوعبە فەرمووی : إنَّا للهِ و إنَّا إليـهِ راجعُـونْ ، نووری زانست لە شاری کوفە کوژایەوە ، جارێکی تر وێنەی نابینینەوە .

شەش جار نوێژی لەسەر کرا لەبەر قەڵەباڵغی و زۆری خەڵك ، لە ڕۆژی دووەم خەلیفە ئەبو جەعفەری مەنسوور نوێژی لەسەر کرد ، ژمارەی خەلکەکە پەنجا هەزار کەس بوو .

ئیمامی خەتیبی بەغدادی فەرمویەتی : قەبرەکەی لە ڕۆژهەڵاتی شاری بەغدایە لە گۆڕستانی خەیزەران .

صەدەقەی موغایری فەرمووی : کاتێك ئیمام نێژرا گوێمان لە دەنگێك بوو ئەیوت :

ذَهَبَ الفِقْهُ فَـلاَ فِقْـهَ لَكُـمْ

فَاتَّقُوا اللهَ و كُونُوا خَلَفَـا

مَاتَ النُّعْمَانُ فَمَنْ ذَا الذِي

يَحْيِي اللَّيْلَ إِذَا مَا سَجَفَا

واته : ئەمڕۆ (فقه) مرد و لاتان نەما ، جا لەخوا بپرسن و بپن بە هەلگری لە دوای ئەو ، نوعمان وا وەفاتی کرد ، کێ لەدوای ئەو شەوان زیندوو دەکاتەوە بەخواپەرستی ؟

ئینجا ئیمامی ئیبنولموبارەك لەسەر قەبرەکەی وەستا و فەرمووی : رەحمەتی خوات لێ بێ ، بەراستی کەسی وەکو خۆت لەدوای خۆت جێ نەهێشتووە .

ئینجا زۆر بە کوڵی گریا و داوای لێ خۆش بوونی بۆ کرد .

ئیمامی ئیبن خەللیکان فەرموویەتی : قەبرەکەی ناسراوە و خەڵك بەردەوام سەردانی دەکات .

لە دوای ئەمە لە ساڵی ٤٥٩ی کۆچی ئەبو سەعدی خەوارزمی کە کاربەدەستێکی بالا بوو لە لای سوڵتان مەلیك شاهی سەلجوقی قوتابخانەیەکی گەورەی دامەزراند لەسەر مەزهەبی ئیمامی ئەبو حەنیفە لە نزیك قەبرەکەی ، لەبەر ئەوە ئەلبەیازی فەرمووی :

اَلَمْ تَرَ انَّ العِلْمَ كَانَ مُبَدَّداً

فَجَمَعَهُ هَذا الْمُغَيَّبُ فِي اللحْدِ

كذلِكَ كَانتِ الأرْضُ مَيْتَةً

فَأنْشَرَهَا فِعْلُ العَمِيْدِ ابِي سَعْدِ

واتە : ئەتدیوە زانست پەرت بلاوبوو تا ئەو کەسەی لەم قەبرە کۆی کردەوە ، هەر ئاواش زەوی دەوروبەری ئەم قەبرە مردوو بوو ، کاربەدەستی بە توانا ئەبو سەعد زیندووی کردەوە بە دروست کردنی ئەم قوتابخانەیە .

ڕەحمەتی خوا برژێ بەسەر گیانی پاکت ئەی ئیمامی بەتوانا
بەرەکەتی خوا قەبرەکەت دابگرێ ئەی لەخواترسی خواناس ...
خـوای گـەورە پاداشـتت بداتـەوە لەسـەر کـردەوە چـاکەکان و زانـستە
گەورەکەت ... ئەی گەورەی زانایان ...

(٣)

يتامى مالك

ناوی ئیمام

ناوی مالکی کوڕی ئەنەسی کوڕی مالکی کوڕی ئەبی عامری کوڕی عەمری کوڕی حاریسی کوڕی غەیمانی کوڕی جوسەیلی کوڕی عومەری ئەصبەحی مەدەنیە ، کونیەکەشی ئەبو عەبدیللایە ، دایکیشی ناوی : ئەلغالیەی کچی شەریکی کوڕی عەبدولڕەحمانە .

لەدایك بوونی

ئیمام لە ساڵی ٩٣ی کۆچی لە شاری مەدینەی پیرۆز لەدایك بووە .

داواکردنی زانست

ئیمامی مالك فەرموویەتی : لە بچووکیم بەدایکی خۆم وت : دایە گیان : ڕێم پێ دەدەی بچم بۆ داواکردنی زانست ؟

دایکم وتی : وەرە با جل و بەرگی داواکاری زانستت بکەمە بەر .

ئینجا هەندێ جل و بەرگی پێ بەخشیم و پێی وتم : بڕۆ بۆ لای ڕەبیعە ، یەکەمین جار دەبێ فێری ئەدەب و ڕەوشت بی ئینجا فێری داوای زانست بکە .

منیش فەرمانەکەم جێبەجێ کرد و چوومە خزمەت ئیمامی ڕەبیعە و دەستم کرد بە داواکردنی زانست .

شێوەی ئیمامی مالك

ئیمامی ئیبنولعیماد فەرموویەتی : ئیمامی مالك مرۆڤێکی درێژی بەهێزی بەتوانای سپی بوو و رەنگی چاوەکانی شین بوو و بەردەوام جل و بەرگی عەرەبی ئەکردەبەر و ، زۆر کەم پێدەکەنی و خاوەن هەیبەتێکی زۆر بوو و باشترین کەس بوو بۆ ماڵ و منالەکەی و ، لەسەر ئەنگوستیلەکەی نوسراو بوو : (حسبنا الله و نعم الوکیل) .

ئایا هیچ فەرموودە هاتووە دەربارەی ئیمامی مالك ؟

عەبدولرەززاقی فەرموودەناس وئیمامی سوفیانی کوری عویەینە دەفەرموون : لەو فەرموودەیەی کە لە پێغەمبەر ﷺ هاتووە کە تیایدا دەفەرمووێ : (يُوْشِكُ النَّاسُ أنْ يَضرِبُوا أكْبَادَ الإبْلِ فِي طَلَبِ العلمِ فَلا يَجِدُوْنَ عَالِمَاً اعْلَمَ مِنْ عَالِمِ المَدِيْنَةِ)[٢١] ، ئێمە دەڵێین دەربارەی ئیمامی مالك هاتووە .

---

[21] اخرجه الحاكم في المستدرك ١/١٦٨ و صححه على شرط مسلم .

مامۆستاکانی ئیمام

ئیمامی مالك لـه ژمارەیکی یەکجار زۆر زانا و ئیمام زانستی وەرگرتـووە ، ئەمانـەش ناوی هەندێکیانن :

- ئیسحاقی کوڕی عەبدوللای کوڕی ئەبی تەلحە .
- ئیسماعیلی کوڕی ئەبی حەکیم .
- ئیمامی جەعفەری صادق .
- سەوری کوڕی یەزیدی دیلی .
- حومەیدی تەویلی فەرموودەناس .
- داوودی کوڕی حوصەین .
- داوودی کوڕی عەبدوللا .
- ئیمامی رەبیعەتولرەئی .
- زیادی کوڕی ئەبی زیاد .
- زیادی کوڕی سەعد .
- زیادی کوڕی رەباح .
- زەیدی کوڕی ئەسلەم .
- زەیدی کوڕی ئەبی ئونەیسە .
- سالم ئەبولنەزر .
- سەعدی کوڕی ئەبی ئیسحاق .
- سەعیدی کوڕی عمری کوڕی شورەحبیل .
- سومەی خزمەتکاری عەبدولرەحمان .
- سەلەمەی کوڕی دینار .
- سوهەیلی کوڕی ئەبی صالح .

- سەلەمەی کوڕی صەفوانی زورقی .
- سەعدی کوڕی ئیسحاق .
- شەریکی کوڕی ئەبی نەمر.
- صالحی کوڕی کەیسان .
- صەفوانی کوڕی سولەیم .
- تەلحەی کوڕی عەبدولمەلیکی ئەیلی .
- عامری کوڕی عەبدوللای کوڕی زوبەیر .
- عەبدوللای کوڕی دینار .
- ئیمامی عەتائی خوڕاسانی .
- ئیمامی عەلقەمە .
- ئیمامی زوهری .
- موسلیمی کوڕی عومارە .
- ئەلعەلائی کوڕی عەبدولڕەحمان .
- موحەممەدی کوڕی یەحیا .
- ئەلفوزەیلی کوڕی یەحیا .
- قوتنی کوڕی وەهب .
- کەسیری کوڕی زەیدی ئەسلەمی .

زۆر زانای تریش .

قوتابیەکانی ئیمام

زۆر قوتابی لەسەر دەستی ئیمام پەروەردە بوون و زانای گەورە و بەتوانایان لێ دەرچوو ، لەوانە :

- ئیمامی شافعی .
- ئیبراهیمی کوڕی تەهمان .
- ئیبراهیمی کوڕی عەبدوللا .
- ئیبراهیمی کوڕی عومەر .
- ئەبو حوزافەی سەهمی : ئەم بەڕێزە دوایین قوتابی بوو فەرموودەی لێ بگێڕێتەوە .
- ئیمام ئەبو موصعەبی زوهری .
- ئیمامی ئەبو ئیسحاقی فەزاری .
- ئادەمی کوڕی ئەبی ئیاسی عەسقەلانی .
- ئیسحاقی کوڕی سولەیمانی رازی .
- ئەبو نوعەیمی توجەیبی .
- ئیسحاقی کوڕی موحەممەدی فەرەوی مەدەنی : کە مامۆستای ئیمامی بوخاریە .
- ئیسحاقی کوڕی یوسفی ئەزرەقی فەرموودەناس .
- ئەسەدی کوڕی فورات .
- ئەسەدی کوڕی موسای ئەمەوی فەرموودەناس : بەئەسەدی سوننە ناسراوە .
- ئیسماعیلی کوڕی ئەبی حامد .
- ئیسماعیلی کوڕی ئەبی ئوەیسی مەدەنی .
- ئیمامی ئەیوبی سوختیانی .

- بەشیری کوڕی حەکەمی فەرمووده‌ناس .
- ئیمامی حەممادی کوڕی زەید .
- ئیمامی حەممادی کوڕی سەلەمە .
- سەعیدی کوڕی حەکەمی فەرمووده‌ناس : کە مامۆستای ئیمامی بوخاریە .
- ئیمامی سەعیدی کوڕی مەنصور .
- ئیمامی سوفیانی سەوری .
- ئیمامی سوفیانی کوڕی عویەینە .
- شوعبەی کوڕی حەججاجی فەرمووده‌ناسی گەورە .
- ئیمامی ئەبو بیستامی عەتەکی .
- ئیمامی ئەبو عاصمی نەبیل : کە مامۆستای ئیمامی بوخاریە .
- ئیمامی قەعنەبی .
- ئیمامی ئەوزاعی : کە خاوەن مەزهەبێکی سەربەخۆ بوو و زانایەکی موجتەهید بوو .
- عەبدولڕەحمانی کوڕی مەهدی .
- عەبدولڕەززاقی صەنعانی فەرمووده‌ناس .
- ئیمامی ئیبن جورەیج .
- ئەلفەزلی کوڕی دوکەینی فەرمووده‌ناس .
- ئیمامی نافعی کوڕی ئەبی نوعەیمی مەدەنی : کە یەکێکە لە قورئان خوێنە بەناوبانگەکان (القرّاء السبعة) .
- ئیمامی وەکیع .
- یەحیای کوڕی سەعیدی قەتتانی فەرمووده‌ناس .

زۆر قوتابی تریش کە ژمارەیان نزیکەی ۱٤۰۰ قوتابیە ، هەروەکو ئیمامی زەهەبی وا دەفەرمووێ .

زیرەکی ئیمام

- ئیمـامی مالـك فەرموویـەتی : جارێکیـان ئیمـامی زوهـری چـل و هەنـدێ فەرموودەی بۆ خوێندمەوە ، ئینجا پێی وتم : ئەم فەرموودانەم بۆ بلێوە ؟.
منیش چل فەرموودەم بۆ دووبارە کردەوە و ئەوانی ترم لەبیر چوو !!
- هەروەها فەرموویـەتی : مـن دەچـوومە خزمـەت ئیمـامی سـەعیدی کـوڕی موسـەییەب و عوروە و ئەلقاسم و ئەبو ئوسـامە و حومەیـد و سـالم ، لەهـەر یەکێکیان زیاتر لە ٥٠ فەرموودەم وەردەگرت و هەمووم لەبەر دەکـرد بـێ ئەوەی فەرموودەکانیان تێکەڵ یەکتر بکەم !! و تا ئێستا گوێم لەهەر قسەیەك بووبێ لەبیرم نەچۆتەوە !!!
- عەبدوڵلای کوڕی ئیدریسی ئـەودی فەرموویـەتی : مـن نەمـدەزانی وشـەی (دجّال) کۆیەکەی (دجاجلة)یـە تـاوەکو گـوێم لـە ئیمـامی مالـك بـوو دەربارەی یەکێك ئەدوا و دەیفەرموو : (إنّما هُـو دَجّـالٌ مـنَ الدَّجَاجِلـةِ) ، واتە : ئەم مرۆڤە درۆزنێکە لە درۆزنە گەورەکان[٢٢] .

---

22 ئەمەش بەڵگەیە لەسەر شارەزایی ئیمام لە زمانی عەرەبی .

ئەحوال و کەراماتی ئیمام

- ئەبو سەلەمەی خوزاعی فەرموویەتی : کاتێك ئیمام دەیویست فەرموودە بگێڕێتەوە ، دەست نوێژێکی جوانی دەشوشت و جوانترین جل وبەرگی ئەکردەبەر و ردێنی خۆی شانە دەکرد و ئەیفەرموو : دەبێ فەرموودەکانی پێغەمبەر بە گەورە بزانرێ و رێزی لێ بگیرێ .
- خەلەفی کوڕی عومەر فەرموویەتی : جارێکیان لە لای ئیمامی مالك دانیشتبووم ، بینیم ئبن کەسیر کە قورئان خوێنێکی بەناوبانگ بوو هاتە لای ئیمام و پەڕێکی دا دەستی ، کە ئیمام خوێندیەوە لەژێر بەڕەکەی دانا ، کاتێك ئبن کەسیر هەڵسا ویستم منیش بڕۆم ، بەڵام ئیمام فەرمووی : لەی خەلەف دانیشە .

لینجا پەڕەکەی دا دەستم و خوێندمەوە ، تیایدا نووسرا بوو : ئەم شەو خەونم بینی یەکێك پێی وتم : پێغەمبەر ﷺ لە ناو مزگەوت دانیشتووە و خەڵك لە دەورەی دانیشتووە و پێی دەڵێن : چ فەرمانێکت هەیە لەی پێغەمبەری خوا ؟
پێغەمبەر ﷺ فەرمووی : من شتێکی زۆر بەنرخم داناوە لە ژێر مینبەرەکە و فەرمانم بە مالك کردووە بۆتان بەش بکات ، جا لێوە بڕۆن بۆ لای مالك .
کاتێك ئیمام گوێی لەمە بوو ، دەستی بەگریان کرد .

- لەهەیسەمی کوڕی جەمیل فەرموویەتی : ٤٨ پرسیاریان ئاراستەی ئیمامی مالك کرد ، لە سی و دوو پرسیار فەرمووی : نازانم[٢٣] !!!

[23] ئەمەش بەڵگەیە لەسەر تەقوا و لەخواترسانی ئیمام .

- خالدی کوڕی خیداش فەرموویەتی : چوومە خزمەت ئیمامی مالك و دەربارەی چل مەسئلە پرسیارم لێ کرد ، تەنیا لە پێنج مەسئلە وەڵامی دامەوە !!

- دەراوردی فەرموویەتی : خەونم بینی کە لە مزگەوتی پێغەمبەرم ﷺ ، بینیم پێغەمبەر ﷺ بۆ خەڵك دەدوێ ، لەو کاتە ئیمامی مالك هاتە ژوورەوە ، کە پێغەمبەر ﷺ چاوی پێ کەوت فەرمووی : وەرە لام .

ئیمامیش لێی نزیك بۆوە ، بینیم پێغەمبەر ﷺ ئەنگوستیلەکەی لە پەنجەی موبارەکی دەرهێنا و لە پەنجەی ئیمامی مالکی دانا !!

- ئەسەدی کوڕی موسا فەرموویەتی : لەدوای وەفات کردنی ئیمامی مالك ، ئیمامم لەخەون بینی جل وبەرگێکی سەوزی لەبەر بوو بەسواری وشترێك لە نێوان ئاسمان وزەوی دەڕۆیشت ، پێم وت : ئەی باوکی عەبدوڵلا : ئەی تۆ وەفاتت نەکرد ؟

فەرمووی : چوومە خزمەت پەروەردگار و قسەم لەگەڵ کرد و پێی فەرمووم : لێم بپرسە تا پێت ببەخشم ... داوا بکە تا بۆت جێبەجێ بکەم ...

- ئیسماعیلی کوڕی موزاحیمی مەروەزی فەرموویەتی : خەونم بە پێغەمبەر ﷺ بینی ، لێم پرسی : ئەی پێغەمبەری خوا : لەدوای تۆ پرسیار لە کێ بکەین ؟

فەرمووی : پرسیار لە مالك بکەن .

- ئیمامی مالك فەرموویەتی : تاوەکو ئێستا هەموو شەو خەونم بە پێغەمبەر ﷺ بینیوە !

- موحەممەدی کوڕی رومحی توجیبی فەرموویەتی : پێغەمبەرم بینی لەخوندا ، لێم پرسی : ئەی پێغەمبەری خوا : کامەیان باشترە : ئیمامی مالك یان ئیمامی لەیسی کوڕی سەعد ؟

فەرمووی : مالك میراتگری زانستی منە .

- ئیمامی ئیبن مەهدی فەرموویەتی : پیاوێك لە جێگایەکی زۆر دوورەوە هاتە خزمەت ئیمامی مالك و پرسیاری لێ کرد لە مەسەلەیەك .

ئیمام فەرمووی : ئەم مەسەلەیە بە چاکی نازانم !!

پیاوەکە وتی : قوربان : من لە جێگایەکی زۆر دوور هاتووم بۆ لای جەنابت ، تۆش دەڵێی : ئەم مەسەلەیە بە چاکی نازانم ؟!

ئیمام فەرمووی : ئەگەر گەڕایەوە ئەم جێگایە بەخەڵکەکەی بڵێ : مالك ئەم مەسەلەیە بە چاکی نازانێ !!!

- عومەری کوڕی یەزید فەرموویەتی : بە ئیمامی مالکم وت : ئەی باوکی عەبدوڵلا : خەڵك لە جێگای زۆر دوور دێن بۆ لات تا پرسیارت لێ بکەن، کەچی تۆ دەڵێی نازانم !!

ئیمام فەرمووی : ئەی بەندەی خوا : هەندێکیان لە میسر بۆم دێن و هەندێکیان لە عیراق و هەندێکی تر لە شام ، منیش لەوانەیە فەتوایە و بۆچوونەکەم بگۆڕێ، پێم ناڵێی ئەمانە لە کوێ بدۆزمەوە تا پێیان بڵێم : من ئەو فەتوایەم گۆڕیوە کە بۆ ئێوەم دابوو ، جا بۆ خۆتان کار بە فەتوایە نوێیەکەم بکەن !!!

- ئیمامی شافعی فەرموویەتی : لەدوای قورئانی پیرۆز هیچ کتێبێك راستتر نییە لە موەتتەئی ئیمامی مالك[24] .

- هەروەها فەرموویەتی : خزمێکم پێی وتم : ئەمشەو خەونێی زۆر سەیرم بینی .

پێم وت : چیت بینی ؟

وتی : لەخەوندا یەکێك پێی وتم : ئەمشەو زاناترین کەسی سەر رووی زەوی وەفاتی کرد !

کە لێکمان داوە بینیمان ئەو رۆژە بوو ئیمامی مالك تیایدا وەفاتی کرد بوو .

---

[24] ئەمە پێش ئەوەی صەحیحی بوخاری و موسلیم دابنرێن ، جا ئاگادار بە .

- ئەلەئمونی کوڕی خەلیفە هارونی رەشید بە ئیمامی مالکی وت : خانووت هەیە ؟

ئیمام فەرمووی : نەخێر .

ئەلەئمون وتی : فەرموو ئەمە ۳۰۰۰ دینارە بۆ خۆت خانوویێك بکڕە .

ئینجا وتی : حەز دەکەم لەگەڵتم بگەڕێیەوە بەغدا چونکە دەمەوێ خەڵك بێتە سەر مەزهەبەکەی تۆ .

ئیمام فەرمووی : من ناچمە دەرەوەی مەدینە چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی : شاری مەدینە خەڵکی خراپ لە خۆی دوور دەخاتەوە هەروەکو چۆن ئاسنگەر شتی پیس لە ئاسن دوور دەخاتەوە ، هەروەها من رازی نابم هەموو خەڵك بێنە سەر مەزهەبەکەی من و سەر کتێبی (الموطّأ) ، چونکە صەحابەکانی پێغەمبەر ﷺ لە هەموو شوێنێك بڵاوبوونەتەوە و لەهەر شوێنێك زانستێکیان بڵاو کردۆتەوە ، ئەمەش دیاریەکانتانە ئەگەر حەزتان لێیە بیبەنەوە و ئەگەر حەزتان لێیە بەجێی بێڵن !!

- ئیمام فەرموویەتی : من سواری ئەسپ نابم لە شارێك کە لاشەی پیرۆزی پێغەمبەر ﷺ لەژێر خاکی نێژرا بێت !!!

- کە هارونی رەشید هەواڵی زیرەکی و لێهاتوویی ئیمامی مالکی پێ گەیشت، یەکێکی نارد بەدوای و پێی وت : بە ئیمام بڵێ : وەرە لامان تاکو موەتەئمان بۆ بخوێنی و سوودی لێ وەرگرین .

کە نێردراوەکە ئەمەی بە ئیمام راگەیاند ، ئیمام فەرمووی : سەلامی منی پێ بگەیەنە و پێی بڵێ : مالك دەڵێ : خەڵك دێتە بەر دەرگای زانست ، زانست ناچێتە بەر دەرگای خەڵك !

که نێردراوەکە گەڕاوە لای خەلیفە و وەڵامەکەی ئیمامی پێ گەیاند ، خەلیفە زۆر تووڕە بوو ... لەم کاتە ئیمامی مالیك هاتە ژوورەوە ، هارون پێی وت : بەدوات دەنێرم بەڵام سەرپێچی فەرمانم دەکەی !!

ئیمام فەرمووی : ئەی ئەمیری ئیمانداران : ئیمامی زوهری دەگێڕێتەوە لە خارجەی کوڕی یەزید ، ئەویش دەگێڕێتەوە لە باوکی کە فەرموویەتی : من وەحیم دەنووسی بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ کاتێك ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە ﴿ لاَ يَسْتَوِي القَاعِدُوْنَ مِنَ الْمُؤمِنِيْنَ ﴾[٢٥] ، لەم کاتە حەزرەتی ئیبن ئوم مەکتوم لە خزمەت پێغەمبەر ﷺ دانیشتبوو ، وتی : ئەی پێغەمبەری خوا : من مرۆڤێکی کوێرم و خوای گەورە ئەو ئایەتەی هێناوەتەوە خوارەوە کە ئەو گەورەییەی تیایە، جا چی بۆ من هەیە ؟

پێغەمبەر ﷺ فەرمووی : (لاَ أدري) نازانم .

هێشتا قەڵەمەکەم مەرەکەبەکەی وشك نەبوو بوو ، وەحی بۆ پێغەمبەر ﷺ هاتە خوارەوە و رانی پێغەمبەر ﷺ کەوتە سەر رانم ، دوای کەمێك فەرمووی : ئەی زەید بنووسە : ﴿ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ ﴾[٢٦] .

ئەی ئەمیری ئیمانداران بۆ ئەو سێ وشەیە خوای گەوری حەزرەتی جبریلی نارد علیه السلام لە رێگایەك کە پەنجا هەزار ساڵ دوورە ، ئایا بۆ من چاکتر نیە لەم زانستە بپارێزم و گەورەییەکەی بهێڵمەوە ، خوای گەورە لەم پلە بەرزەی داناوی ، یەکەمین کەس مەبە لەم زانستە زەلیل بکەی ، چونکە ئەگەر وابکەی خوای گەورە زەلیلت دەکات !!

لەم کاتە هارونی رەشید هەڵساوە و لەگەڵ ئیمامی مالك چووە ماڵەکەی و لە جێگایەکی بەرز دانیشت تا گوێ لە موەتتەئەکەی بگرێ .

---

[25] واتە : ئەو کەسانەی دانیشتوون و لە جیهاد دوا کەوتوون یەکسان نین لەگەڵ ئەو کەسانەی جیهاد دەکەن .

[26] تەنیا ئەوانەی نەخۆش یان پەککەوتەن .

ئیمام فەرمووی : ئەی ئەمیری ئیمانداران : زاناکان وایان پێ چاك بوو قوتابی لـە جێگایەکی نزم دابنیشێ بۆ گوێ لێ بوونی زانست .

لەم کاتە هارون هاتە خوارەوە لە جێگایەکی نزم دانیشت !!

- ئیمامی مالك فەرموویەتی : چوومە لای خەلیفە ئەبو جەعفەری مەنسوور ، بینیم لەسەر جێگا کەوتووە و نەخۆشە ، کە هاتمە لای بینیم منالێك هەر دێتە ژوورەوە و دەچێتە دەرەوە !

خەلیفە وتی : دەزانی ئەوە کێیە ؟

وتم : نەخێر .

وتی : کوڕی منە ، لەبەر هەیبەتی تۆ دێت و دەڕوا وئارام نابێ !!

ئینجا هەندێ پرسیاری لێ کردم و منیش وەلامم داوە .

ئەبو جەعفەر وتی : بەراستی تۆ زاناترین کەسی لە دونیا .

وتم : نەخێر من وانیمە !!

وتی : نەخێر تۆ وای بەلام دەیشاریەوە !!

- عەبدولای کوڕی موبارەك فەرموویەتی : جارێکیان لە خزمەت ئیمام مالك دانیشتبووین و فەرموودەی بۆمان دەگێڕاوە ، بینیم دووپشکێك شانزە جار پێی وەدا و ڕەنگی ئیمام زۆر دەگۆڕا لەگەڵ هەر پێوەدانێك بەلام فەرموودەکەی نەبڕی !!

کە تەواو بوو پێمان وت : ئیمام : بۆچی دووپشکەکەت نەکوشت ؟!!

فەرمووی : لەبەر گەورەیی فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ سەبرم گرت !!

- ئیبن عەبدولحەکەم فەرموویەتی : ئەگەر پرسیارێك ناراستەی ئیمامی مالك بکرابووایە ئەیفەرموو : ماوەیەکی تر وەرەوە لام تا وەلامەکەت بدەمەوە .

پێمان وت : بۆچی یەکسەر وەلامی نادەیتەوە ؟

ئیمام دەگریا و دەیفەرموو : من لەم پرسیارانە زۆر دەترسم لە رۆژی قیامەت بەرپرسیارم بم لێی !!

- ئیمامی شافعی فەرموویەتی : من لە خزمەتی ئیمام دانیشتبووم ، مرۆڤێك هات و ٤٨ پرسیاری لێ کرد ، ئیمام لە ٣٢ پرسیار فەرمووی : نازانم !!

ئیمامی غەزالی فەرموویەتی : ئەمەش لە تەقواو لەخواترسی ئیمامە ، ئەگینا داواکاری دونیا و ناوبانگی نەفسەکەی رێی پێ نادات بڵێ : نازانم !!

- جارێکیان خەلیفە هارونی رەشید لە ئیمامی پرسی : خانووت هەیە ؟

ئیمام فەرمووی : نەخێر .

خەلیفە وتی : ئەوە ٣٠٠٠ دینارە تا خانووێك بۆ خۆت بکڕی .

ئیمامیش پارەکەی لە شوێنێك دانا ، کە خەلیفە ویستی شاری مەدینە جێ بهێڵێ یە ئیمامی فەرموو : دەبێ لەگەڵمان بێی بۆ شاری بەغدا چونکە من نیازم وایە هەموو خەڵك بێنمە سەر مەزهەبەکەت !

ئیمام فەرمووی : ئەم شتە ناکرێ ، چونکە هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ لە زۆر شوێن بڵاوبوونەتەوە و لەهەر شوێنێك زانستێکیان بڵاو کردۆتەوە ، پێغەمبەریش ﷺ فەرموویەتی : (اخْتِلاَفُ أُمَّتِي رَحْمَةٌ)[٢٧] ، هەروەها فەرموویەتی : (الْمَدِيْنَةُ خَيْرٌ لَهُمْ لَو كَانُوا يَعْلَمُوْنَ)[٢٨] ، هەروەها فەرموویەتی : (الْمَدِيْنَةُ تَنْفِي خَبَثَهَا كَمَا يَنْفِي الْكِيْرُ خَبَثَ الْحَدِيْدِ)[٢٩] ، ئەوەش دینارەکانتانە بۆ خۆتان بیبەنەوە !!

---

[27] قال الحافظ العراقي : ذكره البيهقي في رسالته الأشعرية تعليقاً و أسنده في المدخل من حديث ابن عباس بلفظ (اختلاف أصحابي لكم رحمة) و إسناده ضعيف .

مانای فەرموودەکەش ئەوەیە : جیاوازی راو بۆچوونی زاناکانی ئوممەتم رەحمەتە بۆیان .

[28] أخرجه البخاري و مسلم .

مانای فەرموودەکەش ئەوەیە : شاری مەدینە بۆیان باشترە ئەگەر بزانن .

[29] أخرجه البخاري ومسلم .

فەرموودەی زانایان دەربارەی ئیمامی مالك

- ئیمامی ئەبو عەبدیللای مەقدیسی حەنبەلی فەرموویەتی : مالك ئیمامێکی فەرموودەناسی گەورە و پێشوای شاری مەدینەیە .
- ئیمامی شافعی فەرموویەتی : ئەگەر ئیمامی مالك و ئیمامی ئیبن عویەینە نەبوونایە ، زانستی حیجاز نەدەما و دەڕۆیشت .
- عەبدولڕەحمانی کوڕی مەهدی فەرموویەتی : مالك زانایەکی گەورەی سەردەمی خۆی بوو .
- جارێکیان ئیمامی وەکیع فەرموودەی دەگێڕاوە و هەر دەیفەرموو : راستگۆ پێی وتم ... راستگۆ پێی وتم ...

لێیان پرسی : کێیە ئەو راستگۆیە ؟

فەرمووی : مالکی کوڕی ئەنەس !

- ئیمامی ئەحمەد فەرموویەتی : ئیمامی مالك لە هەموو کەسێك فەرموودەکانی راستترە کە لە ئیمامی زوهری دەگێڕێتەوە .
- ئیمامی ئیبن ئەبی خەیسەمە فەرموویەتی : باشترین قوتابی ئیمامی زوهری : مالکی کوڕی ئەنەسە .
- ئیمامی ئیبن مەهدی فەرموویەتی :کەسم لە ئیمامی مالك ئاقڵتر نەبینیوە .
- ئیمامی نەسائی فەرموویەتی : یەکێك لە پارێزەرانی فەرموودەکانی پێغەمبەر ﷺ ئیمامی مالکە .

مانای فەرموودەکەش ئەوەیە : شاری مەدینە مرۆڤی پیس و ناپاك لە خۆی دوور دەخاتەوە هەروەکو چۆن کوورەی ئاسن پیسی ئاسن دوور دەخاتەوە .

- کاتێك هەواڵی‌مردنی ئیمامی مالك گەیشتە ئیمامی ئبن عویەینە فەرمووی : هیچ کەسێکی وەك خۆی لەدوای خۆی جێ نەهێشتووە .
- ئیمامی ئەوزاعی فەرموویەتی : مالك زانای زانایان و موفتی مەککە و مەدینەیە .
- ئیمامی ئەبو یوسف فەرموویەتی : کەسم لەو سیانە زاناتر نەبینیوە : ئیمامی ئەبو حەنیفە و مالك و ئبن ئەبی لەیلا .
- ئیمامی یەحیای قەتتان فەرموویەتی : مالك شایەنی ئەوەیە خەڵك لەسەر ڕێگاکەی بڕوا .
- ئیمامی ئەسەدی کوڕی فورات فەرموویەتی : ئەگەر دەتەوێ ڕەزامەندی خوای گەورە بەدەست بێنی ، بەدوای ئیمامی مالك بکەوە .
- ئیمامی ئەبو عاصمی نەبیل فەرموویەتی : تاوەکو ئێستا فەرموودەناسێکی دەم و چاو جوانی وەکو ئیمای مالکم نەبینیوە .
- ئیمامی سوفیانی کوڕی عویەینە فەرموویەتی : مالك زۆر شارەزا بوو لەو پیاوانەی فەرموودەیان گێڕاوەتەوە .
- یەحیای کوڕی سەعید فەرموویەتی : فەرموودەکانی مالك لەفەرموودەی پیاوانی تر ڕاسترن .
- ئبن لەهیعە فەرموویەتی : موحەممەدی کوڕی عەبدولڕەحمان لە مەدینە گەڕاوە و هاتە لامان ، لێمان پرسی : کێ لە مەدینە فەتوا دەدات ؟

وتی : گەنجێك فەتوا دەدات ناوی مالکی کوڕی ئەنەسە .

- وەهەب فەرموویەتی : کەس لە دونیا زاناتر نیە لە مالك .
- ئەلواقیدی فەرموویەتی : مالك مرۆڤێکی خاوەن هەیبەت بوو ، مەجلیسەکەشی مەجلیسی حەیا وشەرم و ڕێزلێنان بوو .

- موحەممەدی کوڕی سەعید فەرموویەتی : مالك پیاوێکی ئەمینی باوەڕپێکراوی لەخواترسی تێگەیشتووی موجتەهید بوو .
- ئیمامی ئەبو نوعەیم فەرموویەتی : مالك ئیمامی مەککە و مەدینەیە ، یەکێك بوو لە پیاوە گەورەکان و مرۆڤە ئاقڵەکان و ، یەکێك بوو لە موتەقیەکان .
- ئەبو موصعەب فەرموویەتی : مالك فەرموودەی پێغەمبەری ﷺ نەدەگێڕاوە ئەگەر دەست نوێژی نەبووایە لەبەر گەورەیی فەرموودەی خۆشەویست ﷺ .
- ئیمامی شوعبە فەرموویەتی : لەدوای سالێك لە وەفات کردنی نافع هاتم بۆ شاری مەدینە ، بینیم ئەلقەی زانست بۆ ئیمامی مالك بەستراوە .
- ئەلقەواریری فەرموویەتی : لەلای ئیمامی حەممادی کوڕی زەید دانیشتبووم ، کە هەواڵی وەفات کردنی مالکی پێ گەیشت فەرمووی : رەحمەتی خوا بەسەر باوکی عەبدوللا بڕژێ ، بەراستی جێگایەکی بەرزی لە ئایینی خوا هەبوو .
- ئەلقەعنەبی فەرموویەتی : هاتینە خزمەت ئیمامی سوفیانی کوڕی عویەینە ، بینیمان زۆر غەمبارە ، لێمان پرسی : قوربان چی رووی داوە ؟

فەرمووی : ئیمامی مالك وەفاتی کردووە ، کەسی هاوشێوەی لەدوای خۆی جێ نەهێشتووە .

- ئیمامی عەبدولڕەحمانی کوڕی مەهدی فەرموویەتی : مالك لە فەرموودەکانی پێغەمبەر ﷺ پێشەوایە .
- ئیمامی ئیبن حەمماد فەرموویەتی : مالك ئیمامی مەدینەیە و خاوەن فەزلێکی گەورەیە و زۆر فەرموودەی پێغەمبەری ﷺ بەگەورە دەزانی و ، لە راددە بەدەر پێغەمبەری ﷺ خۆش دەویست و بەردەوام نوێژی لەسەر مردووەکان دەکرد و سەردانی نەخۆشانی دەکرد و بەردەوام لە مزگەوت دادەنیشت .

- ئیمامی زەهەبی فەرموویەتی : مالك پێشەوایەكی فەرموودەناسی موجتەهیدی ئوممەتی ئیسلامە .
- ئیمام ئیبن وەهب فەرموویەتی : ئەگەر ئیمامی مالك و لەیس نەبوونایە ئێمە گومرِا دەبووین !
- عەبدولرەحمانی كوڕی واقید فەرموویەتی : من دەرگای ئیمامی مالكم بە دەرگای كاربەدەستانم ئەچواند لەبەر قەڵەباڵغی .
- ئیمامی ئەبو داوود فەرموویەتی : بەهێزترین فەرموودە ئەو فەرموودەیە كە ئیمامی مالك لە نافع دەگێڕێتەوە ، ئەویش ئەگێڕێتەوە لە حەزرەتی ئیبن عومەر خوا لێی رازی بێ .
- ئیبن هورمز فەرموویەتی : ئیمامی مالك زانای هەموو خەڵكە .
- ئیمامی ئیبن حیببان فەرموویەتی : مالك یەكێكە لە گەورە پیاوان و لەزانا تێگەیشتوو و پیاو چاكان و ، زۆر بەرگری لە سوننەتی پێغەمبەر ﷺ دەكرد .
- ئیمامی ئیبن مەهدی فەرموویەتی : چوار ئیمام هەبوون لە فەرموودە لە سەردەمی خۆیان : مالك لە حیجاز و ، ئەوزاعی لە شام و ، سوفیانی سەوری لە كووفە و ، حەممادی كوڕی زەید لە بەصرە .
- ئیمامی نەسائی فەرموویەتی : سێ زانا هەن فەرموودەی پێغەمبەریان ﷺ پاراست : شوعبەی كوڕی حەججاج و یەحیای كوڕی سەعیدی قەتتان و مالكی كوڕی ئەنەس .
- ئیمامی ئیبن خەللیكان فەرموویەتی : مالك ئیمامی شاری مەدینەیە و یەكێكە لە پیاوە ناسراوەكان .

باسی هەندێ فەرمووده کە ئیمامی مالك لە ئیسنادەکەی دایە

١- ئیمامی ئەبو نوعەیم فەرموویەتی : موحەممەدی کوڕی حەمید پێی وتین : موحەممەدی کوڕی سولەیمان پێی وتین : موحەممەدی کوڕی عەبدولڕەحمان پێی وتین : عەبدوللای کوڕی موحەممەد پێی وتین : مالکی کوڕی ئەنس پێی وتین و دەگێڕێتەوە لە موحەممەدی کوڕی ئەلمونزیر ، ئەویش دەگێڕێتەوە لە عورروە ، ئەویش دەگێڕێتەوە لە حەزرەتی عائیشە خوا لێی ڕازی بێ فەرموویەتی : پیاوێك ویستی بێتە مالی پێغەمبەر ﷺ ، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی : (بِئْسَ أخو العَشِيرَةِ)[30] .
کە هاتە ژوورەوە پێغەمبەر ﷺ فەرمانی کرد سەرینێکی بۆ دابنێن ، کە چووە دەرەوە لێم پرسی : ئەی پێغەمبەری خوا : یەکەمین جار بە پیاوێکی خراپ ناوزەدت کرد ، کە هاتە ژوورەوە فەرمانت کرد سەرینێکی بۆ دابنێن .
پێغەمبەر ﷺ فەرمووی : (إنَّ مِنْ شِرَارِ النَّاسِ الَّذِيْنَ يُكْرَمُونْ اتقاءَ شَرِّهِمْ)[31] ، واتە : بێ گومان ئەو کەسانە خراپترین کەسن کە خەڵك ڕێزیان لێ دەنێن بۆ دوور کەوتنەوە لە خراپەیان .
٢- ئیمامی موسلیم فەرموویەتی : ئیسحاقی کوڕی موسای ئەنصاری پێی وتم : مەعەن پێی وتم : مالك پێی وتین و دەگێڕێتەوە لە عەبدوللای کوڕی یەزید خزمەتکاری ئەلئەسوەدی کوڕی سوفیان ، ئەویش دەگێڕێتەوە لە ئەبو سەلەمەی کوڕی عەبدولڕەحمان و موحەممەدی کوڕی عەبدولڕەحمان ، ئەوانیش دەگێڕنەوە لە حەزرەتی ئەبو هورەیرە خوا لێی ڕازی بێ کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی : (إنْ كَانْ

---

[30] واتە : بەرامبەی پیاوێکی خراپە .

[31] قال ابو نعيم في الحلية ٦/٢٣٥ : صحيح متفق عليه من حديث عروة عن عائشة غريب من حديث مالك عن محمد تفرّد به عنه عبدالله بن محمد .

الحَرُّ فَأَبْرِدُوا عَنِ الصَّلاَةِ فَإِنَّ شِدَّةِ الحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّم)[32] ، واته : ئەگەر نیوەڕۆ زۆر گەرم بوو ئەوا نوێژەکە کەمێك دواخەن تا گەرمایەکە کەمتر دەبێتەوە ، چونکە ئەم گەرمایە لە ئاگری دۆزەخەوەیە .

(٣) ئیمامی ئیبن ماجە فەرموویەتی : موحەممەدی کوڕی یەحیا پێی وتین : رەوحی کوڕی عوبادە پێی وتین : مالکی کوڕی ئەنەس پێی وتین و دەگێڕێتەوە لە ئەبولزیناد، ئەویش دەگێڕێتەوە لە ئەلئەعرەج ، ئەویش دەگێڕێتەوە لە حەزرەتی ئەبو هورەیرە خوا لێی رازی بێ فەرموویەتی : پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی : (إِذَا وَلَغَ الكَلْبُ فِي إِنَاءِ أَحَدِكُمْ فَلْيَغْسِلْهُ سَبْعَ مَرَّاتٍ)[33] ، واتە : ئەگەر سەگێك دەمی لەناو قاپی یەکێکتان نا ، با حەوت جار بیشۆرێ .

بزانە : دەبێ یەکێك لەو حەوت جارە خۆڵی لەگەڵ بێ هەروەکو لە ریوایەتی تر هاتووە .

(٤) ئیمامی نەسائی فەرموویەتی : قوتەیبە پێی راگەیاندین و دەگێڕێتەوە لە ئیسحاقی کوڕی عەبدوللا ئەویش دەگێڕێتەوە لە حەزرەتی ئەنەس خوا لێی رازی بێ فەرموویەتی : پێغەمبەرم بینی ﷺ لە کاتی نوێژی عەسر ، خەڵك داوای ئاوی کرد بۆ دەست نوێژ بەلام دەستیان نەکەوت ، لەم کاتە کەمێك ئاویان هێنا لەناو قاپێك بۆ پێغەمبەر ﷺ ، پێغەمبەریش دەستی موبارەکی لەناو دانا و فەرمانی بەخەڵك کرد دەست نوێژ بشۆن ، بەچاوی خۆم بینیم ئاو لە پەنجە پیرۆزەکانی دەهاتە دەرەوە تاوەکو هەموویان دەست نوێژیان شوشت ئاوەکە نەبڕا[34] .

(٥) ئیمامی زەهەبی فەرموویەتی : عەبدولرەحمانی کوڕی عومەر پێی راگەیاندین کە عومەری کوڕی موحەممەد پێی راگەیاندین کە ئەبو موحەممەد پێی راگەیاندین کە

---

[32] صحیح مسلم ٥/١١٩ .

[33] سنن ابن ماجه ١/١٣٠ .

[34] سنن النسائي ١/٦٠ .

ئیبنولموزەففەر پێی ڕاگەیاندین کە ئیمامی تەحاوی پێی ڕاگەیاندین کە موزەنی پێی ڕاگەیاندین کە ئیمامی شافعی پێی ڕاگەیاندین کە مالك پێی ڕاگەیاندین و دەگێڕێتەوە لە ئەبولنەزر ، ئەویش دەگێڕێتەوە لە ئەبو سەلەمە ، ئەویش دەگێڕێتەوە لە حەزرەتی عائیشە فەرموویەتی : هەندێ جار پێغەمبەر ﷺ ئەوەندە بەرۆژوو دەبوو تا دەمانووت هەموو رۆژ بەرۆژوو دەبێ ، هەندێ جاریش بەردەوام بەرۆژو نەدەبوو تا دەمانووت هیچی تر بەرۆژوو نابێ ، هەرگیز نەمدیوە پێغەمبەر ﷺ هەموو ڕۆژانی یەك مانگ بەرۆژوو بێ جگە لە مانگی رەمەزان نەبێ ، لەدوای رەمەزان زۆربەی ڕۆژەکانی مانگی شەعبان بەرۆژوو دەبوو[35] .

ئیمامی زەھەبی فەرموویەتی : عەبدولموئمینی کوڕی خەلەف پێی ڕاگەیاندین کە موحەممەدی کوڕی ئیبراهیمی ئەنصاری پێی ڕاگەیاندین کە ئەبو موحەممەدی کوڕی عەبدوللا پێی ڕاگەیاندین کە ئەحمەدی کوڕی موحەممەد و ئەحمەدی کوڕی عەبدولرەحمانی بەتروجی وتیان : موحەممەدی کوڕی فەرەج پێی وتین : یونسی کوڕی عەبدوللا پێی ڕاگەیاندین کە باوکی پێی وت : ئیمامی مالك پێی وتم و دەگێڕێتەوە لە نافع ، ئەویش دەگێڕێتەوە لە حەزرەتی ئیبن عومەر خوا لێی رازی بێ کە پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی : (الذِي تَفُوتُهُ صَلاةُ العَصْرِ كَأَنَّما وُتِرَ أَهْلَهُ و مَالَهُ)[36] ، واتە : ئەو کەسەی نوێژی عەسری دەچێ وەکو ئەو کەسە وایە ماڵ و منالی لێ فەوتا بێ .

---

[35] تذكرة الحفاظ ٨١١/٣ .

[36] تذكرة الحفاظ ١٣٧٢/٣ .

هەندێ لە فەرموودەکانی ئیمامی مالك

ئیمامی مالك فەرموویەتی :

- کاتێك فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ دەخوێندرێتەوە ، نابێ هیچ کەسێ دەنگی بەرز بکاتەوە ، چونکە ئەو کەسەی دەنگی خۆی بەسەر فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ بەرز دەکاتەوە هەروەکو ئەو کەسەیە کە دەنگی خۆی لەسەر زاتی پیرۆزی پێغەمبەر ﷺ بەرز کردۆتەوە .
- دونیا ئەویستی ئەوەیە لیش و کارت حەلاڵ بێ و ، هیوات بە دونیا نەبێ .
- ئەگەر پیاو مەدحی خۆی کرد ، جوانی دەموچاوی لەڕوا ونامێنێ .
- لە رۆژی قیامەت مرۆڤ بەهەردوو چاوی خۆی جوانی خوای گەورە دەبینێ .
- من فەتوام نەدا تاکو ٧٠ زانا شاهێدیان دا لەسەر لەوەی من شایەنی فەتوادانم .
- نابێ کەس فەتوا بدات تاکو پرسیار لە یەکێکی لەخۆی زاناتر ئەکا : ئایا شایەنی فەتوا دانە یان نا ؟
- من پێم باش نیە مرۆڤێك بەوەستاوی گوێ بداتە فەرموودەکانی پێغەمبەر ﷺ، پێم چاکە دابنیشێ ئینجا گوێ بگرێ .
- خالیدی کوڕی خیداش فەرموویەتی : بە ئیمامی مالکم وت : وەسیەتم بکە .

فەرمووی : لەخوای گەورە بترسێ و داوای فەرموودە لەو کەسانە بکە کە شایەنی گێڕانەوەی فەرموودەن .

- زانست نوورێکە خوای گەورە لەناو دڵی مرۆڤ دایدەنێ ، زانست بەزۆری ریوایەت کردن نیە .
- واجبە لەسەر ئەو کەسەی داوای زانست ئەکا خاوەن هەیبەت و لەسەرخۆ و هێمن بێ .

- ئەگەر مرۆڤێك چاكە لەگەڵ خۆی نەكات ، چاكە لەگەڵ خەڵكیش ناكات .
- زانست لەو كەسە وەرگرە كە دەزانی چی دەڵێ .
- نزیكەی حەفتا كەسم بینی لە تابعیەكان ، فەرموودەم تەنها لەو كەسانە وەرگرت كە باوەڕپێكراو بوون .
- خواپەرستێك هەبوو لە شام ، كاتێك صەحابەكانی بینی وتی : سوێند بەو خوایەی گیانی منی بەدەستە حەوارییەكانی حەزرەتی عیسا علیە السلام نەگەیشتوونەتە ئەو خواپەرستیەی كە صەحابەكانی موحەممەد ﷺ ئەیكەن .
- وام پێ گەیشتووە كە حەزرەتی عیسا علیە السلام فەرموویەتی : ئەی خەڵكینە قسە زۆر مەكەن بەبێ یادی خوای گەورە ، چونكە زۆر قسەكردن دڵی مرۆڤ رەق دەكات ، دڵی رەقیش لەخوای گەورە دوورە .
- پێویستە لەسەر مرۆڤ رەوشتی بەرز فێر بێ ئینجا داوای زانست بكات .
- ئەو كەسە زانیاری كۆدەكاتەوە و سوودی لێ دەبینێ كە بە هەژاری و نەبوونی داوای زانست دەكات .
- كاتێك هەستم دەكرد كەوا دڵم رەق بووە ، دەچووم بۆ دیتنی وەلی خوای گەورە موحەممەدی كوڕی مونكەدیر ، هەر كە چاوم پێ دەكەوت ئەهاتمەوە سەر خۆم .
- زانست بە زۆری لەبەر كردن و خوێندنەوە نیە ، بەڵكو رووناكیەكە خوای گەورە لە ناو دڵی مرۆڤ دایدەنێ .
- هەر كەسێ راستگۆ بێ و درۆ نەكا ، خوای گەورە ئەقڵەكەی كەم ناكاتەوە و لە پیری دەیپارێزێ .
- كەم كەس هەیە زانستم لێ وەرگرتبێ ، لە كۆتایی ئەهاتبێتە لام وفەتوام لێ وەرنەگرێ !

کتێبەکانی ئیمام

ئیمامی مالك هەندێ کتێبی داناوە وەکو :

١ـ الموطأ : تایبەتە بە فەرموودەکانی پێغەمبەر ﷺ ، ئیمام فەرموویەتی : لەم کتێبەم بە ماوەی شەست ساڵ دانا و کاتێ تەواو بووم فڕێم دا ناو ئاو و وتم : خوایە ئەگەر بۆ تۆ بێ تەڕ نابێ ئەگەر نا تەڕ دەبێ .

کە کتێبەکەم لەناو ئاوەکە دەرهێنا بینیم تەڕ نەبووە ...

٢ـ رسالة في الوعظ .

٣ـ الرد على القدرية .

٤ـ تفسير غريب القرآن[37] .

دەربارەی (الموطأ) سەعدونی وارجینی فەرموویەتی :

أقول لمن يروي الحديث و يكتب

و يسلك سبيل الفقه فيه و يطلب

إن شئت أن تدعى لدى الناس إماماً

فلا تعدُ ما تحوي من العلم يثرب

أتترك داراً كان بين بيوتها

يروح و يغدو جبرئيل المقرّب

و مات رسول الله و فيها بعده

بسنته أصحابه قد تأدبوا

---

[37] ئەم کتێبانە مامۆستا خەیرەدین زیرەکلی لە کتێبی (الأعلام ١٢٨/٦) باسی کردوون .

و فرّق شمـل العلـم في تابعيهمـو

فكل امرىءٍ منهم له منه مذهب

فخلصـه بالسبـك للنـاس مالـك

و منه صحيح في الجس و أجرب

فبـادر مـوطّـا مالـك قبـل موتـه

فما بعـده إن فـات للحق مطلـب

و دع للموطأ كـل علـم تريـده

فإن الموطّا الشمـس و الغير كوكـب

و من لم يكن كتب الموطـا ببيتـه

فـذاك مـن التوفيـق بيـت مخيـب

جزى الله منـا في موطـاه مالكـاً

بأفضـل ما يـجزي اللبيـب المهـذب

لقد فاق أهل العلم حيـاً ومّيتـاً

فصارت به الأمثال في الناس تضرب

فلا زال يسقى قبره كل عارض

بمندفق ظلـت عـزالـيه تسكـب

واته : من بەو کەسە دەڵێم کە داوای فەرموودە و (فقە) دەکـات ، لەگـەر حـەزت لێیە خەڵك بە زانا ناوت بێنن لەوا برۆ بۆ شاری مەدینە و داوای زانـست بکە ، هـەر لەو شارە حەزرەتی جبریل علیە الـسلام وەحی بۆ پێغەمبەر ﷺ دەهێنا و هـەر لـەوێ پێغەمبەر ﷺ وەفاتی کردووە ، لەدوای لەو صەحابەکانی زانـستیان بلاوکـردەوە لـە نێو خەڵك ، تا ئیمامی مالك کۆی کـردەوە ، جـا خـۆت بگەیەنـە موەتتەئـەکی کـە هەموو زانـستێکی تیایە ، خوای گـەورە پاداشـتی ئیمـامی مالـك بداتـەوە ، لێـسعاش خەڵك نموونە بە زیرەکایەتی لەو دێننەوە .

وەفات کردنی ئیمام

لە بەیانی رۆژی چواردەی مانگی رەبیعولئەووەلی سالی ١٧٩ی کۆچی ، هەندێ لە قوتابیانی ئیمام چوونە مالەکەی و سەردانیان کرد تا بزانن نەخۆشیەکەی چی بەسەر هاتووە ، کە چوونە خزمەتی پێیان وت : ئێستا حالت چۆنە ؟
فەرمووی : أشهد أن لا إله الاّ الله و اشهد أن محمداً رسول الله ، خوای گەورە هەموو شتێکی تەقدیر کردووە ، بەیانی کە ئەگەنە خزمەت خوای گەورە رەحمەتی پەروەردگار بە شێوەیەکی وا ئەبینن کە بەخەیالتان نایەت .
ئینجا وەسیەتی کرد کفنەکەی سپی بێ ... دوای ماوەیەکی کورت رووحی پاکی دەرچوو ، ئیبن زەنبەر و ئیبن کەنانە و کورەکەی یەحیا و حەبیبی نووسەری چاویان نوقاند و شۆردیان ، پاشان لە گۆرستانی بەقیع لە شاری مەدینە نێژرا و والی شاری مەدینە عەبدوللای کوری موحەممەد نوێژی لەسەر کرد .
تەمەنی لە نێوان ٨٥ـ٨٦ سال بوو رەحمەتی خوای لێ بێ ، عومەری کوری یەحیا فەرموویەتی : لەو شەوەی ئیمام وەفاتی کرد یەکێك لەخەونمدا پێی وتم :

لَقَدْ اصبَحَ الإسلامُ زُعْزِعَ رُكْنُهُ
غَداةَ ثَوَى الهَادِي لَدى ملحَدِ القَبْرِ
إمامُ هُدَىً مَا زَالَ للعِلْمِ صَائِناً
عَلَيْهِ سَلاَمُ اللهِ فِي آخِرِ الدَّهْرِ

واتـە : بـزانن ئیـسلام لـەم کاتـە کۆڵەگەکـەی جـوولاوە وهـەژاوە ، لـەو کاتـەی هیدایەتدەری خەڵك لە ناو گۆڕ دانرا ، ئیمامی بەتەقواو پارێزەری زانست ، سەلامی خوای لێ بێ تا کۆتایی زەمانە .

بەمردنی تۆ ئەی ئیمام موسڵمانان دڵیان هەژا ...

بە مردنی تۆ ئەی خۆشەویست زاناکان غەمبار بوون ...

بەمردنی تۆ دەریایەك لە زانست شاردراوە ئەی ئیمامی گەورە ...

ئەی پارێزەری فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ ...

ئەی مامۆستای زانایان ...

ئەی پێشەوای موتەقیان ...

ئەی هیدایەتدەری گومڕاکان ...

ئەی ئەستێرەی گەشاوی ئاسمانی زانایان ...

ئەی بارانی هەوری تەقواو زانست ...

ڕەحمەت و سەلام و بەرەکەتی پەروەردگار بڕژێ بەسەر گیانی پاکت ...

ئەی خۆشەویستی دڵ و ڕووناکی چاوم ...

(٤)

ئیمامی ئەحمەد

ناوی ئیمام

ناوی ئەحمەدی کوڕی موحەممەدی کـوڕی حەنبـەلی کـوڕی هـیلالی کـوڕی ئەسـەدی زوهەلی شەیبانی مەروەزی بەغدادیە .

لەدایك بوونی

ئیمام لە شاری بەغدا لـە مانگی رەبیعولئەووەلی سالّ ١٦٤ی کۆچی لـەدایك بـووە ، و هەر لـەو شارە گەورە بووە و هەر لـەو شارە وەفاتی کردووە ، لەم بـەرێزە بـۆ زۆر جێگا سەفەری کردووە بۆ داواکردنی زانست ، وەکو : مەککە و مەدینە و کوفە و بەسرە و یەمەن وشام و جەزیرە ، یەکەم داواکردنی بۆ فەرموودە لـە سـالّی ١٧٩ی کۆچی بوو .

مامۆستایەکانی

ئیمامی ئەحمەد لە ژمارەیەکی یەکجار زۆر ئیمام و زانا زانستی وەرگرتووە ، لەمانەی خوارەوە ناوی هەندێکیان :

- ئیمامی سوفیانی کوڕی عویەینە .
- قازی ئەبو یوسف .
- ئیسماعیلی کوڕی عولەیە .
- یەحیای کوڕی سەعیدی قەتتانی فەرموودەناس .
- ئیمامی شافعی .
- عەبدولڕەزاقی فەرموودەناس .
- ئیبن ئەبی شەیبەی فەرموودەناس .
- خالیدی کوڕی حاریس .
- ئیمامی حەفصی کوڕی غیاس .
- یەزیدی کوڕی هارون .
- عەلی کوڕی عاصیم .
- ئیسحاقی ئەزرەق .
- عەبدوللای کوڕی نومەیر .

زۆر مامۆستای تریش کە ژمارەیان نزیکەی ۲۸۰ مامۆستایە .

میحنەتی ئیمام

دوای ئەوەی ئەلمەئمون بوو بەخەلیفە ، موعتەزیلەکان ئەو بیروباوەڕەیان بۆ رازاندەوە کەوا قورئانی پیرۆز کە فەرموودەی خوای گەورەیە دروست کراوە[٣٨]، خەلیفەش ئەم بیروباوەڕەی گرتە بەر و زانایانی بانگ دەکرد ، ئەگەر ئەوانیش بەم قسەیە رازی بوربان وازی لێ دەهێنان ، ئەگەر نا سزا وئازار دەدران و بەند دەکران ، لە پێشەنگی هەموویان ئیمامی ئەحمەد بوو ، پێش ئەوەی بیبەن بۆ لای خەلیفە ... ئەبو جەعفەری ئەنباری هاتە لای و وتی : ئەی ئیمام : تۆ پێشەوای خەڵکی ئێستا ، ئەگەر بەم بیروباوەڕە خراپە رازی بی ئەوا خەڵکێکی یەکجار زۆر بەدوات دەکەوێ ئەوانیش رازی دەبن ، ئەگەر رازیش نەبی هەروا، ئەگەر ئەم پیاوە نەشتکوژێ تۆ هەر دەمری ، جا لە خوای گەورە بترسێ و بەمە رازی مەبە .

کە ئیمام ئەمەی بیست گریا و وتی : ماشاء الله ... ما شاء الله ...

ئینجا بردیان بۆ لای خەلیفە ، کە گەیشتە لای خەلیفە لێی پرسی : قورئان دروست کراوە یان نا ؟!!

ئیمام فەرمووی : قورئانی پیرۆز فەرموودەی خوای گەورەیە و دروست نەکراوە .

کە خەلیفە ئەمەی بیست فەرمانی دا بە ١٥٠ پیاوی خۆی بە قامچی لە ئیمام بدەن !!!

---

38 بەلام بیروباوەڕی ئەهلی سوننە و جەماعە ئەوەیە کە قورئانی پیرۆز فەرموودەی خوای گەورەیە

ئەبو زەر کە سەرکردەی ئەم ستەمکارانە بوو وتی : هەریەکەمان تا ماندوو دەبوو لێی دەدا !!! ئینجا یەکێکی تر دەهات و لێی دەدا تا ماندوو دەبوو و هەروەها !!!

ئیمام فەرموویەتی : ئەوەندە لێیان دام لەهۆش خۆم چووم ، هەر ئەوەندەم زانی وا لە بەندیخانە فڕێ دراوم !!!

ئیمام فەرموویەتی : لەو کاتەی ویستیان لە پشتم بدەن ئازیان وابوو جل و بەرگم داکەنن ، منیش ئەو دوعایەم کرد : خوایە : ئەگەر من لەسەر هەقم ... مەهێڵە عەورەتم دیارکەوێ !

لەبەر ئەوە جل و بەرگی ئیمام لە هەوا وەستا و نەکەوتە خوارەوە و هەر چوار دەوری ئیمامی دابوو و نەیهێشت عەورەتی دیارکەوێت !!

هۆیەکەشی ئەوەبوو کە ئیمام دوو مووی پیرۆزی پێغەمبەر ﷺ لەناو ئەم جل وبەرگەی دابوو بۆ تەبەڕوك هەروەکو خۆی وا فەرموویەتی .

ئەبو زەری ستەمکار هەر لە دونیا بە سزای خۆی گەیشت و خوای گەورە بەڵەك (گرو) کرد لە سزای ئازاردانی ئیمام !

لەبەر ئەم هەموو ئازارە ، ئیمام پێش ئەوەی وەفات بکات لە جیاتی ئەوەی میز لە پێشەوەی بێتە دەروە خوێنی لێ دەردەچوو !!!

ئەم میحنەتی ئیمام بەردەوام بوو تا ساڵی ۲۲۰ی کۆچی تا بوونی ئەلواسق بیللا بە خەلیفە ، ئەم خەلیفەیە ئیمامی لە بەندیخانە دەرهێنا ، بەڵام کە ئەلموتەوەککیل بوو بە خەلیفە زۆر ڕێزی لە ئیمام دەگرت و بەهەموو شێوەیەك دەیویست ڕازی بکات .

کتێبەکانی ئیمام

ئیمام چەند کتێبێکی داناوە ، لەوانە :

١ـ المسند : تایبەتە بە فەرموودە .

٢ـ التأریخ : تایبەتە بە مێژوو .

٣ـ الناسخ والمنسوخ .

٤ـ الرد علی الزنادقة .

٥ـ التفسیر .

٦ـ فضائل الصحابة .

٧ـ المناسك .

٨ـ الزّهد .

٩ـ العلل و الرجال .

شێوەی ئیمام

ئیمام مرۆڤێکی درێژی دەم و چاو جوانی کەمێك ئەسمەر بوو ، بەردەوام جل و بەرگی سپی لەکردەبەر رەحمەتی خوای لێ بێ ، ئیمامی لەبو داوود فەرموویەتی : ئیمامی ئەحمەد پیاوێکی دەم وچاو جوانی رێکوپێك بوو ، بەردەوام جل و بەرگی ئەسموور و سپی لەکردەبەر .

قوتابیەکانی ئیمام

ئیمامی ئەحمەد ژمارەیەکی یەکجار زۆر قوتابی هەبوو کە ئەمانە ناوی هەندێکیانن :

- ئیمامی بوخاری .
- ئیمامی موسلیم .
- ئیمامی ئەبو داوود .
- عەلی کوڕی مەدیەنی فەرموودەناس .
- ئەبو زورعەی رازی فەرموودەناس .
- ئەبو حاتەمی فەرموودەناس .
- بەقی کوڕی موخەللەدی فەرموودەناس .
- ئیبن ئەبی خەیسەمەی فەرموودەناس .
- ئیمامی بەغەوی .
- ئیبن ئەبیلدونیای فەرموودەناس .
- ئەحمەدی کوڕی فورات .
- ئەبو بەکری ئەسرەم .
- ئیسحاقی کوڕی ئیبراهیم .
- ئەبو عوبەیدوللای بۆشەنجی .

زۆر قوتابی تریش .

ئەحوال و کەراماتی ئیمام

- عەبدوڵڵای کوڕی ئیمام فەرموویەتی : باوکم لە شەو و ڕۆژێك ٣٠٠ ڕەکعەت نوێژی دەکرد ، بەڵام کە قامچیەکانیان لێدا کردی بە ١٥٠ ڕەکعەت ، لەحەوت ڕۆژ جارێك قورئانی خەتم دەکرد ، کە شەویش دادەهات سەعاتێك نوێژی دەکرد ئینجا کەمێك دەخەوت ، ئینجا هەڵدەستاوە و تا بەیانی شەونێژی دەکرد !!!
- کاتێك لافاوە گەورەکەی شاری بەغدا ڕووی دا لە ساڵی ٧٢٠ی کۆچی ، ئاوەکە لە هەر چوار دەورەی قەبری ئیمامی ئەحمەد وەستا و تەئانەت ئەو حەسیرانەی دەوری قەبرەکەشی تەڕ نەکرد !!!
- ئەحمەدی کوڕی موحەممەد فەرموویەتی : من لە ناو دەریا بووم لەو ڕۆژەی ئیمامی ئەحمەد وەفاتی کرد ، گوێم لە دەنگێك بوو فەرمووی : بەندە لەخواترسە چاکەکە مرد کە ناوی ئەحمەدی کوڕی حەنبەلە !!!
- سەلەمەی کوڕی شەبیب فەرموویەتی : لەلای ئیمامی ئەحمەد دانیشتبووین ، یەکێك هاتە ژوورەوە و لێی پرسین : کامەتان ئەحمەدی کوڕی حەنبەلە ؟

یەکێك ئاماژەی بۆ ئیمام کرد .

پیاوەکە وتی : من لە شوێنێك هاتووم کە ٤٠٠ فەرسەخ لێرە دوورە[39] ، هەر بۆ بینینی تۆش هاتوومە ، لەخەوێکدا یەکێك پێی وتم : بڕۆ بۆ لای ئیمامی ئەحمەد و پێی بڵێ خوای گەورە لە تۆ ڕازیە و فریشتەکانی ئاسمان و زەویش لە تۆ ڕازین !!

[39] کە نزیکەی ١٠٠٠ کیلۆمەترە !!

- بازرگانێك لەسەر خۆی واجب كرد كە چەند قازانجی پێ دەگات لە قافلەكەی ، هەمووی بدات بە ئیمامی ئەحمەد ، بینی قازانجەكەی ١٠٠٠٠ درهەمە ، كە بۆ ئیمامی برد پێی وت : قوربان : ئەم پارەیەم بۆ جەنابت هێناوە ، ئیمام سەیری كرد و فەرمووی : ئێمە حاڵمان باشە ، خوای گەورە پاداشتی خێرت بداتەوە !!!

پارەكەی لێ وەرنەگرت !!

- ئەحسەنی كوڕی عەبدولعەزیزی جەدەوی فەرموویەتی : سێ هەزار دینارم بە دیاری بۆ ئیمامی ئەحمەد برد ، كە ویستم پێی بدەم فەرمووی : پێویستیم پێ نیە ، سوپاس بۆ خوا پارەم هەیە !!!
- صالحی كوڕی ئیمام فەرموویەتی : : هەندێ جار باوكم ئەدیت وردە نانی وشكی هەڵدەگرتەوە و لەناو قاپێكی دادەنا و ئاوی بەسەردا ئەكرد تا نەرم بێ، هەرگیز نەمبینیوە میوە بخوا مەگەر گندۆرە نەبێ بە نان یان خورما بیخوا و ، هەندێ جار نەخۆش دەبووم باوكم ئاوێكی دەهێنا و هەندێ قورئانی لەسەر ئەخوێندەوە و فووی لەم ئاوە دەكرد و دەیفەرموو : بیخۆرە و دەم و چاوی خۆتی پێ بشۆ .
- ئەلمەروەزی فەرموویەتی : لە هیچ مەجلیسێك هەژارم نەدیوە بە عیززەت و سەربلند بێ وەكو هەژارەكان لە مەجلیسی ئیمامی ئەحمەد سەر بلند بوو ، ئیمامی ئەحمەد رووی لەوان دەكرد و پشتی لە دەوڵەمەندەكان دەكرد ... پیاوێكی لەسەرخۆ بوو و ، پەلەی نەدەكرد و خۆی بەكەم دەزانی ، كاتێك بۆ فەتوا دادەنیشت لە دوای عەسر تا پرسیاری لێ نەكرابووایە قسەی نەدەكرد ، مرۆڤێكی بەخشێنەر بوو ، بەردەوام زەردەخەنەی لەسەر لێوان بوو !!!

- فاتیمەی کچی ئیمام فەرموویەتی : جارێکیان ماڵی صاڵحی برام سووتا و گشت کەل و پەلی لێ فەوتا کە نزخەکەی نزیکەی ٤٠٠٠ دینار بوو ، صاڵح وتی : سوێند بە خوا من غەمبار نیم لەسەر سووتانی ئەو کەل و پەلە ، بەڵکو غەمبارم لەسەر کراسێکی باوکم کە بۆ تەبەڕوك نوێژم تیا دەکرد ...

کە ئاگرەکە دامرکاوە بینیمان هەموو ماڵەکە سووتاوە تەنیا کراسەکەی ئیمام نەبێ !!

- عەلی کوڕی حسەن فەرموویەتی : جارێکیان ماڵمان سووتا و هەموو کتێبەکانم لەگەڵ سووتان تەنیا کتێبێك نەبێ کە بەدەستی ئیمامی ئەحمەد نوسراو بوو !!

فەرموودەی زانایان دەربارەی ئیمامی ئەحمەد

- ئیمامی شافعی فەرموویەتی : ئەحمەد ئیمامە لە فەرموودە ... ئیمامە لە زمان ... ئیمامە لە دونیانەویستی ...
- ئیمامی ئیسحاقی کوڕی راهەوێ فەرموویەتی : ئیمامی ئەحمەد خزمەتێکی زۆری ئیسلامی کرد .
- عەلی کوڕی مەدینی فەرموودەناس فەرموویەتی : کەس وەکو ئیمامی ئەحمەد نیە لە بەهێزی لەبەر کردنی فەرموودە .
- ئیمامی ئەبو سەور فەرموویەتی : ئیمامی ئەحمەد مامۆستاو پێشەوامانە .
- ئیمامی دارمی فەرموویەتی : تاوەکو ئێستا نەمبینیوە کەس وەکو ئیمامی ئەحمەد فەرموودەی لەبەر بێ .

- ئەبو حاتەمی رازی فەرمووودەناس فەرموویەتی : ئەگەر بینیتان یەکێك ئیمامی ئەحمەدی خۆش دەویَ ، بزانن لەسەر ریبازی سوننە و جەماعەیە .
- ئەبو زورعەی فەرمووودەناس فەرموویەتی : ئیمامی ئەحمەد هەزار هەزار فەرموودەی لەبەر بوو (واتە یەك ملیۆن فەرموودە) !!!!
- یەحیای کوری سەعیدی قەتتانی فەرمووودەناس فەرموویەتی : تاوەکو ئێستا قوتبیەکی وەکو ئەحمەدم نەبینیوە !!!
- عەبدولرەززاقی فەرمووودەناس فەرموویەتی : هیچ کەسێکم نەبینوە لە تێگەیشتن و لەخواترسی وەکو ئیمامی ئەحمەد ، کەس نەهاتۆتە لامان لەو چاکتر بیّ !!
- یەحیای کوری مەعینی فەرموودناس فەرموویەتی : کەس لە ژێر ئاسمان لە ئیمامی ئەحمەد تێگەیشتووتر نیە ، نە لە رۆژهەلات و نە لە رۆژئاوا !!
- ئەبو خەیسەمەی فەرمووودەناس فەرموویەتی : کەسی وەکو ئیمامی ئەحمەدم نەبینیوە !!
- ئیبن ئەبی حاتەمی فەرمووودەناس فەرموویەتی : پرسیارم لە باوکم کرد : کامەیان لە فەرموودە شارەزاتر بوون : ئیمامی ئەحمەد یان ئیمامی عەلی کوری مەدیەنی ؟

فەرمووی : وەکو یەك بوون ، بەلام ئیمامی ئەحمەد تێگەیشتووتر بوو !

- بۆشەنجی فەرموویەتی : کەسم نەدیوە وەکو ئیمامی ئەحمەد لە ئەقڵ و زۆری زانست .
- ئیبن وارە فەرموویەتی : ئیمامی ئەحمەد خاوەن تێگەیشتن و لەبەر کردن و شارەزایی و زانست بوو .
- ئیمامی نەسائی فەرموویەتی : ئیمامی ئەحمەد زانستی فەرموودە و لەخواترسان و دونیانەویستی و ئارامی کۆکردبۆوە .

- ئیمامی ئەبو داوود فەرموویەتی : مەجلیسی ئیمامی ئەحمەد مەجلیسی قیامەت بوو ، بەهیچ شێوەیەك باسی دونیای تیا نەدەكرا ، هەرگیز گوێم لەو بەرێزە نەبووە باسی دونیا بكات !
- خەتیبی بەغدادی فەرموودەناس فەرموویەتی : ئیمامی ئەحمەد پێشەوای فەرموودەناسان و خۆڕاگر لە میحنەت و بەرگریكەر بوو لە سوننەتی پێغەمبەر ﷺ بوو .
- ئیمامی عیجلی فەرموویەتی : ئیمامی ئەحمەد پیاوێكی باوەڕپێكراوی چاكی رەوشت پاكە ، بەردەوام لەسەر سوننەتی پێغەمبەر ﷺ بوو .
- ئیمامی ئیبنولعیماد فەرموویەتی : ئیمامی ئەحمەد گەورەی ئوممەتی ئیسلامە و زانای سەردەمی خۆی بوو .
- ئیمامی زەهەبی فەرموویەتی : ئیمامی ئەحمەد گەورەی موسڵمانانە .
- ئیمامی سەخاوی فەرموویەتی : موسنەدی ئیمامی ئەحمەد لەهەموو موسنەدەكانی تر صەحیح و بەهێزترە .
- ئیمامی ئەبو نوعەیم فەرموویەتی : ئیمامی ئەحمەد پێشەوایەكی گەورەی خاوەن پلەیەكی بەرز بوو .
- ئیمامی ئەبو داوودی تەیالیسی فەرموویەتی : هیچ كەسێك لام خۆشەویستر نیە لە ئیمامی ئەحمەد .

هەندێ لە فەرموودەکانی ئیمام

ئیمام فەرموویەتی :

- پێویستە ئەم دونیایە کەم بێ بۆ داواکاری زانست ، ئەگەر زۆر بوو ... زانستەکەی دەبا !
- ئەگەر کەسێك خۆی نەناسێ ، مەدح کردنی خەڵك سوودی پێ ناگەیەنێ .
- هەر فەرموودەیەکم نووسی بێ کارم پێ کردووە ، تا وام لێهات فەرموودەیەکم نووسی کە پێغەمبەر ﷺ خوێنی خۆی گرتووە و دینارێکی دا بە خوێنگرەکە ، منیش ئاوام کرد و دینارێکم دا بە خوێنگرەکە .
- ترسی خوای گەورە وای لێ کردووم خواردن و خواردنەوەم نەمێنێ .
- هەر کاتێ مردنم دێتە یاد ، ئەم دونیا بەکەم دێتە پێش چاو .
- حەزم لێیە لە شوێنێکی وابم ، هیچ کەسێ نەمبینێ !.
- بەتەنیا مانەوە و خەڵوەت کردن ، حەوانەوەی دڵی منە !
- لەخوای گەورە داواکارم نەپاداشت و نەسزام لەسەر بڵاو کردنەوەی ئەم زانستە بداتەوە !!
- ئەگەر داوای پارەت کرد ، پشتت تێ دەکا ، ئەگەر پشتت تێ کرد بەخۆی داوات دەکات و دێتە ناو دەستت !!
- ئەگەر فەرموودە دەربارەی گەورەیی پاداشت و سەختی سزا بێ ، لێمە زۆر لە ئیسنادەکەی ناکۆڵینەوە و توندی بەکار ناهێنین و ، ئەگەر بێ هێزیش بێ وەریدەگرین ، بەڵام ئەگەر لە حەڵاڵ و حەرام بوو ، ئەوا توندڕەوی تیا دەکەین و تەنیا صەحیحەکەی وەردەگرین !!
- با تەقوا هەردەم لە دڵت بێ و قیامەت لە پێش چاوت بێ !!!

وەفات کردنی ئیمام

ئیمامی ئەحمەد دوای خۆرهەڵاتنی رۆژی جومعەی دوانزەی مانگی رەبیولئاخیری ساڵی ٢٤١ی کۆچی لە شاری بەغدا وەفاتی کرد لە تەمەنی ٧٧ ساڵیدا ، دوای ئەوەی نۆ رۆژ لە نەخۆشیە کوشندەکەی بەسەر برد ، ئیمامی ئەبو بەکری مەروەزی چاوەکانی نوقاند و شۆردی ، ئینجا موحەممەدی کوڕی عەبدوللا نوێژی لەسەر کرد و لەدواوەی ٨٠٠٠٠٠ پیاو ٦٠٠٠٠ ئافرەت نوێژیان کرد، بەڵام ئەوانەی بە تەنیا نوێژیان لەسەر کرد لەگەڵ ئەوانەی سەرەوە ملیۆنێك و ٨٠٠٠٠ کەس بوون !!!
کە وەفاتی کرد هەموو خەڵکی شاری بەغدا گریان و ، زیاتر لە ٢٠٠٠٠ جولەکە و دیان موسڵمان بوون !!!

سەلامی خوات لێ بێ ئەی ئیمام ...
خوای گەورە پلە وپایە و ناوت بەرزتر بکات ...
ئەی گەورەی ئیمانداران ...
ئەی سەرداری زانایان ...
ئەی چاکترین فەرموودەناس ...
ئەی پێشەوای لەخواترسان ...
رەحمەت و فەزڵی خوای گەورە وەکو باران برژێ بەسەر قەبرەکەت ...
ئەی بەرگریکەر لە ئاینە پیرۆزەکەی خوا ...

سەرچاوەکان

١ـ وفيات الأعيان / ابن خلكان .

٢ـ مناقب الأئمة الأربعة / ابو عبدالله المقدسي .

٣ـ شذرات الذهب / الإمام ابن العماد الحنبلي .

٤ـ الكواكب الدرية / العلامة عبدالرؤوف المناوي .

٥ـ تأريخ بغداد / الحافظ الخطيب البغدادي .

٦ـ تذكرة الحفاظ / الحافظ الذهبي .

٧ـ تدريب الراوي / الإمام السيوطي .

٨ـ مسند الإمام أبي حنيفة / تحقيق : صفوة السقا ـ الطبعة الأولى ـ ١٣٨٢هـ .

٩ـ أبو حنيفة / د. محمد يوسف موسى .

١٠ـ تأريخ جامع الإمام الأعظم / هاشم الأعظمي .

١١ـ شرح صحيح مسلم / الإمام النووي ـ الطبعة الرابعة ـ دار إحياء التراث العربي .

١٢ـ المختصر في أخبار البشر / أبو الفداء عماد الدين إسماعيل .

١٣ـ ضياء الصدور / ظاهر شاه ميان عبدالعظيم .

١٤ـ الخيرات الحسان / الإمام ابن حجر الهيتمي .
١٥ـ المستدرك / أبو عبدالله الحاكم ـ تحقيق : مصطفى عبدالقادر عطا ـ دار الكتب العلمية ـ بيروت ـ ١٤١١هـ .
١٦ـ كتاب الطبقات / خليفة بن خياط .
١٧ـ حلية الأولياء / الحافظ أبو نعيم .
١٨ـ تنوير الحوالك / الإمام السيوطي .
١٩ـ مشاهير علماء الأمصار / الحافظ ابن حبان .
٢٠ـ سنن ابن ماجه .
٢١ـ سنن النسائي .
٢٢ـ التذكرة / الإمام القرطبي .
٢٣ـ إحياء علوم الدين / الإمام الغزالي .
٢٤ـ المجموع / الإمام النووي .
٢٥ـ الأعلام / خيرالدين الزركلي .
٢٦ـ طبقات الشافعية / ابن هداية الله ـ تحقيق : عادل نويهض .
٢٧ـ الأم / الإمام الشافعي ـ تحقيق : محمد زهري النجار .
٢٨ـ الشافعي حياته و عصره / محمد أبو زهرة .
٢٩ـ ديوان الإمام الشافعي / تحقيق : إسماعيل يوسف .
٣٠ـ مغني المحتاج / الخطيب الشربيني .

٣١ـ مناقب الشافعي / ابن أبي حاتم .

٣٢ـ المجموع / الإمام النووي .

٣٣ـ توالي التأسيس / الحافظ ابن حجر .

٣٤ـ الطبقات الكبرى / الإمام الشعراني .

٣٥ـ تحفة الأحباب / الإمام السخاوي الحنفي .

٣٦ـ الوافي بالوفيات / صلاح الدين خليل بن أيبك الصفدي .

٣٧ـ أعلام العرب / عبدالصاحب الدجيلي .

٣٨ـ كشف الظنون / حاجي خليفة .

٣٩ـ الكواكب السائرة / نجم الدين الغزي .

٤٠ـ الجامع المختصر / ابن الساعي .

٤١ـ مناقب الشافعي / الإمام البيهقي .

٤٢ـ طبقات الشافعية / الإمام الأسنوي .

٤٣ـ ذيل تذكرة الحفاظ / الحافظ أبو الحسين الدمشقي .

٤٤ـ القول البديع / الحافظ السخاوي .